ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

ROČNÍK 19 VOLUME
ČÍSLO 3 – 4 NUMBER

1972

most

most

ŠTVRŤROČNÍK PRE SLOVENSKÚ KULTÚRU
A QUARTERLY FOR SLOVAK CULTURE

VYDÁVA: SLOVENSKÝ ÚSTAV, CLEVELAND, OHIO, U. S. A. ● PUBLISHED BY: SLOVAK INSTITUTE CLEVELAND, OHIO, U. S. A.

PREDSEDA: OSV. PÁN JERONYM KOVAĽ, O. S. B., OPÁT KLÁŠTORA SV. ANDREJA SVORADA ● PRESIDENT RIGHT REVEREND ABBOT JEROME KOVAL, O. S. B. ST. ANDREW'S ABBEY

REDAKTOR: MIKULÁŠ ŠPRINC ● REDAKCIA: Mikuláš Šprinc, 28700 Euclid Avenue, WICLIFFE, OHIO, 44092 U.S.A. ● ADMINISTRÁCIA: REVUE MOST THE SLOVAK INSTITUTE 2900 East Boulevard, CLEVELAND, OHIO, 44104 U. S. A.

VYCHODÍ V DVOJČÍSLACH DVA RAZY DO ROKA
Predplatné: U.S.A. a Canada $5,00; v ostatných krajinách: $4,00

OBSAH

Prof. Dr. Jozef Dieška: **Náboženský a filozofický profil Jacqua Maritaina — 1**
Ján Okáľ: **Karty z Neapolu:** *Nocturno, Hostina, Siesta v prístave* **- 33**
Jozef G. Cincík: **Enigma Kolomana Sokola — 34**
Björnstjerne Björnson: **Vody šíre, vody šíre** *(preložil K. Strmeň)*-**40**
Ján Okáľ: **«Moja penitencia ostane nemá ...» — 41**
Ján Okáľ: **Karty z Neapolu:** *Vo vinici na Capri* **— 48**
Dr. Imrich Kružliak: **Odišiel Grandseigneur — 49**
Rudolf Dilong: **Básnikovi:** *V diaspore, S chudobou v hrsti, Nie sme sklamaní, Tajomné žezlo* **— 57**
Karol Strmeň: **Sonety — 58**
Mikuláš Šprinc: **Elégia — 60**
Rudolf Dilong: **Básnikovi:** *Srdce náš poklad* **— 61**

(Pokračovanie na 3. strane obálky)

most

ČÍSLO 3–4 NUMBER 3–4
ROČNÍK XIX VOLUME XIX

NÁBOŽENSKÝ A FILOZOFICKÝ PROFIL JACQUA MARITAINA

Spomienková úvaha z príležitosti jeho deväťdesiatych narodenín.

Jozef Dieška

Kultúrny a vedecký svet vzdal v posledných mesiacoch hold filozofovi Jacquovi Maritainovi pri príležitosti jeho deväťdesiatky, ktorej sa dožil dňa 18. novembra 1972 v tichom ústraní kláštora Kongregácie malých bratov Ježišových v mestečku Rangueil, neďaleko mesta Toulouse vo Francúzsku.[1]

Patrí sa preto, aby sme i my Slováci zvýraznili aspoň krátkou úvahou a zamyslením sa nad životom a dielom tohto veľkého apoštola súčasného kresťanstva a katolíckeho intelektuála svoju totožnosť s ideálmi a princípmi, ktoré Maritainov život a literárne dielo predstavuje. Treba to urobiť najmä dnes, keď myšlienkové, kresťanstvu nepriaznivé prúdy ako dravý príval strhávajú so sebou mysle mnohých pod rozličnými heslami scientizmu, existencialistickej životnosti ako aj evolucionistického temporalizmu, procesualizmu, chronolatrie, a tak ohrožujú základy kresťanskej viery, kultúry a civilizácie.

I. Maritainova cesta ku konverzii.

Maritainov život a jeho literárne dielo symbolizuje ten najzákladnejší zápas v súčasnom duchovnom napätí, ktorý sme zvykli označovať sporom a zápasom medzi teizmom a ateizmom, alebo vierou a neverou. Už od útleho detstva prežíval Maritain tento zápas tak re-

čeno na vlastnej koži. Ako syn parížskeho advokáta, voľnomyšlienkara, odchovaného liberálnym protestantizmom, preberajúcim svoje náboženské idey hlavne z Nemecka, kde prevládal koncom minulého storočia duch Adolfa von Harnacka (1850-1931) a jeho Berlínskej školy teologickej, pozoroval okolo seba dva typy ľudí. Jedni chodili do kostola, verili v Boha, druhí ním pohŕdali, ignorovali náboženské hodnoty, alebo aj otvorene popierali možnosť božej existencie. Paríž a Francúzsko koncom minulého storočia sa ešte nevyliečilo z dychotómie viery a nevery, ktorá žalostne lomcovala národom od čias veľkých Encyklopedistov, cez Revolúciu až po naturalizmus a pozitivizmus Augustína Comta (1797-1857), ktorý prevládal hlavne v kruhoch vedeckých, filozofických a nie na poslednom mieste i umeleckých (Hypolite Taine, Emil Zola, Ernest Renan).

Túto duchovnú atmosféru a jej účinky na dušu mladého Maritaina zachycuje on sám, keď opisuje náboženské boje a duševné muky, ktoré vyprýšťovali z jeho vnútornej rozpoltenosti, bezradnosti a zmätku, Tak zainteresovaný hlboko do náboženskej problematiky svojej i najbližších mu osobných priateľov (hlavne jeho budúcej manželky Raissy Oumansovej), pohružoval sa mladý hľadač pravdy vždy hlbšie a intenzívnejšie do záhad a tajomstiev viery a vedy, ktoré záhady rozpolťovali jeho osobnosť niekedy až do únavy fyzickej.

No vrcholný zápas sa dostavil až pri príchode na parížsku univerzitu, kde agnostickí profesori filozofie (Léon Brunschvicg, Levy Bruhl, Emil Durkheim) zápolili medzi sebou o duše a srdcia svojich poslucháčov. Záujem o otázky náboženské a filozofické viedol Maritaina k otázkam biológie a iných vied, ktoré mali vplyv na mnohé riešenia a stanoviská filozofické a nepriamo i teologické. Maritain navštevoval pilne popri riadnych kurzoch na Sorbone i prednášky Henricha Bergsona (1859-1941) na Collège de France, ktorý jediný medzi výlučne nekatolíckymi profesormi odmietal materialistické a pozitivistické uzávery filozofické a svojím intuicionizmom otváral pred duševnými zrakmi svojich poslucháčov nové horizonty akéhosi vitalistického dualizmu medzi hmotou riadenou mechanistickými zákonmi fyzickými a duchovnou energiou *(energie spirituelle)*, ktorej definitívnu formu sa Bergsonovi v tých rokoch ešte nepodarilo presnejšie a jasne vyjadriť. Kým na Sorbone prednášajúci profesori napádali Bergsonov *élan vital* a jeho evolucionistickú metafyziku, Maritain si Bergsonove idey obľuboval vždy viac a viac, i keď mu mnohé z nich neboli po chuti.

Na svoj ostrý a otvorený nesúhlas s Bergsonom reaguje Maritain len neskoršie v svojom prvom monografickom spise *La philosophie bergsonienne* ((1913-1914), ktorý mu vyslúžil meno a titul prívrženca

tomizmu, a tak dal pevnú filozofickú bázu pre jeho ďalší duchovný vývoj. Maritain osvetľuje nutnosť tohto rozchodu so svojím prvým učiteľom filozofie v dlhšej úvodnej stati k druhému vydaniu knihy:

«Nebudem zmenšovať nedostatky (prvého vydania). To však neznamená, že pokladám doktrinálne stanoviská, ktoré kniha obsahuje, za menej zdôvodnené aj dnes, práve naopak, trvám na každom z nich, či sa ony týkajú kritiky Bergsonovej filozofie, alebo náuk sv. Tomáša ... Lebo nemám záľuby v relativizme, pokiaľ ide o veci intelektuálne a rovnako neverím, že pravda je iba funkciou času ...[2]»

Z týchto riadkov možno vyšípiť, prečo Maritain nebol spokojný s Bergsonovou filozofiou. No v tej istej stati vo vydaní z roku 1947, teda po Bergsonovej smrti, Maritain pridáva a s uznaním sa vyjadruje o Bergsonovej veľkodušnosti a preukázanom mu priateľstve, vyslovuje tiež svoju radosť nad Bergsonovou neskoršou filozofickou konverziou, ktorou Bergson prešiel hlavne po roku 1937:

«Ponížiť filozofiu pred múdrosťou svätých, to je v poslednej analýze, čo Bergson urobil sám v svojich *Dvoch Prameňoch.* Takto sa ukončila obdivuhodná krivka vývoja jeho myslenia a neporovnateľné filozofické dobrodružstvo, v ktorom najrýdzejší impulz duchovosti a stála vernosť svetlu umožnili filozofovi prebojovať sa za svoj vlastný systém pojmov. Pokúsil som sa pridať niekoľko presnejších údajov, pokiaľ ide o posledné vývojové etapy Bergsonovej filozofie v prvých dvoch kapitolách svojho pojednania *De Bergson à Thomas d' Aquin.* O svojej prvej knihe som už spomenul, že ľutujem jej prepiato ostrý a často neoprávnený tón. No nechcem, aby toto vydanie opustilo tlačiareň bez toho, že by som nevyjadril svoju vďačnosť za prejavy priateľstva, ktoré mi on preukázal v rokoch pred svojou smrťou, napriek kritikám, ktoré som vzniesol proti jeho ideám. Niet sladkosti, ktorá by sa vyrovnala tej, ktorá prýšti zo znovunadobudnutia takého priateľstva. Rovnako nemôžem nespomenúť, že Bergsonov ojedinelý a vznešený sled po celý jeho život dal odpoveď tak podivuhodne uspokojujúcu na moju úpenlivú nádej, ktorú som vyjadril na posledných stránkach tohto diela.»[3]

No toto všetko sa odohralo hodne neskoršie medzi obľúbeným, ale aj znepokojujúcim učiteľom a mladým jeho žiakom na Collège de France. Jednako Bergsonov vplyv na mladého Maritaina bol v mnohom zodpovedný za jeho neskorší filozofický vývoj a nie v menšej miere aj za jeho náboženskú konverziu ku katolicizmu. On ho vyvaroval pred upadnutím a tak rečeno zahúpnutím do pozitivistického močiara, v ktorom zmyslová verifikácia bola jediná záruka pravdivosti. Bergsonov vplyv na náboženské myslenie súčasnej generácie francúzskej bol veľmi účinný aj u niekoľko iných významných osobností

a priviedol do tábora katolicizmu mená ako sú Charles Peguy (1873-1914), Ernest Psichari (1883-1914), alebo aspoň posilnil v literárnych kruhoch «mladých» driemuce sily proti *racionalizmu* a naturalizmu. On sám, akoby unesený prúdom, bol ovplyvnený a neskôr sa úplne stotožnil s plejádou tzv. *Katolíckej renesancie*, predstavovanej menami M. Blondel, A. Valensin, L. Lavelle, J. Chevalier, G. Marcel, E. Gilson, J. Guitton, E. Mounier a iných.[4] Pokiaľ išlo o mladého Maritaina, muž, ktorý bol takmer pri kolíske jeho konverzie náboženskej, i keď nie filozofickej, bol postavou vo francúzskej literatúre veľmi významnou, i keď kontroverznou: Léon Bloy (1846-1917). On zapôsobil na Maritaina hlavne svojou neústupnou hlbokou vierou v katolícku Cirkev a svojím náboženským životom, od ktorého neodbočil do konca svojho tvrdého, chudobou a biedou šľahaného zápasu so spoločenským, sociálnym a morálnym zlom. Bloy viac ako kto iný presvedčil Maritaina a jeho mladú manželku Raissu o hĺbke a trvalosti náboženského života, čerpaných z ustavičného spojenia s eucharistickým Kristom, ktorého Bloy prijímal denne až do svojej smrti.[5] A pod takýmto intenzívnym vplyvom intelektuálneho katolicizmu, ktorý predstavoval počiatkom dvadsiateho storočia silnú opozíciu proti racionalizmu a pozitivizmu, nebolo si možné predstaviť ani mladého Maritaina ináč, ako muža, kategoricky odhodlaného zasvätiť všetky svoje rozumové i duševné schopnosti takej filozofii, ktorá mu znamenala najideálnejšiu, ale aj najrealistickejšiu súhru a zhodu s kresťanským náboženstvom a katolicizmom ako jeho najlogickejšou formou. Tou filozofiou mu bola *Tomistická syntéza*, vypracovaná stredovekým mysliteľom, a podľa Maritaina najvýraznejším predstaviteľom scholasticizmu, sv. Tomášom Akvínskym (1225-1274).

Maritainova púť a hľadanie pravej náboženskej viery sa ukončili v jeho prijatí katolíckeho náboženstva. Stalo sa to dňa 11. júna 1906, keď mladý, dvadsaťštyriročný Maritain spolu so svojou manželkou Raissou (pôvodne ruskou emigrovanou Židovkou) a jej sestrou Vierou prijal sviatosť krstu v kostole sv. Jána Evanjelistu na Montmartre v Paríži, za prítomnosti slávneho katolíckeho spisovateľa Leóna Bloya, ktorý mu bol krstným otcom.[6]

II. Maritainov tomizmus.

Druhú črtu Maritainovej životnej a duchovnej borby predstavuje odborné a vedecké štúdium filozofie, ktorému sa venoval po skončení stredných škôl a univerzity, ako aj jeho celoživotné úsilie a premýšľanie o najhlbších tajomstvách sveta a života.

Ako filozof Maritain predstavuje v súčasnom vedeckom a filozofickom svete tzv. novotomistickú alebo novoscholastickú filozofickú školu, ktorej, bohužiaľ, v posledných desaťročiach mnohí nielen agnostickí a nekresťanskí myslitelia, ale aj ponejední kresťanskí filozofi nevedia takmer prísť na meno. No je to práve on, konvertita a laik, ktorý sa stavia otvorene a neochvejne proti tým, ktorí aj «A.D. (Anno Domini) 1966» kydajú blato na túto filozofiu zľava i sprava. Máme tu na mysli jeho predposledné dielo *Le paysan de la Garonne (1966),* v ktorom Maritain na sklonku svojho vedeckého bádania vyslovuje akoby filozofickú kliatbu na tých, ktorí ovplývnení nekresťanskými a neteistickými myšlienkami opovrhujú tradičnými náukami, ktoré charakterizovali katolícke myslenie a katolícku zjavenú vieru od počiatkov apoštolských, cez prvých exegétov a cirkevných Otcov, až po Druhý vatikánsky koncil, ktorý skončil 8. decembra 1966. Pochopiť túto pevnosť a vytrvalosť vo viere v určitú teologickú sústavu alebo filozofický systém možno len vtedy, ak sme prenikli do vzájomnej viazanosti, ktorá jestvuje medzi zjavenou vierou a prirodzeným rozumom. Táto závislosť je vyjadrená v tzv. Tomistickej syntéze filozoficko-teologickej, podľa ktorej zjavená viera (fides supernaturalis) a prirodzené svetlo rozumu (naturalis rationis humanae lumen) si nemôže protirečiť, ale naopak sa navzájom dopĺňajú a podporujú.

Celým svojím životom Maritain sa usiloval potvrdiť a osvetliť tézu, hájenú už sv. Tomášom Aquinským, že pre kresťanskú vieru je nevyhnutná taká filozofia, ktorej princípy, objaviteľné ľudským rozumom, sú zhodné so zjavenými pravdami viery, lebo ľudský rozum je dielom toho istého Tvorcu, ktorý hovorí ústami a rečou Zjavenia. No kým filozofia musí sledovať svetlo rozumu, opierajúc sa o empirické poznatky a logicky evidentné princípy, teológia musí vyvodzovať svoje poznatky zo Zjavenia. No teológia potrebuje filozofiu, lebo je práve jednou z úloh filozofie, aby vypracovala terminológiu a kategórie, pomocou ktorých sa teologické pravdy musia vyjadriť. Okrem toho filozofické inferencie a dedukcie zo základných právd musia byť podľa správnych a logických pravidiel.

Tak, ako to vyjadril sv. Tomáš, i ostatní scholastickí autori tvrdili, že filozofia je nutným metodologickým prostriedkom (ancilla theologiae), alebo pomocníčkou teológii pri vypracovaní a objasňovaní zjavených článkov viery. Vidieť v tejto úlohe filozofie akúsi degradáciu filozofie alebo porušenie jej samostatnosti a metodologickej nezávislosti, je prejav vrcholného nepochopenia oboch vedných disciplín: teológie práve tak, ako aj filozofie. Maritain, ktorý premyslel túto vzájomnú závislosť oboch, vyvodil z nej do dôsledkov všet-

ku svoju silu argumentácie na obranu tomizmu ako jedinej filozofie, ktorá takúto úlohu vo vzťahu k teológii, chápanej v zmysle katolíckom, môže hrať. V tom je tiež celé tajomstvo Maritainovho tomizmu a nekompromisného trvania na ňom. Obšírne o tomto, tak rečeno ústrednom probléme pre poňatie správnej koncepcie tzv. problému «kresťanskej filozofie», ktorý svojho času vyvolal vo Francúzsku kontroverziu medzi odporcami a obrancami tohto výrazu, Maritain diskutoval hlavne v svojich knihách *St. Thomas Aquinas (1930), De la philosophie chrétienne (1933),* ako aj v iných svojich dielach. K pomeru filozofie k teológii sa vracia i vo svojich dvoch posledných knihách *Le paysan de la Garonne (1966)* a *De la grâce et de l'humanité de Jésus (1967).* Podľa našej mienky v správnom pochopení tohto problému spočíva i najhlbšie tajomstvo toho, prečo si Maritain zvolil zo všetkých filozofických kresťanských systémov tomizmus, a prečo sa ho povedome pridržiava i dnes.

Tak čítame v *Le paysan de la Garonne:*

«To je na základe viery, že uznávame najvyššiu Pravdu. No viera sama vyžaduje, čo i len akosi predvedome, pre svoj ďalší rozvoj určité skúmanie, isté bádanie a vnútornú činnosť rozumu; a ona normálne predpokladá ... isté rozumové predpoklady, akými sú: prirodzená istota o existencii Boha, t. j. istota, ktorá je prirodzená v zmysle spontánnosti (v takom prípade ide o druh rozumového inštinktu, ktorý voláme 'všeobecným zmyslom', ale tiež pokiaľ ide o istotu nadobudnutú pevnými a donucujúcimi cestami rozumu, keď tento poznáva niečo neochvejnou istotou) ... Takto viera sama vyžaduje, aby sme ju dopĺňali určitým rozumovým chápaním — nevyhnutne nedokonalým — pokiaľ ide o dosiahnutie konečného cieľa, no napriek tomu pochopením pevným, pokiaľ ide o štruktúry ľudského poznania, pochopením totiž nevysloviteľného tajomstva Boha a vecí s ním spojených. *Credo ut intelligam.* Toto je teológia. A teológia sa nemôže utvárať bez pomoci tej prirodzenej znalosti, ktorej je schopný ľudský rozum a ktoré poznanie voláme filozofiou. Krátko povedané: viera sama vyžaduje a zahrňuje v sebe teológiu a filozofiu.»[7]

K tej istej téme sa Maritain vracia i v poslednom diele *De la grâce et de l' humanité de Jésus:*

«Poznamenávam mimochodom, že svetlo kresťanskej filozofie nie je ako svetlo teológie, svetlom viery, ktorá osvecuje rozum, aby mohol nadobudnúť akési porozumenie zjavených tajomstiev, ale je ono svetlom rozumu, podporovaného vierou, aby tento mohol lepšie konať svoju prácu rozumového skúmania; je tým, čo oprávňuje kresťanskú filozofiu na vrcholku jej možností, aby sa zaoberala,podľa svojej vlastnej metódy, otázkami, ktoré patria priam do teológie. Tá-

to filozofia zostáva však podriadená teológii; no, je ona za predpokladu, že je poučená teológiou, viac otvorená k výskumnej a objavnej činnosti; a v tomto momente *ancilla* sa stáva skôr akousi výskumnou pracovnicou. Posledné slovo bude, pravdaže, patriť teológovi. No je to filozof-kresťanský filozof-alebo inými slovami filozof, vyžadovaný stavom konkrétnej situácie padlej ľudskej prirodzenosti, ktorý bude môcť poskytnúť teológovi hypotézu svojho výskumu.»[8]

Ako je jasné z citovaných výňatkov, Maritain nepokladá filozofiu za akúsi vedeckú disciplínu, ktorá sa musí vyhýbať faktom Zjavenia, odkrytým štúdiom teologickým. Podľa neho tak nesmie robiť nielen kresťanský filozof, pre ktorého zjavené pravdy sú omnoho dôležitejšie a závažnejšie, ale ani nekresťanský filozof sa nesmie uzatvárať pred zjavenými pravdami. Je to totiž v samotnej povahe filozofie, ako skúmateľky faktov sveta, chápaného v tom najuniverzálnejšom zmysle slova, aby sa zaoberala ako svojím predmetom najvšeobecnejšieho rázu hlavne v metafyzike otázkami, ktoré sú spoločné tak teológii ako aj filozofii, lebo bez nich by nebol možný celkový pohľad na svet a jeho plnšie porozumenie.

Akokoľvek je takéto stanovisko k poňatiu filozofie a jej pomeru k teológii neprijateľné nekresťanským pozitivistickým a empiristickým mysliteľom, Maritain ho pokladá za *conditio sine qua non* filozofie, ktorá je jedine pravdivá, logicky úplná, pokiaľ je možno hovoriť o úplnosti v rámci našich ľudských možností. A Maritain vidí v odbočovaní od tejto jej vlastnosti a funkcie práve koreň moderného filozofického ateizmu a agnosticizmu. Čím viac sa filozof alebo filozofický smer zrieka alebo protiví prijatiu právd, ku ktorým ho vedie zdravý rozum len preto, že ho k tomu núti jeho osobná predpojatosť náboženská alebo aj tzv. vedecká «kritičnosť» a princíp metodickej parsimónie (Okhamova britva), tým viac sa on zapletá do iných ťažkostí, nejasností a protirečení, napriek svojmu pôvodnému princípu, podľa ktorého si taký mysliteľ chcel ušetriť na uvádzaní «nových kategórií» a tým si celú otázku zjednodušiť. Nič nie je v súčasnom filozofickom snažení, či už logických pozitivistov alebo najnovších odtienkov anglo-amerických pragmatistov, vedeckých instrumentalistov typu Johna Deweyho, alebo aj nebohého už Bertranda Russela a poniektorých Linguistických analystov typu nebohého Ludvika Wittgensteina, jasnejšieho ako neúspech a porážka ich snáh dokázať platnosť alebo i pracovnú výhodnosť tzv. *redukcionizmu, antimentalizmu,* slovom, metafizického *monizmu* oproti doterajšiemu tradičnému *dualizmu* ducha a hmoty. A nič nepomáha súčasným filozofom, tým menej kresťanským, hľadať útočište v evolucionistickom a procesualistickom «neutrálnom elemente» (neutral stuff), z ktorého zá-

kladného «elementu» sa cestou ustavičnej evolúcie vraj vyvíja všetko hmotné a na «vyššom stupni» vývoja i psychické a duchovné. Kto je dôkladnejšie oboznámený s takýmito súčasnými metafyzickými teóriami, vie dobre, že takéto riešenia nielen že nemajú v sebe nič vedecky dokázateľného a empiricky verifikovaného, ale nie sú ani logicky konzistentné a pochopiteľné. Ako na to všetko Maritain poukazuje v mnohých svojich dielach, je to práve výsmech nekresťanských a naturalizmom preniknutých filozofií, že pre nevedomosť a neznalosť mnohých čitateľov ich kníh sa pokladajú za prijateľnejších, vedeckejších a pokrokovejších filozofov nielen v kruhoch nekresťanských, ale aj v kruhoch naívnych a nevzdelaných teológov.

Z tohoto zorného uhla Maritain odsudzuje i súčasnú náboženskú krízu v lone samotnej katolíckej Cirkvi, v ktorej najmä pri zasedaní Druhého vatikánskeho koncilu sa objavilo toľko zjavov neo-modernizmu a iných neortodoxných tendencií. Jeho volanie *späť ku tomizmu* je celou myšlienkovou náplňou knihy *Le paysan de la Garonne,* ktorá je prekladaná a vydávaná už v niekoľkých vydaniach so šesťdesiattisícovým nákladom. A je preto takmer neuveriteľné, že sa ešte stále nájdu v istých kultúrnych oblastiach *ignoramusi* v teológii a filozofii, ktorí si hovejú v svojej kultúrnej zaostalosti a pokladajú sa za modernejších a časovejších vykladačov zmyslu kresťanstva a poslania Cirkvi. No netaja sa oni ani tým, že ich koncept tzv. evolučného kresťanstva sa evolučne musí pretvárať v akési nové nadkresťanstvo, lebo ináč by evolúcia, aplikovaná na teológiu nemala zmyslu. Podľa nich tomizmus musí zmiznúť so svojimi 'statickými' kategóriami a na jeho mieste musíme budovať 'novú' *futuristickú* teológiu a filozofiu, podľa ktorej nič nemá trvalú permanenciu. «Náboženstvo, ktoré sa nemení, nevyvíja, je mŕtve, statické, bez života a účinku na človeka a na ľudskú spoločnosť». A pod tlakom takejto logiky, a samozrejme nikým nedokázanej povery, že všetko je 'ustavičný prúd udalostí', musia sa takýto myslitelia zriecť aj 'nemeniteľného' Boha, ako je on opisovaný Zjavením. 'Boh je proces', nech si ho čitateľ už predstavuje, ako chce. 'Boh sa mení, má jednu, lebo dve, alebo aj tri prirodzenosti, z ktorých aspoň jedna musí byť nemeniteľná.' Takýto je dôsledok vplyvov filozofií a tzv. vedeckých hypotéz, skonštruovaných filozofmi ako je A.N. Whitehead (1861-1947), Ch. Hartshorne, John Dewey, W. Jaes, S. Alexander a iní.

Maritain, filozof svetového rozhľadu, vedecky i teologicky pripravený viac ako azda mnohí iní z jeho rovesníkov, odhaľuje korene a príčiny tohoto myšlienkového zmätku a analyzuje jeho mravné škody, páchané na dobromyseľných ctiteľoch Boha a veriacich kresťanoch i nekresťanoch. Dokumentuje tak svoju pravdu, že nie kaž-

dá filozofická sústava je schopná zdôvodniť a racionalizovať našu vieru v nadprirodzený poriadok a všetko, čo k nemu patrí (existencia Boha, nesmrteľnosť ľudskej duše, sloboda ľudskej vôle, mravné kritérium dobra a zla a iné). V opustení týchto právd, bez ktorých žiadna koncepcia kresťanstva nemôže byť prijateľná, Maritain vidí krízu súčasného kresťanstva a jeho premenu k vždy viac a viac prenikajúcemu sekularizmu. Ako symptómy takéhoto poblúdenia Maritain uvádza hlavne akési 'klaňanie sa tomuto svetu', starosť o veci tuzemského života a službu svojmu blížnemu bez patričnej hierarchie hodnôt, ako aj s istým zmalicherňovaním vecí, patriacich k poriadku nadprirodzenému.

Tak čítame v *Le Paysan de la Garonne:*

«Súčasná kríza má mnohé a rozličné aspekty. Jedným z najzaujímavejších zjavov, ktoré nám táto kríza skytá, je akési kľakanie pred svetom, ktoré sa prejavuje tisícimi cestami ... Čo teda vidíme okolo seba? Vo veľkých úsekoch, tak na strane kléru ako i laikov (no je to klérus, ktorý udáva príklad), slovo svet nemôže takmer ani byť vyslovené bez toho, aby sa na tvárach mnohých neobjavil záblesk extázy. A už sa hovorí o nutných rozvinutiach (o rozkvete milovanej ľudskej prirodzenosti), o nutnom zapojení sa (angažovaní sa), ako aj o sociálnych horlivostiach, konkretizovaní, otvorení svojho vnútra milovanému svetu a o iných radostiach, vyplývajúcich z takýchto postojov. Na druhej strane, bez váhania sa odvrhuje všetko, čo by sa odvážilo čo i len spomenúť myšlienku asketizmu, sebazaprenia alebo pokánia ...»[9]

«Sex je jednou z veľkých a tragických skutočností vo svete. Je zajímave pozorovať, aký veľký záujem prejavujú o tento problém zástupy levitov, ktorí sa zaviazali sľubom pohlavnej zdržanlivosti, záujem, ktorý hraničí až s istým uctievaním. Manželstvo, na druhej strane, je horlivo idealizované, láska je jeho podstatou. Podľa svojej prirodzenosti, čo ono vyžaduje, nie je nič iného ako vzájomné opojenie, záľuba vo videní, ako sa jeden partner odráža v očiach druhého. Veď čože je krajšie ako párik mladých milencov? To je zaiste pravda, najmä v dielach veľkých umelcov. No zato niet dôvodu, aby sme pod nohami takých milencov bozkávali zem ... »[10]

No Maritain, ako bystrý pozorovateľ, odhaľuje hlavne jednu najnebezpečnejšiu črtu súčasného poblúdenia mnohých «pokrokových» kresťanov a teológov. Je to dávanie tzv. sekularistického zmyslu kresťanským evanjeliám v zmysle akejsi všeobecne sociálnej a humanitnej starosti o potreby tohto sveta:

«Iná veľká skutočnosť, ktorej musíme v dnešnom svete čeliť, je pozemský sociálny život so všetkými jeho konfliktami, bolesťami

a množstvom iných problémov: hlad, nedostatok, vojny a sociálna i rasová nespravodlivosť. Vieme, že proti týmto zlám musíme bojovať neprestajne; nemusím, myslím, to znovu opakovať, čo som povedal o temporálnom poslaní kresťana inde. Napriek tomu všetkému tento boj nie je našou jedinou úlohou, lebo táto zem a pozemský sociálny život nie je jedinou realitou. Táto temporálna povinnosť je opravdivo a nado všetko splnená kresťanom iba vtedy, ak život milosti a modlitby očisťuje a robí pravdivými prirodzené energie skryté v samom prirodzenom poriadku. A práve toto je, čo v našej súčasnosti mnohí dobromyseľní kresťania odmietajú vidieť. Preto, aspoň pokiaľ ide o prax a ich konanie, a tiež pokiaľ ide o tých, ktorí sú odhodlaní ísť do krajných dôsledkov v doktríne a v svojom spôsobe zmýšľania (pokiaľ ide o náboženstvo a postoj k tomuto svetu), pre nich najvyšším záujmom a najdôležitejšou vecou je toto temporálne poslanie ľudského pokolenia so svojím napredovaním, akokoľvek krkolomným, no nakoniec predsa len víťazným, pokrokom k spravodlivosti, k mieru a k šťastiu. Namiesto toho, aby si uvedomili, že naša oddanosť k tuzemskému poslaniu musí byť tým pevnejšia a vrúcnejšia, čím viac si uvedomujeme, že ľudské pokolenie nikdy nedosiahne na tejto zemi vyslobodenia sa zo zla pre poklesok Adamov a pretože náš konečný cieľ je nadzemský — takíto kresťania robia z pozemských povinností najvyšší a opravdivý cieľ ľudstva. Inými slovami, tento pozemský svet je odteraz jediné, čo pre nich jestvuje. A toto je úplná *temporalizácia* kresťanstva.» [11]

No akokoľvek navonok boľavo pociťuje Maritain tieto najnovšie choroby v živote katolíckej Cirkvi, jeho nadprirodzená a zjavená viera mu nedovolí klesať vnútorne a rozumove. Poučený štúdiom Zjavenia verí pevne v prísľub samého božského zakladateľa Cirkvi, ktorý povedal, že 'brány pekelné ju nepremôžu'. Cirkev nakoniec prekoná i súčasnú neomodernistickú krízu. Jej víťazstvo spočíva v jej božskom pôvode a pláne božskej Prozreteľnosti. Ježiš Kristus ju založil, aby viedla oddaných mu synov a dcéry do Kráľovstva nebeského a ona nemôže zlyhať v tomto svojom poslaní a plne ustanovenom Bohom.

A v zmysle tejto nadprirodzenej viery v konečné víťazstvo Cirkvi nad bludami a pokleskami i samých teológov a cirkevných hodnostárov Maritain dáva rady a ukazuje, ako vybŕdnuť zo súčasnej pomätenosti a dostať sa znovu na správnu cestu. Ako mysliteľ, filozof i teológ v jednej osobe, ale hlavne ako úprimný kresťan, ktorý prežil hlboké konflikty náboženské, Maitain nevidí inej cesty k náprave ako tú, po ktorej kráčali kresťanské generácie minulých období, generácie kresťanských učiteľov Cirkvi, po ceste, ktorá po stránke

teologickej a filozofickej dosiahla najdokonalejšej syntézy medzi Zjavením a rozumom, po korej ceste kráčal sv. Tomáš Aquinský pred sedemsto rokmi. Maritain opakuje toto svoje krédo napriek všetkým kritikám, námietkam a zmalicheňovaniu tomistickej filozofie v našej súčasnosti. On stojí na stanovisku, že jedinou pravdivou kresťanskou filozofiou je tomizmus. Dôvody na takéto cítenie sme už spomenuli vyššie. No okrem nich Maritain poukazuje ešte na iné filozoficky závažnejšie známky pravosti tomistickej filozofie.

I keď oddelíme filozofiu tomizmu od jej vzťahu k teológii a k nadprírodzenému Zjaveniu, je viac dôvodov na to, aby tomistická filozofia bola prijatá ako jedine vhodná na zdôvodnenie a vyjadrenie katolíckej viery. Maritain nesúhlasí s populárnou dnes mienkou, že kresťanstvo alebo katolicizmus je vecou, ktorej podstatu nemožno presne určiť a definovať. Podľa neho kresťanstvo musí byť určené podľa historického výkladu Revelácie, sankcionovaného neomylným magistériom Cirkvi. Neomylná cirkevná autorita je jedinou normou a kritériom pravosti Cirkvi a viery ňou hlásanej (depositum fidei). Kto sa tejto autorite nechce podrobiť, dáva sa na cestu nezastaviteľného subjektivizmu, relativizmu a teologického skepticizmu, známeho nám zo štyristoročnej histórie protestantizmu. Tu niet iného východiska. Buď sa kresťanstvo zjednotí pod touto autoritou, alebo sa všetko ekumenické úsilie rozplynie v sekularistickom sociálnom humanitárnom horovaní, ktoré nemá nič spoločného s čisto dogmatickým (vieroučným) obsahom našej viery.

No Maritain nesúhlasí ani s iným prekrúcaním správneho pomeru filozofie a teológie, ktoré sa dnes vyzdvihuje hlavne v protestantských kruhoch ako jediná záchrana pred konečným zánikom kresťanskej viery. Je to tzv. idea *demytologizujúcej* existencialistickej školy Rudolfa Bultmanna a jeho nasledovateľov. Podľa Bultmanna,ktorý študoval pod Adolfom Harnackom v Berlíne a prevzal od neho základné princípy Liberalistickej školy tzv. *synkretizmu,* kresťanské Zjavenie je syntézou posolstva Ježišovho a apoštolov a grécko-židovského sekulárneho myslenia. Hlavne grécka filozofia, ktorej terminológia je viditeľná skoro v každom riadku Písma, je zodpovedná za terajšiu formu tradičnej exegézy svätých textov. To znamená, že súčasná teológia musí sa zakladať na práve opačnom pomere medzi filozofiou a teológiou, ako to vysvetľuje Maritain. Podľa Bultmanna filozofia určuje význam a zmysel zjavených textov. Preto je potrebné zbaviť sa tradičných, hlavne tomistických predstáv a kategórií, ktoré boli vytvorené na popísanie a vyjadrenie antických kozmologických predstáv o svete a živote. Bultmann navrhuje, aby teológovia urobili pokus nahradiť starú antickú a stredovekú reč teológie, ktorá je

súčasnemu kresťanovi nepochopiteľná (lebo žije v novom 'vedeckom' svete), filozofiou existencialistickou (hlavne doporučuje nemeckého existencialistu M. Heideggera). A k tomuto návrhu Bultmann pripája svoju novú metódu, podľa ktorej zmysel evanjelií nemá vôbec žiaden faktický, historický význam, ale význam čisto osobný, subjektívny. I keby Kristova historičnosť alebo božstvo bolo nedokázateľné, zmysel jeho posolstva zostáva. Len musí ono byť pochopené nie ako skutočná udalosť, ale ako významove vzťahujúce sa ku každému individuálnemu čitateľovi Písma, ktorému ono chce povedať, že jeho existenčným zmyslom na tomto a možno i druhom svete (ak taký svet jestvuje) je jeho osobnostný pomer k Bohu, svojmu Stvoriteľovi. Všetko ostatné, podľa Bultmanna, je iba mytologické vyjadrenie tohto posolstva, a nemá inú ako komunikatívnu rolu. Bultmann svoju teóriu *odmytologizovania* Písma nedopracoval do všetkých dôsledkov. Preto jeho návrh narazil na vážny odpor v radoch mnohých protestantských teológov. No jeho myšlienka, i keby bola prijatá, musela by byť iba novým potvrdením toho subjektivizmu, ktorému sa nemožno vyhnúť bez uznania neomýlneho *magistéria* Cirkvi.

Ako sme videli z poukazu na situáciu v súčasnej protestantskej teológii, Maritain argumentuje viac-menej deduktívne. Zmysel Revelácie je rozhodne závislý na exegéze. Táto exegetická funkcia je však časťou celej cirkevnej štruktúry. Nemožno ju preto ani poprieť, ani od Cirkvi ako celku oddeliť a preniesť na jednotlivých členov Cirkvi. Mariain vidí práve v tomto nedorozumení zo strany protestantských teológov neprekonateľnú ťažkosť. Alebo je Cirkev inštitucionálnym telesom, utvoreným samým Kristom, alebo je nemožné hovoriť o jednote kresťanskej viery v tomto zmysle, ako to robí sv. Pavol, keď prizvukuje jednotu krstu, viery a panstva Ježišovho pre všetkých. A z takejto teologickej úvahy Maritain čisto logicky vyvodzuje potrebu neomýlnosti cirkevnej autority vo veciach viery a mravov, ako aj cirkevnú učiteľskú funkciu *(magistérium).*

No spomenuli sme, že ako filozof, Maritain sa zaoberal hlavne myšlienkou vhodnosti a správnosti kresťanskej filozofie, ktorú správnosť on pripisoval výlučne tomizmu. Tomistická filozofia podľa Maritaina sa vyznačuje troma základnými znakmi, ktoré sú vyjadrené s rovnakou viditeľnosťou i v samotnom Zjavení. Tieto známky sú: 1) *metafyzický dualizmus,* 2) *epistemologický intelektualizmus a realizmus,* 3) *nábožensko-mravný* alebo *teologicko-etický objektivizmus.*

1 Keď čítame Zjavenie (Starý i Nový zákon), nemôže nám uniknuť, že Zjavenie výslovne hovorí o *duchu* a *hmote.* Boh, Stvoriteľ, stvorené nehmotné bytosti (anjeli a ľudská duša) sú ontoligicky odlišné

od sveta hmotného. Myšlienka nesmrteľnosti je prizvukovaná otvorene a jasne bez okolkov a vykrúcačiek, aké poznáme z mnohých tradičných i súčasných filozofických systémov a hypotéz. Preto hovoriť za daného stavu vecí (to jest po fakte stvorenia sveta Bohom) o akomkoľvek monizme, materialistickom alebo idealistickom, sa protiví duchu a litere Zjavenia.

2 Po stránke epistemologickej, Maritain otvorene a kategoricky vyhlasuje, že kresťan nemôže byť ani idealistom, ani relativistom. Toto noetické stanovisko opakuje i v svojom *Le paysan de la Garonne*. Kresťanská filozofia by sa preto protivila Zjaveniu, keby popierala absolútnosť pravdy. V tomto noetickom zmysle Maritain vyvodzuje svoju teóriu o absolútnosti a existencii pravdy nielen z nemožných noetických dôsledkov relativizmu a subjektivizmu, ale tiež z ontologickej jednoty pravdy teologickej a poetickej. Tak čítame v *Le paysan de la Garonne:*

«Sama v sebe jestvujúca je Pravda, ktorá je Boh a ktorú Kristus prišiel zjaviť, a pravda tu dolu, ktorá je participovaním na Pravde zjavenej ... Z toho vidíme, aké miesto zaujíma pravda v evanjeliu. Pre kresťana je nemožné byť relativistom. Tí, ktorí sa o to pokúšajú, nemajú možnosti dosiahnuť úspechu. No musíme im odpustiť. Jestvuje pre nich ešte lepšia výhovorka, ako je «neprekonateľná neznalosť», a to je tá, ktorú nazval «zátvrdlivá hlúposť» — «la bêtise au front de taureau.» [12]

A zase, keď mu ide o zdôvodnenie tomistického *intelektualizmu*, pomáha si Maritain poukazom na Zjavenie: «No texty, ktoré sme práve čítali, vyžadujú si ešte primeranejší komentár. Pravda viery je nekonečne transcendentná pravda tajomstva Boha. A naproti tomuto faktu, táto nekonečne transcendentná pravda musí byť, podľa vôle samého Boha, vyjadrená (a tu prichádzajú do úvahy izraelskí proroci, učenie Kristovo a definície Cirkvi) v ľudských pojmoch a slovách. Toto je charakteristika židovsko-kresťanskej Revelácie. Zjavenie je nie nevyjadriteľné v pojmoch; ono je vyjadrené v slovách. Je tomu tak, pretože druhá osoba Trojice je Slovo a pretože Slovo sa stalo telom. Pojmy a slová, ktoré tlmočia Zjavenie, sú spolu pravdivé (ony nám umožňujú poznať, čo je skryté v Bohu) a tajomné (in aenigmate); ony zostávajú nepomerne vzdialené od Skutočnosti, ktorú dosahujú bez jej opisovania alebo plného pochopenia).»

«A toto je tiež dôvod, prečo každý filozof musí rešpektovať ľudský rozum, pojmy a iné inštrumenty, ktoré si inteligencia vytvára, aby sa nimi mohla zmocniť vecí, ktorých používal i prorok Izraela, i ten, ktorého oznamovali proroci, aby tak rečeno otvorili dvere, o ktoré si filozofi udierajú nos. Toto je tiež jeden z dôvodov, prečo kedysi horlivý

bergsonovec, keď meditoval nad týmto problémom, začal chápať slabinu tej kritiky pojmov, ktorú Bergson tak veľmi prizvukoval, a ktorú nakoniec Bergson sám poprel vo svojich veľkých a významných dielach.» [13]

Vieme si pri čítaní takýchto úvach predstaviť, prečo poniektorí zo súčasných pozitivistických a naturalisticky zameraných filozofov škamrú na Maritainove uzávery a vyhlasujú ho za pomäteného mystika, ktorý spája a mieša rozumové úvahy s náboženskými citami a náladami, ktoré podľa nich musia byť oddelené od vedeckej a empirickej filozofie (B. Russell nazval kedysi vo svojich spisoch počínanie, podobné Maritainovmu 'intellectualist rubbish'), alebo úplne vylúčené. No Maritain filozofuje celým svojím osobnostným uspôsobením, a nie iba jednou jeho polovicou, Veď bol to on, ktorý už pred rokami poukazoval na takzvanú myšlienkovú *schizofréniu* u mnohých filozofov, ktorí si zakrývali oči pred faktami náboženskej empírie, zažívanej osobami nábožensky založenými a veriacimi. Rovnako bol to on, ktorý označil za inteltuálny 'barbarizmus' myslenie tých, ktorí popierali možnosť absolútnej a nemeniteľnej pravdy a ktorí si ju robili závislú na čase alebo mieste, kedy a kde vznikla.

3 Treťou charakteristikou pravej kresťanskej filozofie je *teocentrický etický objektivizmus*. I tu je možné podľa Maritaina vyčítať z textov Zjavenia, ako Boh a jeho poslovia, proroci i apoštoli, vyžadujú v ľudskom konaní všeobecne platné zachovávanie etických noriem a prikázaní. Je to na prvom mieste strozákonný *Dekalóg*. Po ňom i evanjeliove etické princípy, ktoré sám Ježiš Kristus vyhlasoval za absolútne. Toto svedčí o tom, že každý etický relativizmus, alebo i moderný koncept tzv. 'situation ethics' sa protiví Písmu a Revelácii. Každá etika, ktorá sa chce nazývať kresťanskou, musí súhlasiť s etickým duchom Revelácie, a preto nemôže byť etickým *relativizmom* a *subjektivizmom*. Tomizmus je etickou teóriou, v ktorej tzv. *objektivizmus* je jedinečne logický, rozumovo zdôvodnený. Preto iba tomistická filozofia je zárukou, že kresťanské 'teologické' názory mravné sú správne.

Nech sa dívame na Maritainove argumentácie pri obhajobe tomizmu ako pravej kresťanskej filozofie tak, alebo onak, ostáva pravdou, že on je dnes azda jediný v kresťanskom svete, ktorý berie podstatu a zmysel kresťanskej filozofie dôsledne a smrteľne vážne. Lebo je to práve on, ktorý pochopil, že kresťan nemôže byť kresťanom iba v nedeľu, keď sa zúčastňuje bohoslužieb v kostole, no cez všedné dni si myslí, že môže byť relativistom, monistom, panteistom, materialistom, ateistom, alebo aspoň neutrálnym agnostikom a pochybovačom. Maritain hrdo vyznáva pred Bohom i cleým svetom, že jeho po-

stoj a dedukovanie filozofických uzáverov pod kontrólou zjavených právd teologických je omnoho prijateľnejší postup (fides quaerens intellectum), ako je počínanie filozofov, ktorí, ako sme už spomenuli, strkajú hlavu do piesku, keď je reč o Bohu a náboženstve. Maritain sa nebojí, ani nehanbí dovolávať sa svedectva tzv. «priateľov božích», t. j. svätých, ktorí svojím životom svietia celému ľudstvu ako príklad a dokazujú, že náboženstvo, najmä kresťanské, je empirickou zárukou existencie Boha a ním zjavených právd.

III Tomistický intelektualizmus a možnosť naturálnej teológie.

No tomistická filozofia je podľa Maritaina pravou kresťanskou filozofiou hlavne preto, že ona jediná, vďaka svojej noetickej teórii intelektualizmu, umožňuje poznanie božej existencie prirodzeným, rozumovým a na Revelácii nezávislým poznaním.

Je dostatočne známe z dejín filozofie, že otázka poznateľnosti božej existencie sa riešila už od čias klasických gréckych filozofov. Aristoteles bol prvým systematickým mysliteľom a mohli by sme povedať tvorcom tzv. naturálnej, alebo 'metafyzickej' teológie. Podľa neho ľudský rozum, vychádzajúc z empirických faktov, pozorovaných v materiálnom svete okolo nás, je schopný logicky vyvodiť existenciu najvyššej bytosti, ktorú Aristoteles označil ako *Prvý hýbateľ* alebo *Nehýbajúci sa hýbateľ*, ktorého existencia musí nasledovať z analýzy možnosti *pohybu* a *zmeny* vo svete. Tak isto musí ľudský rozum nutne uzatvárať konklúziu, vedúcu k *Prvej príčine* alebo *Nezapríčinenej príčine,* a to z pozorovania (vo svete fyzickom) kauzálnej reťaze udalostí a príčin, vytvárajúcich pozorovateľné účinky. Tieto úvahy, súc povahy čisto metafyzickej, boli základom tzv. *Quinque viae* (Päť ciest), ktoré sv. Tomáš zostavil v svojej *Summa theologiae* ako klasické rozumové dôkazy existencie Boha.[14]

Maritain hodnotí tieto dôkazy ako jedine platné a doporučuje ich vo svojich knihách, osvetľujúc ich v novšej, modernejšej terminológii, hlavne v dielku *Cesty k Bohu*[15], tiež v *Les Degrés du Savoir, Raison et raisons,* ako aj v iných dielach.

Maritain hodnotí tomistické dôkazy Boha z moderného hľadiska filozofického a bráni ich proti kritikám takých filozofov, akými boli Descartes, D. Hume, Kant a iní novodobí racionalisti a empiristi. Poukazom na nesprávne noetické teórie, na ktorých sa tieto kritiky zakladajú, Maritain dôvodí, že iba tomistický *intelektualizmus*, ktorý jediný v modernej dobe vypracoval teóriu rozumového poznania bytia «ako bytia» alebo ontologickú stránku bytia bez ohľadu na to, či je ono *fyzické* alebo *nehmotné*, môže odstrániť racionalistické a empirické ťažkosti v poznaní božej existencie.

Ľudský rozum je takou poznávacou schopnosťou (samo v sebe nemateriálnou a čisto duševnou,akou je i samotná ľudská duša), ktorá síce musí použiť zmyslami postihnuteľný materiál, no svojimi aktami *abstrakcie* a tzv. *jednoduchej aprehenzie* alebo rozumového videnia (Maritain inokedy hovorí aj o *rozumovej intuícii)* je schopná sa preniesť za hmotu a dosiahnuť *nehmotnú podstatu (esentia)* a tak isto nehmotné ontologicky reálne vzťahy *(relationes)* medzi vecami a bytiami. A takouto cestou háji tomizmus a Maritain s ním platnosť poznania nielen prvých logických princípov *identity, protirečenia, vylúčenia tretieho a dostatočného dôvodu,* ale aj na nich závislého *princípu kauzality* a iných vedeckých a logických axiómov.

Maritain odhaľuje príčiny Humeovho neporozumenia princípu *kauzality*, ktorý on vykladal v čisto empirickom, *senzualistickom* zmysle dôvodiac, ako každý senzualista musí, že *kauzalita* neexistuje, lebo ju nemožno dokázať zmyslovým pozorovaním, v ktorom *vidíme* iba časovú *následnosť javov (Post hoc, ergo propter hoc).* Maritain sa pridržiava intelektualistickej teórie, podľa ktorej kauzálne vzťahy medzi bytiami sú nepoznateľné zmyslami, ale rozumovým chápaním, ktoré jasne rozlišuje tzv. *post hoc* javy a udalosti od logickej, rozumovej konklúzie *propter hoc.* Inými slovami je rozumove celkom jasné, že príčinný vzťah medzi *príčinou* a *účinkom* je nie totožný, ani logicky ani ontologicky, so vzťahom *časovej následnosti.*

Pokiaľ ide o Kantovu kritiku tzv. *kozmologických* dôkazov existencie Boha, ktoré on chcel zredukovať na dôkaz *ontologický* (sv. Anzelm, Descartes, Leibniz a iní), Maritain pokračuje v tvrdení tých, ktorí odmietajú Kantov *kritický apriorizmus,* v ktorom kauzalita je nie skutočný reálny vzťah medzi vecami existujúcimi nezávisle na našej mysli, ale iba subjektívnou *formou* rozumového poznania (kategóriou). Takýto náhľad na povahu ľudského poznania nemožno uhájiť ani logicky ani empirický, a preto ani kritika dôkazov Boha,postavená na ňom,nemôže byť platná.

Konečne Maritain, ako dôsledný nasledovateľ sv. Tomáša sa verne pridržiava aj jeho odmietania platnosti *ontologických* pokusov dokázať existenciu Boha z analýzy (čisto logickej) samotného pojmu Boha. I keď je možné súhlasiť s ontologistami v tom, že logicky nie je mysliteľné mať ideu alebo koncept (pojem) Boha bez súčasne zahrňujúc doň božiu existenciu (ak ide o Boha kresťanskej Revelácie), nemožno z takejto pomyselnej platnosti preklenúť ontologickú priepasť, ktorá existuje medzi *poriadkom bytia* a *poriadkom myslenia.* Ontologický dôkaz sa dopúšťa, ako na to poukázal už sv. Tomáš, logickej chyby *petitio principii.* A v tomto zmysle, podľa Maritaina, musia byť odmietnuté aj všetky súčasné ontologické pokusy, ako ich nachádzame v

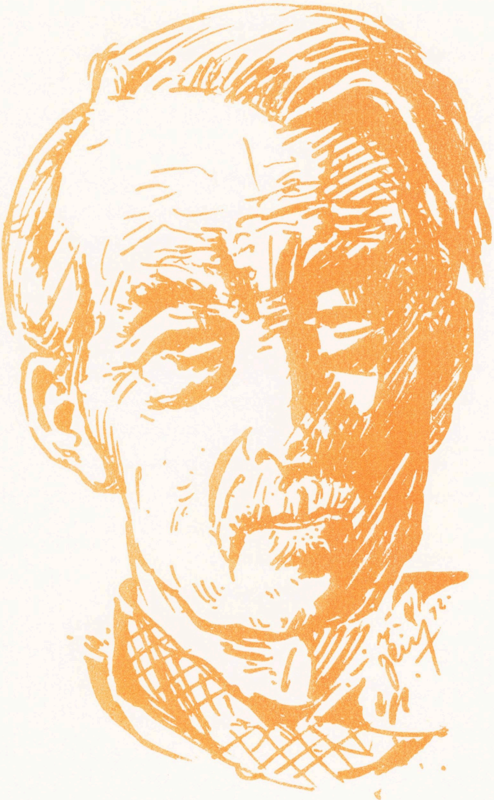

JACQUES MARITAIN

(18. novembra 1882—18. novembra 1972)

najnovšej literatúre (Charles Hartshorne v diele *Anselms' Discovery* a inde).

Maritain súhlasí s kritikami racionalistických dôkazov, hlavne Descartovho pokusu, lebo popri logickej námietke, spomenutej vyššie, racionalistickí myslitelia pracujú na podklade tzv. *vrodených ideí,* z ktorých jednou je idea Boha (ideae innatae u Descarta, alebo *veritates aeternae* u Lebniza, Malebrancha a iných). Preto iba *intelektualizmus,* ktorý je najpodstatnejšou charakteristikou tomistickej noetiky vo vzťahu k možnosti dôkazu božej existencie čisto rozumovo a tak aj vo vzťahu k možnosti a platnosti naturálnej teológie, je podľa Maritaina spravnou noetickou cestou. Tým sa tomizmus doporučuje tak rečeno sám sebou ako filozofia, ktorá splňuje predpoklady pravej kresťanskej filozofie *par excellence.*

A v tom zmysle Maritain odmieta všetky pokusy v minulosti i dnes znehodnotiť prirodzenú teológiu a namiesto jej dôkazov z rozumu postaviť zjavenú vieru v Boha na čisto *fideistickú* základňu, podľa ktorého stanoviska rozumové poznanie Boha je úplne vylúčené a jediná záchrana pred ohrožujúcim nás ateizmom alebo agnosticizmom je Zjavenie (*fides sola* v zmysle epistemologickom alebo *Scriptura sola* podľa Martina Luthera), alebo musíme sa oddať s dôverou tzv. *sentimentalizmu* a *emocionalizmu* filozofov, kaými boli Rousseau, Pascal, Schelling, ktorí kládli základy viery v Boha do náboženských citov, sentimentov atď. Je ešte tretia cesta, a to cesta *intuicionistov* a *irracionalistických mystikov.* No Maritain odlišuje ju od mysticizmu, ktorý je pravým, autentickým, a ten je bez zásahu nadprirodzenej milosti (grâce) nemysliteľný, čím stráca svoju čisto prirodzenú povahu, tzv. *pseudomysticizmus* indivíduí, u ktorých je ťažko rozoznať stavy logicky kontrolovateľné od stavov patologických alebo rôznych halucinácií, blúznení, autosugestívnych javov, alebo aj od jednoduchej povery, s ktorými javmi pravá viera v Boha nemá nič spoločného.

Naturálna teológia, ako ju predstvuje tomizmus, je preto podľa Maritaina akýmsi vyvrcholením a zakončením metafyzických analýz, úvah a konklúzií, ktoré znovu potvrdzujú najhlbší koreň kresťanskej filozofie, z ktorého vyrastá všetka problematika, viažuca sa k pomeru medzi teológiou a filozofiou, ako sme o tom diskutovali doteraz.

Tomistická filozofia buduje takto metafyziku omnoho širšiu a hlbšiu; buduje ju hlavne na zahrňovaní do nej nielen faktov poznateľných empirickými alebo senzualistickými noetickými cestami, ale všetkými spôsobmi, ktorými ľudská prirodzenosť vládne. Tomistický intelektualizmus so svojím dôrazom na rozumové poznanie, ktoré je schop-

né ísť i za veci zmyslové, fyzické a neviditeľné, vrcholí takto v metafyzike *realizmu*, podľa ktorého existujú nielen veci *materiálne*, ale rovnako isto i bytia *ideálne, špirituálne*. A tak i realita Boha ako princípu, z ktorého každé bytie pochádza ako so svojej poslednej príčiny, je poznateľná touto rozumovou alebo *abstraktnou intuíciou*, a to s absolútnou istotou a platnosťou. A Maritain poukazuje správne na to, že všetky minulé i súčasné filozofie, ktoré buď metafyziku popierali a vyhlasovali za nemožnú alebo nemajúcu žiaden zmysel (meaningless u logických pozitivistov, intellectual rubbish vedeckých empiristov typu B. Russela), alebo tie, ktoré ju zužujú na ríšu bytí fyzických, ako sú všetky typy materializmu a naturalizmu, robia tak preto, lebo ich teórie poznania neberú do úvahy *abstraktívne rozumové* poznanie, pomocou ktorého možno preniknúť k bytiu «ako bytiu».

V tomto nedostatočnom analyzovaní skutočnej povahy nášho rozumového a zmyslového poznávacieho aparátu sa skrývajú všetky nedostatky a tiež dôsledky idealistického, fenomenalistického a empirického chápania spoločnosti.

Preto Maritain hovorí v svojom diele *Raison et raisons:*

«Ak pozitivizmus, starý i nový, a kantianizmus nerozumie, že metafyzika a filozofia sú pravými vedami, t. j. odbormi poznania schopného dokázateľnej istoty, istoty univerzálne platnej a nutnej, to je preto, že tieto smery nerozumejú, že rozum *vidí*. (Tak napr. rozum vidí prvé princípy — princípy totožnosti, protirečenia, príčinnosti, atď., lebo rozum vyvodzuje zo zmyslovej skúsenosti rozumom chápateľné obsahy — predovšetkým ten pomysliteľný objekt, Bytie — obsahy, ktoré jestvujú vo veciach, ale nie sú vnímané zmyslami). V očiach kantovcov a pozitivistov iba zmysly sú intuitívne a rozum slúži iba ako spojovací a zjednocujúci prostriedok ... Bezpochyby, my nevlastníme žiaden anjelský rozumový pohľad do vecí, v zmysle Platónovej a Descartesovej intuície — týmto rozumiem intuíciu, ktorá nevyžaduje prostredníctvo zmyslov. Bezpochyby, v rozume niet ničoho, čo nie je pôvodne odvodené zo zmyslovej skúsenosti. No je to práve činnosť rozumu, ktorá vyvodzuje zo zmyslovej skúsenosti ... objekty, ktoré zmysly nemôžu odkryť vo veciach a ktoré len rozum môže vidieť; to je bytie a jeho vlastnosti, podstatné štruktúry ako aj rozumove poznateľné princípy, pochopiteľné vo svetle bytia. To je tajomstvo *abstraktívnej intuície*. A v tých objektoch, ktoré takto vidí, rozum poznáva, bez toho, že by ich videl priamo, transcendentálne objekty, ktoré sú nie obsažené vo svete zmyslovej skúsenosti. To je tajomstvo analogickej rozumovej poznávacej činnosti. A problém metafyziky je tak redukovaný, v poslednej anlýze, na problém *intuitívnej abstrakcie* a na otázku, či na vrcholku abstrakcie, bytie samotné, nakoľko

je bytím, to bytie, ktoré preniká a napĺňuje svet zmyslovej skúsenosti, ale ktoré sa tiež rozprestiera za tento svet na všetky strany, je alebo nie je predmetom takej intuície. Je to táto intuícia, ktorá robí metafyzika skutočným metafyzikom.»[16]

IV. Maritain a otázky praktickej filozofie.

No bolo by úplným nepochopením významu Maritainovho pre našu súčasnosť, keby sme si mysleli, že on nerobil nič viac ako obhajoval stredoveký tomizmus proti jeho odporcom a kritikom. Jeho filozofický význam pre prítomnosť je azda ešte väčší v tom, že povzniesol základné náuky sv. Tomáša na úroveň modernej a súčasnej filozofickej diskusie a argumentácie. Maritain preto nemôže byť radený medzi tzv. neoscholastických «paleotomistov», ktorí vyčerpávajú svoje talenty iba interpretáciou originálnych textov sv. Tomáša a jeho komentátorov. Pre Maritaina táto práca, hoci potrebná, musí byť doplnená hlavne novými postrehmi a aplikáciami tomizmu na súčasnú vedeckú, politickú, sociálnu a etickú problematiku. Preto Maritainove zásluhy spočívajú hlavne v jeho riešení otázok, ktoré predstavujú súčasnú praktickú filozofiu a jej špeciálne odvetvie, najmä psychológiu, filozofiu prírody, mravnosti, filozofiu politickú, sociálnu, filozofiu dejín, výchovy a umenia.

Vo všetkých týchto odvetviach Maritain prispel svojím talentom a zo stanoviska ľudských potrieb individuálnych i kolektívnych. Preto jeho filozofické názory, i keď nie sú vždy akceptované, sú rozhodne známe a študované. Sú ony aj rešpektované hlavne pre Maritainovu osobnostnú serióznosť, ale hlavne pre jeho univerzálnu vedeckú šírku, znalosť literatúry svetovej a jeho myšlienkovú hĺbku pri prenikaní do posledných príčin vecí. Je len samozrejmé, že mysliteľ takejto univerzálnej šírky sa nemohol ani vyhnúť ostrej kritike zo strany autorov, ktorí nemohli s ním súhlasiť. A tak Maritain bol obviňovaný mnohými i z jeho filozofických prívržencov jednak z ľavičiarstva v otázkach filozofie sociálnej a politickej, ale tiež z pravičiarskeho konzervatizmu, fašizmu, monarchizmu a podobne.

Takéto nepochopené charakteristiky sú často zavinené emocionálnymi postojmi k jeho katolicizmu alebo aj nedostatkami logického rozlišovania komplexných a vzájomne sa preplietajúcich javov spoločenských. Je skoro až truizmom spmenúť, že priemerný čitateľ Maritainovych diel si ťažká na jeho vysoko abstraktnú dikciu, odborný štýl, hoci jeho knihy sú písané v krásnej literárnej francúzštine, ktorej je schopný iba človek s istým umeleckým a literárnym talentom. Je fakt, že prekladanie Maritaina do cudzích rečí je ťažkou prácou. No je to práve preto, že jeho univerzálna znalosť problematiky nú-

ti ho často opisovať, doplňovať, parenteticky osvetlovať základné svoje tvrdenia a výpovede. Čitateľ s pomerne úzkou zásobou vedomostí v odbore, o ktorom Maritain píše, je takmer úplne stratený v záplave faktov a citácií a poukazov na odbornú literatúru a mienky iných autorov.

Toto všetko umožňuje Maritainovi byť jedným z najpripravenejších mysliteľov a spisovateľov v súčasnej vedeckej literatúre, no niekedy sa zdá, že jeho stanoviská v otázkach praktickej filozofie strácajú kontakt s tomistickými princípami, ktoré on hlása a aplikuje.

Čo je však pre našu úvahu omnoho dôležitejšie, sú Maritainove filozofické návrhy a riešenia.

Tieto riešenia možno v krátkosti charakterizovať z troch základných filozofických stanovísk, ktoré sú piliermi špekulatívnej i praktickej filozofie Maritainovej. Ako sme o nich už hovorili v príslušných statiach doteraz, sú to metafizický dualizmus ducha a hmoty, noetický intelektualizmus a realizmus a konečne teocentrický sociálny a etický objektivizmus. Všetky tieto stanoviská vzaté spolu Maritain označuje kresťanským humanizmom, ktorý on kladie za cieľ tak filozofie výchovy ako aj politickej, sociálnej a ich špeciálnych odvetví.

Maritainov dualizmus je v podstate starý klasický dualizmus Platónov a Aristotelov, ktorý bol prispôsobený ku kresťanskej koncepcii sveta a života hlavne scholastickými autormi. No Maritain, aby mohol tento dualizmus zmodernizovať, musel sa dôkladne oboznámiť so všetkými netomistickými filozofiami modernými i súčasnými. Dlhým štúdiom si osvojil znalosť kritík, námietok a návrhov takmer všetkých moderných filozofov. Keď objavil, že tieto návrhy a riešenia sú alebo nekonzistentné samy so sebou, alebo nemajú lepšieho riešenia ako tomizmus, odmietol ich objektívnym poukazom na ich slabiny. Tak sa postavil úplne v modernom duchu proti tzv. redukcionizmu vo výklade duševných procesov u človeka a poukázal na nedostatočné empirické alebo logické zdôvodnenie každej formy psychofyzického monizmu alebo paralelizmu. Zastávajúc stanovisko mentalizmu a špiritualizmu vo výklade ľudskej prirodzenosti, Maritain varuje pred materializmom marxistickým i naturalistickým ako aj najnovším monizmom, ktorý vyplýva z Russelovho vedeckého empirizmu,ktorý on označuje výrazom «neutrálny monizmus». Podľa tejto teórie (lebo i Russel a iní pripúšťajú, že ide iba o vedecké hypotézy) psychické procesy a fyzické procesy sú ontologické, tej istej povahy, a rozdiel je iba v tom, že kým prvé sa pokladajú za psychické, keď ich berieme vo vedeckom kontexte opisovanom vedeckými konštrukciami psychológie, a za fyzické, keď ich popisujeme konštrukciami fyziky.

Maritain poukazuje na problémy «vedomia», ktoré nemôžu byť

riešené fyzicky, ani fyziologicky, lebo povaha psychických procesov je čisto duchovná a odlišná od procesov fyziologických, napr. nervových chvení a vibrácií. Podľa Maritainovej dualistickej psychológie je omnoho prijateľnejšie riešenie, ktoré vidí v diferencii medzi duchovnými a materiálnymi procesmi základný, a nie iba *aspektový* rozdiel. Maritain opiera svoj odpor proti monizmu a biologické stanoviská takých skutočne vedeckých filozofov, akým bol H. Driesch (1867-1940), u ktorého Maritain študoval za svojho pobytu v Nemecku. Podľa *vitalistickej* a *neovitalistickej* školy už zamé životné procesy na *predľudskej rovine* vyžadujú viac ako chémia a fyzika môže vysvetliť. A pokiaľ ide o duševno alebo i duchovno, je priepasť ešte väčšia.

Vo filozofii mravnosti je Maritain zástancom teonomickej etiky, obhajcom prirodzeného práva, poznateľného ľudským rozumom na základe tzv. *cognitio per connaturalitatem,* ako základu autonómie a univerzality alebo objektivity etických noriem konania. Na tomto základe možno potom riešiť individuálne prípady vo vzťahu k «podmienkam» a «okolnostiam», ktoré sa viažu ku konkrétnym činom, ale nikdy nenarušujú univerzálnu a objektívnu platnosť základných etických princípov. Maritain preto zavrhuje všetky formy etického *relativizmu, subjektivizmu* vrátane i dnes populárnej «situačnej etiky». Kresťanská morálna filozofia sa musí riadiť popri rozume (ratio recta) a prirodzenom práve tiež morálnou teológiou, v ktorej Dekalóg je kostrou a ukazovateľom etických kritérií. Maritain, ktorý hlása kresťanskú závislosť filozofie na teológii (nie po stránke metodickej, ale iba obsahovej), nepokladal za potrebné, okrem zreteľov a diskusií praktických, rozširovať sa o otázkach etických vo svojich dielach. Jeho impozantný zväzok *La philosophie morale* má preto viac iba význam historicko-filozofický, kde nás oboznamuje so systémami a mravnými názormi filozofov, ako ich poznáme z dejín filozofie.

Podľa Maritaina filozofia *politická* a do istej miery i *filozofia dejín* musí vychádzať z kresťanskej metafyziky a z jej poňatia ľudskej existencie a konečného nadzemského cieľa. Preto Maritain odmieta politické teórie, ktoré by bolo možné označiť *imanentnými. Podľa* nich človek a ľudská spoločnosť sú jedinými danosťami, na ktorých bude treba budovať politické zriadenie, štátne formy a iné zriadenia viažuce sa k činnosti, označovanej politickou. Maritain oponuje takémuto stanovisku. Boh a jeho záujem o ľudské osudy nesmie byť ignorovaný ani vo verejnom živote. Preto politická filozofia sa musí čím viac, tým bližšie zamestnávať nielen otázkami štatistických údajov, ale aj otázkami sociálnej mravnosti. V odbočovaní od tohto stanoviska na poli medzinárodných vzťahov, v otázkach hospodár-

skych, ekonomických, v otázkach kolonializmu, vojny, pacifizmu, monarchie, demokracie, totalizmu, liberalizmu, kolektivizmu a individualizmu, Maritain vidí príčinu dnešnej politickej nevyrovnanosti.[17]

No najpríznačnejším symptómom dnešnej politickej filozofie je potláčanie a ignorovanie tzv. princípu alebo pojmu ľudskej *osobnosti, ktorá podľa Maritaina je odlišná od pojmu indivídua.* Človek je indivíduom, jednotlivcom, no je on i niečim viac. Je on i ľudskou *osobnosťou* s určitými právami a povinnosťami. Maritain je presvedčený, že každá forma totalitarizmu je zlou formou politickej ideológie, lebo robí z človeka iba indivíduum a úmyselne ho akoby odosobňuje. Ona ubíja osobnosť jednotlivca a degraduje ho na bezvýznamný článok v ohromnom komplexe štátnej mašiny, alebo spoločenského kolektíva a nerešpektuje prirodzené a politické práva ľudskej osobnosti proti celku. Ľudská osobnosť je viac ako jednotlivý, živý organizmus. Osobnosť vlastní rozum a slobodnú vôľu. Obe tieto schopnosti sú výrazom čistej duchovnosti, špirituality, ktorú nemožno nájsť v predľudskej ríši bytia. Ľudská osobnosť, pretože vedie priamo k Bohu, musí byť stredobodom filozofického nazerania na politickú štruktúru ľudskej spoločnosti a na jej charaktere záleží, akú funkciu a postavenie má ľudská osobnosť. Len kresťanská filozofia, ktorá vyvodzuje pôvod ľudskej dôstojnosti, rešpektovanie ľudských práv a povinností z Boha, je podľa Maritaina správnou základňou pre politické systémy. Maritain preto odmieta politické ideológie, podľa ktorých ľudská osobnosť sa stráca v spoločenskom kolektíve ako mravec v mravenčom kopci a v mravenčom kolektíve. Takýto postoj k osobnosti zaujíma komunizmus, fašizmus a nacizmus, podľa ktorých jednotlivec je orabovaný o osobnostné nadradené a centrálne postavenie v kolektíve a nad neho sú položené buď *trieda* (proletariát), alebo *národ, štát* ako vrcholné hodnoty. [18]

No Maritain si uvedomuje, že i v kresťanskej a tomistickej filozofii sa práva a povinnosti osobnosti a jednotlivca musia v určitom zmysle podriaďovať záujmom celku, v ktorom indivíduum žije. No takéto podriadenie sa musí zakladať na slobodnom podrobení sa a so súhlasom jednotlivcov, ktorí sami uznajú a berú na seba svoje podriadenie sa celku, súc si vedomí správnym poznaním božských a prirodzených zákonov, ktoré viažu tak celok a autoritu, ktorá je určená celok viesť a riadiť, ako aj jednotlivcov. («Dajte cisárovi, čo je cisárovo a Bohu, čo je božie»). A z tohto zorného uhla nemôže v systéme, ktorý rešpektuje oboje, dôjsť k skutočnému konfliktu. Toto je zásada, ktorá podľa tomizmu určuje funkciu *spoločného dobra — bonum commune.* Maritain ju objavuje už v niektorých klasických názoroch i keď v ne-

dokonalej forme, no plné jej rozvinutie nájdeme hlavne u kresťanských teológov a filozofov.

Maritain venoval politickej filozofii niekoľko monografických diel, medzi ktoré patria *Scholasticizmus a politika, Človek a štát, Ľudské právo,* ako aj hodne kapitôl v iných dielach.

Tak čítame o ľudskej osobnosti:

«Teraz musíme uvážiť skutočnosť, že prirodzené právo a svetlo mravného svedomia v nás nepredpisujú iba, čo musíme robiť a čo nesmieme robiť; ony uznávajú tiež práva, menovite práva, ktoré sa viažu k samej prirodzenosti človeka. Ľudská osobnosť požíva práva pre ten jednoduchý dôvod, že je osobnosťou, celkom svojím pánom a pánom svojich činov, a v dôsledku toho je nie iba prostriedkom k určitému cieľu, ale je cieľom, ktorý musí byť ako taký rešpektovaný. A pokiaľ ide o ľudskú dôstojnost? Tento výraz neznamená nič, ak on neznamená, že v zmysle prirodzeného zákona ľudská osobnosť má právo byť rešpektovaná, že je subjektom istých práv, že vlastní určité práva. Sú veci, ktoré patria človekovi jednoducho preto, že je človek. Pojem práva a pojem morálnej záväznosti sú korelatívne pojmy. Ony sa zakladajú na slobode, ktorá je vlastnosťou duchovných činiteľov (agent spirituel). Ak je človek mravne povinný robiť veci, ktoré sú potrebné k spoločnému jeho osudu, tak má on tiež právo na veci, ktoré sú nevyhnutné pre tento cieľ. Pojem práva je ešte hlbší, ako je mravná záväznosť, lebo Boh má výsostné právo nad svojimi tvormi a On nemá žiadnej mravnej povinnosti k nim (hoci On sám akosi cíti povinnosť k samému sebe dať im to, čo vyžaduje ich prirodzenosť).

Pravá prirodzenosť práv ľudskej osobnosti je preto založená na idee prirodzeného práva. Ten istý prirodzený zákon, ktorý ukladá naše najzákladnejšie povinnosti, je ten samý zákon, ktorý nám pripisuje naše základné práva. Je to preto, že sme vpradení do všeobecného poriadku, do zákonov a pravidiel vesmíru a do ohromnej rodiny stvorených prirodzeností (a konečne do poriadku tvorivej múdrosti) a je to preto, že máme súčasne nárok na podielanie sa s duchovnou prirodzenosťou, že vlastníme práva voči druhým ľuďom ako aj k všetkým stvorenstvám. V poslednej analýze, keďže každý tvor koná iba v dôsledku svojho princípu, ktorý je Čistý Akt, keďže každá autorita, hodná tohto mena (to jest autorita spravodlivá), nás zaväzuje v svedomí iba menom toho Princípu bytostí, ktorý Princíp bytostí je čistá Múdrosť, tak isto každé právo, patriace človekovi, mu prináleží len na základe práva, ktoré patrí Bohu, ktorý je čistá Spravodlivosť; a to je právo božie dbať o to, aby poriadok jeho múdrosti bol v každej

bytosti rešpektovaný, zachovaný a milovaný každým rozumom obdareným tvorom.» [19]

Na poli *sociálnej* filozofie platia podľa Maritaina tie isté metafyzické a etické princípy, ktoré sme už čiastočne odhalili v myslení politickom. Kresťanská sociálna etika musí byť preto praktizovaná na každom úseku sociálneho života. Rovnomerné rozdeľovanie životných potrieb a starostí o každého jednotlivca má byť vedúcou zásadou. Hospodárske výkyvy sa musia vyrovnať kresťanským princípom lásky a spravodlivosti k blížnemu a všeobecné blaho občanov má byť ideálom každej sociálnej akcie, reformy a pokroku. Maritain je filozofickým teoretikom tzv. sociálneho *reformizmu* alebo *solidarizmu,* ako je tento doporučovaný a vykladaný sociálnymi encyklikami Leva XIII., Pia XI. ako aj inými oficiálnymi dokumentami katolíckej Cirkvi. Maritain nie je a nikdy nebol obhájcom ale ani vzdialeným priaznivcom *socializmu, laborizmu,* ani fašistického *korporalizmu.* Tieto formy sa prehrešovali a prehrešujú proti základným princípom, ktoré on obhajoval. Maritainov teoretický i praktický postoj k dnešnému marxistickému *komunizmu* je viac ako evidentný. [20] Za druhej svetovej vojny, keď opustil svoju vlasť, Maritain pracoval na zlepšení vzťahov medzi tradičným katolicizmom a demokratickými ideológiami, ktoré sa správali ku katolicizmu s istou nedôverou. Aby rozptýlil nedorozumenia na oboch stranách, uložil svoje základné myšlienky v niekoľkých statiach a rozobral ako hlavnú myšlienku ťažkosť tzv. *pluralistického* princípu, ktorý sa často pokladal za neodlučiteľný od demokratických zásad a odporoval Maritainovej obhajobe absolútnej pravdy. Na túto ťažkosť Maritain uviedol svoje rozlíšenie medzi poriadkom *praktickým* a *teoretickým.* Na rovine poriadku praktického pluralizmus je možný, ba niekedy aj nevyhnutný. Na rovine čisto *teoretickej* je pluralizmus neprijateľný, lebo je výrazom relativizmu a subjektivizmu vo všetkých oblastiach ľudského myslenia. A podľa tejto hlavnej zásady sa Maritain sám riadil. Na poli sociálnom odporúča rovnosť, toleranciu a spoluprácu všetkých rasove, nábožensky, sociálne i hospodársky rozdielnych vrstiev spoločnosti. Takáto spolupráca je príkazom praktického zachovania sa pri živote. A v tom istom zmysle treba chápať aj konkrétne návrhy na zlepšenie národných i medzinárodných vzťahov a podmienok.[21]

Maritain stál už pred druhou svetovou vojnou, ale hlavne po nej, na stanovisku zmierenia biedy chudobných národov a krajín a urgoval väčší a živší záujem i Cirkvi o sociálne biedy ľudí po celom svete. A preto, myslím, správne sa domnievať, že literárna a publikačná činnosť Maritainova pomohla v tomto smere k súčasnému zvýšenému záujmu katolíckej Cirkvi o «sociálnu otázku». Ako medzinárodne

známy predstaviteľ súčasného intelektuálneho katolicizmu, má Maritain dnes zaslúžené uznanie nielen na poli vedy a filozofie, ale aj ako význačný apoštol a vyznavač kresťanského humanizmu, v ktorom sociálne cítenie sa prejavuje na hlbšej metafyzickej základni lásky k Bohu a blížnemu.»[22]

V. Filozofia umenia.

Maritainov záujem o umenie je po náboženstve azda najvyšší. Venuje sa mu nie ako odborný historik umenia, ani ako literárny a umelecký kritik z povolania, ale v prvom rade ako filozof a metafyzik so silným náboženským zameraním. A v tomto zmysle musíme chápať i jeho literárnu produkciu v tomto úseku. Nemožno tu podať bohatosť postrehov a rozborov, ktorými Maritain pozdvihol vedeckú úroveň tradičného literárneho kriticizmu a estetických rozborov umeleckej tvorby. Jeho univerzálna rozhľadenosť po čím širších oblastiach kultúrnych, ale najmä jeho filozofická predpríprava umožňujú mu objaviť a vysvetliť postrehy, ktoré unikajú filozoficky a metafyzicky neškolenému kritikovi. Preto Maritainove diela o umení sú právom pokladané nielen za príspevok k súčasnej filozofii o umení, ale tiež za príspevok ku literárnemu kriticizmu a vedeckému vysvetľovaniu umeleckej (teória literatúry) tvorby.

Maritain písal svoje prvé eseje o umení pod tlakom, alebo lepšie povedané, donútený svojím záujmom náboženským. Keď čítame jeho state o tom, čo je cieľom umenia, ako sa umenie zrodilo v histórii primitívnych a pokročilejších civilizácií, akú úlohu hralo umenie a hrá aj dnes v ľudskej spoločnosti, nemôžeme sa ubrániť dojmu, že Maritain si vznik umenia nevedel vysvetliť bez vzťahu k Bohu, ktorého primitívne kultúry mohli nepoznať rozumove a určite, no inštinktívne a podvedome boli ním vedené i po stránke kontaktu s Reveláciou. Takýto postoj bol Maritainovi diktovaný jeho metafyzickou analýzou, ktorá musela objaviť Boha vo všetkom, čo z neho ako prvopočiatočného ontologického princípu musí pochádzať a mať ho spolu za svoj konečný nadprirodzený cieľ. Preto chápe vznik umenia, i ako celokultúrneho historického javu, i ako tvorivej inšpirácie alebo intuície u jednotlivého umelca, za pokračovanie tvorivej aktivity samého božského princípu krásy, ktorý je absolútna Krása samotná.

A tak Maritain nesúhlasí s teóriami o vzniku umenia, vypracovanými naturalistickým autormi, ktorí sa usilujú vysvetliť vznik umenia z príčin prirodzených, nemajúcich nič spoločného s mysticizmom metafyzicky orientovaných filozofov. Známe teórie o pôvode umenia, ako je Darwinova *biologická* hypotéza, alebo Freudova *pansexualis-*

tická teória, ako aj teória hry, vypracovaná nemeckým básnikom Schillerom a anglickým sociológom H. Spencerom, sa Maritainovi vidia nevystačujúcimi na vysvetlenie tých umeleckých prejavov, ktoré nachodíme v dobách vrcholného náboženského cítenia, najmä v stredoveku.

Maritain vychádza vo svojich štúdiách zo základných postojov k umeniu, ktoré možno objaviť už u Platóna a Aristotela a ich neskorších nasledovateľov. V skutočnom metafyzickom poňatí sa Maritainov názor na umenie javí ako akási obmena Platonizmu, pokrsteného a doplneného kresťanskou filozofiou. No toto neznamená, že by Maritain nebral do úvahy moderný a súčasný vývoj náhľadov na umenie. Veď je to práve Maritain, ktorý poukazuje na odďaľovanie sa od náboženských hodnôt vždy viac a viac, ako sa moderné umenie vyvíjalo až po súčasné jeho formy.

Moderné i súčasné umenie je charakterizované hlavne svojou stratou vzťahu k objektívnym hodnotám nielen duchovným (akou je pravda, krása, dobro, láska), ale aj všeobecne objektívnym skutočnostiam a prepožičiava sa vždy viac a viac tzv. *subjektivizmu*, ktorý vyvrcholuje v súčasnom volaní a dožadovaní sa umenia «abstraktného» obsahom i formou. Tento abstraktný charakter umenia sa prejavuje v starších i novších smeroch umeleckých tak v poézii, maliarstve, ako aj v architektúre a umení hudobnom. Maritain sa nestavia negatívne k tzv. pokroku a novým formám v umení. Napriek svojej noetickej a ontologickej viere v nemeniteľnosť a večnú pravdu právd, princípov a hodnôt, ktoré voláme absolútne, pripúšťa, že umenie sa musí obmeňovať, občerstvovať vždy novými a sviežimi ideami, formami a výtvarnými prostriedkami, aby neskostnatelo, a tak nestratilo svoju etickú funkciu. Lebo umenie sa netýka priamo nemeniteľných princípov metafyzických. Umenie slúži a musí byť braté vo všetkej mnohotvárnosti tzv. sekundárnych cieľov, a nie iba so zreteľom na posledný cieľ, ako tomu musí byť vo vede, filozofii a teológii, ktorých jediným cieľom je vždy objavovať a poznávať pravdu, ktorá je vždy tá istá a univerzálne platná pre všetkých. Maritain, slovom, vidí a uznáva, že umenie má svoju subjektívnu stránku, ktorá je rovnako dôležitá ako stránka objektívna. Ba práve v tom je celé tajomstvo umelcov a klasického umenia, že vedelo spojiť subjektivitu s objektivitou umenia, a tak dosiahnuť úplnosti a vrcholu umeleckej tvorby.

Iným okruhom Maritainovych postrehov je pomer umenia k mravnosti a k náboženským hodnotám súčasným. Po stránke mravnej Maritain nesúhlasí s tými kritikmi, ktorí pokladajú mravnú stránku umenia za hlavný cieľ. To by obmedzovalo slobodu umeleckej tvorby a zabíjalo tvorivú intuíciu, bez ktorej niet umeleckého tvorenia. Mrav-

nosť vo vzťahu k umeniu sa nesmie klásť ako *conditio sine qua non* pre umenie, ale práve ako všeobecný požiadavok ľudskej existencie, podliehajúcej *ipso facto* z dôvodu ľudskej prirodzenosti pod morálny zákon prirodzený i nadprirodzený (zjavený Bohom). Ak umelec je hriešnikom, alebo nevercom, to ešte neznačí, že nemôže byť umelcom. Takáto vlastnosť je závažná iba pokiaľ je reč o kvalite a stupni umeleckého diela. Maritain sa tu odvoláva na historické a empirické pravdy, ktoré nás nútia byť kritickými a realistickými. Mravný a náboženský fanatizmus je mnohokrát na škodu umenia. Pravdaže umelec, ktorý chce byť pravým, naozajstným umelcom, musí byť v prvom rade mravným a náboženským človekom. Preto moderné a súčasné umenie bude veľkým iba vtedy, keď mravné aspekty a náboženské hodnoty budú v ňom a ním rešpektované. Umenie, o ktoré sa v súčasnosti usilujú také smery ako je napr. *abstrakcionizmus* Picassov, alebo aj surrealizmus, motivovaný Freudovou psychoanalýzou, musí byť vždy menejcenné v porovnaní s klasickými výtvormi minulosti.

Maritain venoval obzvláštnu pozornosť umeniu básnickému, ktorému venoval svoje najobsažnejšie dielo v odbore filozofie umenia *Creative Intuition in Art and Poetry* (vydané po anglicky), v ktorom sleduje vývoj umenia od jeho foriem architektonických, sochárskych a maliarskych, indických a čínskych až po súčasné prejavy v literatúre, umení výtvarnom a v hudbe. Najzaujímavejšími sú však kapitoly o umení slovnom, t. j. literatúre, básnictve a próze, ktoré Maritain osvetľuje na podklade všeobecného pojmu *poézie.* Poézia a básnictvo sú dva rôznovýznamné pojmy. Poézia, podľa Maritaina, je predpokladom každej formy umenia, počnúc básnictvom až po muziku. Možno ju definovať ako tvorivú intuíciu alebo inšpiráciu, ktorej podstatou je *videnie* skutočnosti, nie zrakom zmyslovým, ale zrakom duchovným, ktorý je síce *rozumovou* činnosťou človeka, no činnosťou úplne odlišnou od rozumu *diskurzívneho, konceptuálneho.* Maritain ju opisuje ako videnie *intuitívne (intellectus intuitivus),* ktorým umelec postihuje skutočnosť svojím objektívnym spôsobom len jemu samému vlastným. Poézia je niečim, čo sa vlastne ani nedá opísať pojmove a vyjadriť rečou *diskurzívneho myslenia,* ktoré sa vyjadruje v pojmoch. Najlepšie je azda, keď povieme, že poézia je *videnie rozumové, predpojmové, no videné nie v pojmoch, ale obrazoch, tvorených našou inteligenciou.* Poézia takto chápaná je najpodstatnejšou zložkou umeleckej tvorby a meradlom umelcovho talentu alebo génia. Je ona umiestená, povedali by sme, kdesi v rozumovom *podvedomí,* alebo lepšie vyjadrené, je *ona tou duševnou činnosťou umelca, ktorá sa rodí a odohráva v jeho vedomí, keď tvorivá intuícia v spojení s imagináciou sa zmocňuje skutočnosti a prežíva ju nie v pojmoch ale v obrazoch.*[23]

Ak sa umelec snaží vyjadriť tento *poetický zážitok* i navonok, skonkretizovať ho v nejakej vonkajšej materiálnej forme (obrazoch), či už ide o slová, tóny zvukové, alebo tvary hmotné, farby, svetlo, figúry plošné, dostávame umelecký výtvor, zodpovedajúci týmto vyjadrujúcim vonkajším prostriedkom. A v tomto zmysle podľa Maritaina, sú všetky ostatné predpoklady a sprevádzajúce fakty umeleckej tvorby, čo ako potrebné, iba druhoradé. Takými predpokladmi sú hlavne technika alebo umelecká zručnosť, cvik, prax, návyk, štúdium umenia v teórii i praxi, atď.

Pokiaľ ide o iné aspekty Maritainovej filozofie umenia, zahrňujú ony hlavne jeho psychologické analýzy umelcovej ale aj pozorovateľovej osobnosti, zažívania umeleckej krásy, alebo tzv. umeleckú skúsenosť, otázky umeleckých kánonov, noriem jednotlivých smerov v umení (expresionizmus, impresionizmus, dadaizmus, kubizmus, futurizmus, surrealizmus, poetizmus, socialistický realizmus, umelecký marxizmus), atď. Maritainovo stanovisko k takýmto formálnym i ideologickým otázkam je diktované hlavne jeho filozofickým stanoviskom všeobecným, ale tiež jeho osobným stykom s mnohými svetovými i francúzskymi umelcami (jeho manželka Raissa, poétka s mystickým, náboženským zanietením bola mu v mnohom ohľade naporúdzi), ktorých osobné skúsenosti a zážitky mu pomohli preniknúť do komplexu umeleckej tvorby a ju vyjadriť svojím majstrovským spôsobom autora všeobecne uznávaného v kruhoch literárnych a umeleckých. Mená veľkých súčasných, žijúcich i mŕtvych, francúzskych básnikov, romanopiscov, akými boli Léon Bloy, Charles Peguy, Paul Claudel, Ernest Psichari, François Mauriac, ako aj rad mladších literátov, ktorých Gonzague Truc a iní historikovia francúzskej literatúry uvádzajú pod záhlavím *La rennaissance religieuse du XXe siècle,* vďačia Maritainovi za mnohé teoretické a filozofické poznámky, ktoré padli v ich vzájomných diskusiách.

Majúc toto všetko na mysli, nesmieme sa diviť oceňujúcim výrokom o Maritainovi, ktoré vyslovili mnohí takmer jednohlasne, že Maritain patrí k najvzácnejším postavám duchovnej a náboženskej obrody v zmysle katolicizmu v našom storočí. Tak P. E. Charvet, autor piateho zväzku diela *A Literary History of France* mu vydáva takéto svedectvo: «Najhodnejší spomenutia medzi novotomistami je filozof Jacques Maritain ... Maritainov predĺžený pobyt v Spojených štátoch amerických odrezal ho od mladších generácií Francúzov, no medzi dvoma vojnami on bol jedným z vedúcich svetiel vo francúzskych intelektuálnych kruhoch, ktoré hľadali občerstvujúcejšie žriedla od tých, ktoré vytekali z Marxa alebo sa napájali 'libidom' na za-

volanie Freudovo.»[24] A anglický nositeľ Nobelovej ceny za literatúru T. S. Eliot ho nazval «najmocnejšou silou (the most powerful force) v súčasnej filozofii».

No aj oficiálni predstavitelia Katolíckej cirkvi uznali Maritainove mimoriadne zásluhy o správne chápanie pomeru medzi *vierou* a *vedou* v zmysle ich kresťanského poňatia a ortodoxnej katolíckej interpretácie. Maritain patrí medzi najpoprednejších obrancov katolíckej koncepcie sveta a života i dnes. Túto skutočnosť symbolicky dokumentoval i terajší pápež Pavol VI., keď pri zakončení Druhého vatikánskeho koncilu po prečítaní svojho *Posolstva predstaviteľom filozofie a vedy* odovzdal ho osobne do rúk Profesorovi Maritainovi, aby tak vyjadril svoje uznanie a úctu k myšlienkovému dielu, ktoré Maritain vykonal na poli katolíckej kultúry a vedeckej i náboženskej spisby.

Rovnako mimoriadne pôsobí ocenenie, ktoré vyslovil najnovšie kardinál Charles Journet pri príležitosti Maritainovej deväťdesiatky, keď napísal tieto uznanlivé riadky o Maritainovom význame pre katolícku teológiu: «On si neželá, aby bol rátaný medzi teológov. Pokladá sa za filozofa. No ja ho považujem, v jeho vlastnom spôsobe, za najprenikavejšieho teológa našich čias. Ja som sa usiloval v svojom diele *L'Eglise du Verbe Incarné* dopracovať mimoriadne úsilie objavov a prehĺbenia v každom smere, ktoré on započal. On rozlíšil na jednej strane oblasť teológie, ktorá závisí na autorite Zjavenia, aby táto osvetlila naše poznanie Boha a nášho ľudského vesmíru, a na druhej strane oblasť filozofie, t.j. 'kresťanskej filozofie', v ktorej sa rozum usiluje vlastnými metódami preniknúť do problémov a takto preniknúť i do samého srdca ľudského sveta, ktoré je práve tento špirituálny svet, milosti a sviatosti, ak chápeme ľudský svet existenciálne.»[25]

To isté mal na mysli americký kardinál Ján Wright, prefekt kongregácie pre kňazov v Ríme, keď napísal o Maritainovi: «Tento pisateľ už dávno zastával názor, že viac ako akýkoľvek nový *Codex* alebo *Summu* potrebujeme nový *Lexikón*. No kým sa tak stane, sme odkázaní na milosť našich láskavých, ale aj vrtošivých vedcov a spisovateľov v odbore teológie a iných vied. No zatiaľ máme predsa niečo vzácneho oslavovať; t.j. skutočnosť, že Pán Boh pokladal za vhodné obšťastniť Cirkev v súčasnej dobe mužom tak vzdelaným, skutočným, i keď ešte nie podľa oficiálneho titulu, no rozhodne v skutočnosti, *doctorom ecclesiae*, ktorý je spolu vrcholne «catholicus» v tom zmysle, že on sa povznáša ponad naše znepokojujúce nás zvláštnosti a usiluje sa pochopiť celok. Jacques Maritain sa nazval sedliakom a on naozaj zasluhuje ten titul, lebo popri filozofickej výtečnosti, ktorú uznáva celý slušný svet, popri vzácnej veľkodušnosti v tom Aristotelovom

poňatí tohto slova, on má tiež vlastnosti sedliaka, ako Chesterton, ako sv. Tomáš, akúsi stelesnenú zemitosť mysle, lásku ku konkrétnosti, lásku k Bytiu, zmysel pre vďačnosť a váženie si najhlbšieho dôvodu Bytia, ako aj akúsi vášeň k transcendentálnym vlastnostiam tohto Bytia, t.j. Jednote, Pravde, Dobrote a Kráse.»[26]

VI. Maritain a Slovensko.

Nech mi je dovolené na záver tejto úvahy pripomenúť tu i tú malú iskierku, ktorá pred rokmi vyžiarila u nás na Slovensku z duchovného prameňa hlbokej kresťanskej a katolíckej duše Jacqua Maritaina. My Slováci vďačíme mu rovnako ako iné národy za to svetlo, ktoré nám poskytovali jeho knihy a ktoré sme v rámci možností malého národa uvádzali do nášho náboženského a kultúrneho i politického znovuzrodenia sa po prvej i druhej svetovej vojne. Nech nám slúži na česť, i ako celému národu i ako jednotlivým predstaviteľom vedeckého, filozofického a umeleckého života, že sme ideály kresťanského myslenia hlásané Maritainom vždy vyznávali a bránili, či už proti pozitivistickým, nekresťanským náhľadom filozofickým za prvej Česko-Slovenskej republiky, alebo najnovším materialistickým a marxistickým útokom po druhej svetovej vojne. Naše kultúrne a vedecké časopisy sa neraz dotkli jeho mena, kde-tu zacitovali state z jeho diel v slovenskom preklade a preložili sme si i jeho *Integrálny humanizmus* do vzorného knižného vydania. Najmä katolícke slovenské časopisy *Kultúra, Verbum, Smer, Prameň* informovali neraz slovenské čitateľstvo o kultúrno-náboženskej, literárnej obrode, ktorá sa formulovala v neďalekom Francúzsku pod vedením Maritainovej skupiny, Charlesa Peguyho, Ernesta Psichariho, Leóna Bloya a iných. Mladá katolícka generácia slovenská orientovala sa filozoficky k ideám Maritainovým, lebo v nich videla zvýraznenú tradičnú náplň a zmysel duchovného vývinu slovenského od jeho počiatkov kresťanských až po súčasnosť. Slovenská kultúra je bez kresťanstva nemysliteľná. Jej korene vedú historikov, archeológov i umelcov do doby cyrilo-metodovskej, keď sa rodil náš národný jazyk, literatúra, prvé cirkevné umenie, liturgia, náboženské spevy, obradné zvyklosti, ľudové umenie slovné i výtvarné. Dnes toto všetko je dokumentované radom vedeckých štúdií, ktoré vyšli z pera našich odborníkov a vedcov v tomto smere uznávaných i známych za hranicami. A vo všetkých takýchto prameňoch naša kresťanskosť, katolicita sa odráža ako vzácny duchovný odkaz minulosti. A že sme mohli i dnes vyjadriť svoju kresťanskosť na poli nielen náboženskom ale aj kultúrnom, za to patrí vďaka tým mužom, ktorí v iných kultúrach a v inom národnom pro-

stredí budili medzi svojimi záujem o hodnoty, ktoré i naše súčasné generácie slovenské vyhrabávajú z prachu zabudnutia a prinášajú ich ešte stále na svetlo a do vedomia národa.

Jacques Maritain bol jedným z týchto mužov. Jeho filozofiu «živého tomizmu» sme študovali po našich katolíckych seminároch od Trnavy, Nitry, Spišskej Kapituly, cez Banskú Bystricu až po Prešov, Košice, Levoču a Rožňavu. Jeho sociálne štúdie, osvetľovali nám pápežské encykliky *Rerum novarum, Quadragesimo anno,* na ktorých sme sa hlavne po utvorení Slovenskej republiky usilovali zbudovať zdravý sociálny a politický poriadok, ktorý Profesor Maritain tak krásne zdôvodnil v svojich dielach o kresťanskej demokracii, kresťanskom univerzalizme, humanizme a solidarizme. Jeho návrhy na riešenie vzťahov medzinárodných, svetového mieru a uznania práv jednotlivých národov nás napĺňali nádejou, že i po druhej svetovej vojne sa kresťanské ideály demokratické uplatnia vo svete i u nás na Slovensku. No, bohužiaľ, nestalo sa tak. Pohroma politická i duchovná, ktorá sa privalila na našu rodnú krajinu, je zradou a odvrhnutím ideálov Maritainových. No tým viac je jeho posolstvo filozofické i politické naším najsvätejším príkazom. Musíme si ho vážiť a za jeho uskutočnenie bojovať a sa modliť. Je to posolstvo založené na viere v Boha, bez ktorej niet pre mysliaceho človeka zmyslu života, o ktorý by bolo hodné sa usilovať a za ktorý zmysel by bolo rozumné i mrieť.

V tomto duchu Ťa, drahý náš jubilant, brat v Kristu, pri Tvojej deväťdesiatke vrúcne pozdravuje slovenský národ doma i v exile.

Prof. Dr. Jozef Dieška,
University of Dayton, Ohio

POZNÁMKY

(1) Jacques Maritain sa narodil v Paríži dňa 18. novembra 1882, Jeho otec bol Paul Maritain advokát v Paríži a matka Geneviève, rodená Favre. Po skončení ľudovej a strednej školy zapísal sa Jacques Maritain na univerzitu Sorbonne, kde dosiaho diplómy z fakulty filozofickej a prírodovedeckej (licencié es science *a* es sciences naturelles). Neskôr sa stal Agregé de philosophie a tiež dosiahol doktorát z filozofie ako aj viac čestných doktorátov z univerzít v Ríme a inde. Svoju profesorskú kariéru začal na kolégiu Stanislas v Paríži a učil tiež v malom seminári vo Versailles. V roku 1914 sa stal profesorom filozofie na Institut caholique de Paris. Od roku 1933 učil na Inštitúte pre stredoveké štúdium v Toronte, Kanada. V roku 1941-1942 učil na Princeton University (USA) a tiež v rokoch 1948-1960. Bol profesorom na Columbia University, New York (USA) v rokoch 1942-1944. Po skončení vojny, ktorú prežil v Amerike, bol francúzskym vyslancom pri Vatikáne od roku 1945 do roku 1947. Pod vplyvom Léona Bloy konvertoval 11. júna 1906 ku katolicizmu i so svojou manželkou Raissou Oumansovou, s ktorou sa oženil v roku 1904 v Paríži. Raissa Maritainova zomrela v roku 1960, potom sa Maritain utiaho do Toulouse a venoval sa iba literárnej činnosti. V roku 1971 vstúpil do Kongregácie malých bratov Ježišových, s ktorými žije v Rangueil, neďaleko Toulouse.

Profesor Maritain napísal vyše päťdesiat kníh, mnoho úvah a statí po rozličných časopisoch a organizoval tiež mnohé vedecké podniky, semináre a sympózia, na ktorých prednášal doma i v cudzine. R. 1923 založil *Francúzsku tomistickú spoločnosť*. Bol členom viacerých vedeckých spoločností. Za svoju vedeckú činnosť bol poctený s *Grand Prix de la literature francaise* (1961) a za svoju literárnu činnosť s *Grand Prix national des lettres* (1963). Za svoju kresťanskú a katolícku obranu viery a tiež za vojnovú činnosť a účasť v hnutí rezistencie proti nemeckej okupácii dostal *Médaile de la Résistence*, tiež dostal rád a titul *Comandeur de Saint Grégoire le Grand, Grand Croix de l' ordre de Pius IX* a titul *Comendeur de la Légion d' honeur*.

(2) Jacques Maritain, *Bergsonian Philosophy of Thomism* (New York: Philosophical Library, 1955), p. 11.

(3) *Op. cit.*, p. 60.

(4) Pozri napr. Gonzague Truc, *Histoire de la littérature catholique contemporaine*, (Casterman, 1961, pp. 151-230).

(5) Porovnaj k tomuto E. T. Dubois, *Portrait of Léon Bloy*, (Sheed and Ward: New York, 1951, pp. 108-110).

(6) Porovnaj E. T. Dubois, *op. cit.*, p. 108.

(7) Jacques Maritain, *The Peasant of the Garonne*, (The Macmillan Company, 1968, pp. 102-103). Náš preklad je z tohto anglického vydania a prekladu prekladateľov Michaela Cuddihy a Eliabety Hughes.

(8) Citované z anglického prekladu Jacques Maritian, *On the Grace and Humanity of Jesus*, (Herder and Herder: New York, 1969, pp. 11-12).

(9(*Op. cit.*, pp. 68-69.

(10) *Op. cit.*, p. 69.

(11) *Op. cit.*, pp. 70-71.

(12) *Op. cit.*, pp. 106-107

(13) *Op. cit.*, p. 107.

(14) *Summa theologiae* I., 2, 3.

(15) Francúzsky originál *Approches de Dieu*.

(16) Citované z anglického vydania *The Range of Reason*, (Charles Scribners Sons: New York, 1952, pp. 8-9).

(17) Maritain vyslovil svoje politické názory veľmi zaujímavo hlavne v dielach: *Scholasticizmus a politika, Človek a štát, Ľudské práva a prirodzené právo, Raison et raisons; anglický preklad tejto knihy je The Range of Reason (porov. predchádzajúcu poznámku).*

(18) Pozri k týmto problémom Maritainove úvahy v The Range of Reason, op. cit., pp. 185-199. «Veľké revolučné hnutia, ktoré reagovali proti nášmu sekularizovanému kresťanskému svetu, mali ešte zväčšiť zlo a priviesť ho k jeho vrcholu. Pretože sa dopracovali k definitícnemu odvrhnutiu kresťanských hodnôt. A tu je otázka tak náukovej opozície ku kresťanstvu ako aj existenciálnej opozície ku prítomnosti a účinkovaniu Krista v srdci ľudskej histórie. Prvý vývoj pokračoval a vyvrcholil v smere sekularizovaného rozumu, v tzv. 'antropocentrickom humanizme'; smerom, ktorý sledoval od svojho počiatku, totižto smerom racionalistických nádejí, ktoré dnes už nepredstavujú iba filozofickú ideológiu, ale skutočné náboženstvo. Tento vývoj vzniká z rozvinutia všetkých dôsledkov princípu, podľa ktorého človek sám, skrze seba samého si musí vydobiť svoju spásu. Najčistejšou formou tejto tendencie je marxizmus ... Ak človek sám a svojím vlastným pričinením si vydobíja svoje spasenie, potom toto spasenie je výlučne a čisto temporálne, a musí byť uskutočnené bez Boha ... Táto spása vyžaduje vzdať sa svojej osobnosti a zorganizovať kolektívneho človeka do jedného telesa, ktorého najvyšším osudom je nadobudnúť vládu nad hmotou a ľudskou históriou. A čo sa stane s obrazom človeka? Človek nie je viac tvorom s obrazom božím, nie je viac osobnosťou, ktorá vlastní slobodnú vôľu a je zodpovedná za svoj večný osud, ani bytím, ktoré

KOLOMAN SOKOL
(12. decembra 1902—12. decembra 1972)

má práva a je povolané k dosiahnutiu slobody a k sebazdokonaleniu, ktoré pozostáva z lásky a charity. On je iba časticou spoločenského celku a žije vedomím kolektíva a jeho šťastie a sloboda znamenajú slúžiť celku. Tento celok je ekonomický a priemyselný celok, jeho podstatná a najhlavnejšia práca spočíva vo výrobnom opakovaní prírody v záujme toho samého celku, ktorý sám predstavuje absolútnu hodnotu a nemá nič nad sebou. No je tu akýsi smäd po spoločnom úsilí, ale je to úsilie po výrobnom výkone, po produktivite, ktorá súc chápaná ako raj a jediný cieľ ľudského snaženia, je iba svetom popraveného rozumu, vie viac zameraným na pravdu, lež úplne zaujatým úlohou demiurgického fabrikovania a ovládania vecí. Ľudská osobnosť je obetovaná priemyselnému titanizmu, ktorý je bohom spoločnosti výlučne industriálnej.» (*The Range of Reason, op. cit.*, pp. 189-190).

(19) Jacques Maritain, *The Rights of Man and Natural Law*, (Charles Scribners Sons: NEEW York, 1951, pp. 64-66).

(20) Porovnaj najmä *Scholasticizmus a politika*, anglicky preklad *Scholasticism and Politics*, (Geoffrey Bles: The Centenary Press: London, 1945, pp. 34-38).

(21) Pozri dvanástu kapitolu diela *The Range of Reason, op. cit.*, pp. 165-171.

(22) Pozri *The Range of Reason, op. cit.*, pp. 185-199.

(23) Pozri napr. Jacques Maritain, *Creative Intuition in Art and Poetry*, (Bollingen Foudation: New York, 1953, pp. 229-271 et passim.

(24) P. E. Charvet, *A Literary History of France*, (Ernest Benn: London, 1967, vol. V., pp. 268-269).

Z iných diel, ktoré sú venované literatúre a umeniu, a v ktorých Maritain pretriasal otázky nami v tejto štúdii iba letmo dotknuté s veľkou hĺbkou a odbornou kompetenciou, treba spomenúť nasledujúce: *Situation de la poésie*, spolu s Raissou Maritainovou (1838), *Art et Scolastique* (1920), *Frontières de la poésie et autres essais* (1935), *Ransoming the Time* (1941), *Art and Poetry* (1943), *The Responsability of the Artist* (1960).

KARTY Z NEAPOLU

Ján Okáľ

Nocturno

Už na západe z červeného hrnka
ostatné prúdy zlata vytiekli;
na mandolíne chlapec sladko brnká,
dokiaľ z nej všetky smiešky vyštekli.

Hostina

Parníček z Capri ľahtikársky huláka,
čajky si bruška otierajú o more —
všetko tu sýti hladné oči tuláka
a cítim sa tak ako hladoš v komore.

Siesta v prístave

Poludnie bolo meravé,
zdriemol si v tôni žeriavu.
Musel mať sníčky žeravé —
žeriavy majú tôňu deravú.

ENIGMA KOLOMANA SOKOLA

(Úvaha k sedemdesiatke umelca)

Jozef G. Cincík

Píšeme o enigme silného jedinca—umelca. O enigme, ktorá ako uvidíme, vôbec nie je hádankou. Je výslednicou priamočiareho, umelecky a ľudsky zákonitého vývoja, ktorého mimoriadnosť a veľkosť predvídali sme už v rokoch tridsiatych a štyridsiatych nášho storočia.[1] Tvorba a životná cesta k sedemdesiatke Kolomana Sokola (narodil sa 12. decembra 1902 v Liptovskom Sv. Mikuláši) je dnes hádankou len pre predpojatých a nepriamočiarych pozorovateľov. Títo meno a čisté eticko-sociálne vysokoplynúce dielo umelca chceli použiť, alebo nepriamo, zneužiť pre svoje chvíľkové alebo mocenské ciele. Najmä po druhej svetovej vojne po umelcovom návrate a počas jeho krátkeho pobytu na Slovensku, chceli použiť alebo nahnať do takej služby a jeho meno svetového zvuku postaviť do spolitizovaného svetla, v ktorom sa Koloman Sokol nikdy nechcel vidieť, pre svoje rýdze humanistické zásady a názory. Z takýchto nástrah službičkárenia umením — a práve u utláčateľov starých i nových — v doterajšom životnom behu vedel sa vždy bystro eliminovať s dôstojnosťou a taktom citlivého človeka, prenikavého psychológa, ktorý sám rástol z rán a bolestí svojho mladíckeho veku počiatkom storočia.

Učinil tak napokon, hoci aj za cenu opätovaného opustenia svojej rodnej vlasti, stanúc sa veľkým emigrantom slovenského umenia fyzicky, ale duševne ostávajúc Slovákom navždy preto, lebo ako svetoobčan umenia, niesol a nesie so sebou — keby to aj pre akékoľvek dobové a spoločensky nahromadené komplexy popieral — vrodený rodový moment slovenskej filozofie, ktorý viac ako pred sto rokmi zdôraznil pri mene Slovák Ján Kollár «... nech sa ti ozve človek.» V takomto znaku — chcejúc alebo nechcejúc — Sokol sa stal a je členom vrcholného trojlístku slovenského výtvarného umenia, ktoré sme vždy vo svete — a bez rozpakov až do nedávna — označovali popri jeho mene aj menami Martin Benka a Ľudovít Fulla. To bol výžinok a zosyp prvej polovice nášho veku, uznávaný aj svetovou kritikou vo vyhodnocovaní slovenského výtvarníctva, v ktorom Koloman Sokol zaiste mal a má vedúce miesto.

Rozhľadený svetom a neoslepený najvyššími lichotiacimi poctami

a vyznačeniami, akých sa mu skutočne doma dostalo po ukončení druhej svetovej vojny, nadaný vrodeným inštinktom nielen čestného človeka, ale aj senzibilitou úprimného umenia. Roku 1946-1947 v Bratislave i Prahe bol svedkom nedobrých zjavov. Zvetril zárodky nových, neľudských ziel. Náznaky budúcich zárodkov brutality a asociálnosti ako celkové koncepty novej spoločnosti, ktoré sa začali dvíhať, prepukať. Umelec ich vycítil pri rozličných — často dramatických — konfrontáciách a ľudských riešeniach. Stal sa svedkom výjavov, prekonávajúcich často zážitky a momenty násilia, videné za a po napoleonských vojnách Goyom, znázornených ihlou na lepty, alebo grafickou kriedou sarkazmu Daumiera.

Prichádzali takmer v časovej bezprostrednej následnosti. Veď nahradzovali známe hitlerovské maniery násilia, surového postupu, v mene exkluzívnosti novej laktiarskej triedy, diktatúry tzv. plánovania, do ktorého ako súčiastka — pobadal Sokol — mal byť eventuálne aj umelec a jeho tvorba vtiahnutý za obtliapkávania pliec umelca. Lebo ako je rozdiel pojmový i obsahový medzi slovami sociálne a socialistické, taký bol a aj je stále diametrálny rozdiel v životnom diele Kolomana Sokola. Jeho chápanie poslania umenia, ako apelatívy sociálnej grafiky, zásadne nemôže prisluhovať a nesmie mocenským potrebám dňa angažovaných mocipánov a tzv. «vedeckých inžinierov kultúry a umenia». Išlo mu o slobodné umenie, prejav v nehatenom prostredí, ktoré nie je vyforsírované novou a ďalšou glajšaltáciou napr. «Doby Mlyňanskej».

Zvetriac nové nebezpečenstvo pre krédo svojho umenia, Sokol po krátkom čase pozorovania a zážitkov v spomenutých povojnových rokoch doma rozhodol sa, za nijakých, ani osobne a fyzicky najvýhodnejších podmienok neprijať klíčiace už stranícke programovanie umeleckého prejavu alebo oficiózne «par force» vradenie do klady tzv. obmedzujúceho socialistického realizmu.

Pri prvej predzvesti deformácií v krízových 50-tych rokoch radšej sa zemepisne vzdiali, eliminuje z domova, smerujúc už k brehom vyskúšaným slobodného konania, tvorby a voľby námetov jemu konvenujúcich, k prostrediu, ktoré si v Mexiku i v USA cez poslednú vojnu aj osobne overil.

Vzdialiac sa z nového pandemónia prevratných časov, zo zrejmého systému nového otvárania rán a bolestí ľudských a perfídnych hier hladných po moci bezohľadne, stáva sa pre nich hádankou, ba spoločensky, vraj, aj nevďačníkom, ktorý sa nedal kúpiť a do želiarskeho služobníctva najať.

Svojím včasným a opatrným odchodom — vlastne návratom za more — Sokol zachránil svoj čistý štít človeka eticko-sociálne fundované-

ho a individuálnu slobodu milujúceho umelca—tvorcu. Vyhnul sa predvídavo aj neskoršiemu straníckemu inžinierovaniu umenia a ponížeňiu v Mlyňanoch r. 1951, ktoré «preškolovanie umelcov» za «ancillae potestatis» ako ponižovanie a znevažovanie pravého poslania umenia, výstižným spôsobom symbolizoval vrstovník Sokola, Miloš A. Bazovský. Spurne protestujúc proti «služtičkáreniu strane» naznačil to v známej a odióznej «úlomovke» — maľbe nazvanej Milošom «sociálrealizmus», ktorý poslal na výstavu ako prvú výslednicu preškolenia a usmerňovania kultúrinžiniermi, vraj, «nových ľudských čias», vlastne štátneho novofeudalizmu a umelcov «glebae adstricti».

Inžinierovanie umení poznal Sokol už dávno z obdobného prípadu. Z úradne diktovaných oslavných gíčov, oficiálneho a tiež socialistického umenia «Die Kunst im Dritten Reich». Sokol pred príchodom druhého člena umelých dvojčeniec programovania, ktoré sa podobajú ako vajce vajcu. Kráčal cez Paríž a dnes kráča po slobodných brehoch svojej voľby a rozžívania sa v šťastí.

Ba, dnes kráča ľudsky nepokorený po nich preto, aby pomáhal pokorovaným. Za akýchkoľvek existenciálnych podmienok a v nepokorenosti ostal ale pre doma zanechaných akousi hádankovitou postavou. Veď sa nedal kúpiť za kus cukru a pobadal, ako to Američania vravia, ešte včas, že «Behind the carrot is protruding the stick».

Dnes sa už nedá kúpiť ľahko, ani zavádzať, ba ani poľutovať. Narástol a svoju dobu prerástol. Nebolo to možno inak po toľkých životných skúsenostiach a dramatických otrasoch časových medzi dvoma vojnovými hekatombami, ktorých dieťaťom i svedkom bol Sokol a jeho menej šťastní vrstovníci—umelci. Nie div, že mnohí z nich sa vzájomne stali pseudoenigmatickými, potláčaní už až neprekonateľnými determinantami pustej existencie a hnaní pudom sebazáchovy do stavov a postavení nikdy nepredvídaných, zotročených démonom súhlasu a povinností.

Michal Chorvát biedu tejto vrstvy výstižne a preliminárne nazval raz «otrávenou generáciou» po prvej svetovej vojne a dnes, po druhej ju zasa prízvukujú ako «prekliatu generáciu» v ranenej precitlivelosti. Veď, žil v neustálom pesimistickom strese a v strehu o bytie a nebytie. Hovoríme o dekádach exulantov a štvancov—emigrantov, zlomených v drieku mužnosti ošialnymi zápasmi 20. storočia. O rokoch, v ktorých infarkty srdca kvitnú ako prirodzená sociálna nemoc. V nich zmučený človek, raz ako zviera je lapaný a raz sa zasa zvíja a opája stimulantmi navnivoč, aby nakoniec človek vôbec človeku nedôveroval.

V sebazáchrane a precitlivelosti, ak nevolí tragické východisko sebavraždy zúfalcov — a Sokol doma, po návrate, nebol ďaleko ani od takého riešenia — po zážitkoch v konečných dôsledkoch sklamania,

ktoré prechádzali všetkými škálami, akých je duša ľudská schopná, zahrabáva sa do krtičných dier. Zahrabe sa do najhlbšej izolovanosti osobnej, pred ohlušujúcim impaktom sociálne lacných pseudomesianistických hesiel obdobia, nabitého priehľadným diktátom stepného víťaza, nevážiaceho si život jednotlivca.

Umelec intuitívne cíti, že ide zasa len na starú, nebezpečnú a nenávidenú tému. Ba, ak sa len trocha rozhliadne okolo seba, začúchne, že aj známi a starí priatelia zdajú sa byť «lupi—lupissimi». A životný jeho vek stupňuje sa do zvlčilosti povojnovej doby, z ktorej pochúťky dostalo sa mu už okolo r. 1918 a po ňom v Košiciach, ako aj mladistvých sklamaní.

Otvára sa nové pandemónium rán, bolestí, strát posledných nádejí doma, v otčine, po tridsiatich rokoch takmer a znova.

Ak je istá zákonitosť a neprekonateľnosť v pomerne abstraktnom až matematicky zmerateľnom, modulovanom umení, akým je hudba, aj vo výtvarných umeniach jestvuje a v jeho prostriedkoch. Platí aj pre výrazové prostriedky grafiky, kresby a maľby. Predovšetkým pre filozoficky, psychologicky a eticky vysoko zameranú sociálnu grafiku mocnej apelácie na svedomie človeka. Ak ona dozrie technicky a prenikavo vyspeje tvaroslovne, myšlienkove a citove vystupňovaná do krajností výrazových, dôjde až k takému okrajovému stupňu mohutnosti a skutočnosti na zrakovo—psychické zmysly, že na jej hranici aj umelcovi sa objaví odrazu varovanie, to písmeno Omega, za ktoré už doterajším slohom a výtvarnou rečou nemožno ísť.

Za isté tremendissimum a fortissimum, tempo i zvukové alebo výtvarné tvaroslovie už nemožno viac ísť. Ide o vystupňovanie, ktoré ani najväčšie symfonické teleso výrazove nemôže dosiahnuť. Ak by chcelo ísť ešte ďalej, strhá sa. Strhá svoje struny, bubny a nástroje expresie tak, že nemôže viac znieť; ani ako «vox humana», ba ani najjemnejším pianissimom. Ba čo viac, môže priam raniť, privodiť ohluchnutie a otupenie preexponovaním jednosmerným intenzívnym naliehaním na sluch. Tu zákonite nastáva návrat do základnej polohy a tónu, k tomu pokoju, tichu alebo «pomlke», ktorú skladatelia po vyvrcholení motívu a jeho obmien často užívajú. — «Non itur ultra». Aj iní umelci ako hudobní skladatelia vracajú sa a utiekajú k nej pre kompozičné uzdravenie alebo ďalší nástup k novej variácii, tempu, ba i motívu.

Stíšením bleskove a silnejšie naznačia viac, ako celou vetou alebo zvukovou interpretáciou. Pripravia si nástup k ďalšej fáze. Po krátkom «staccate» dôjde možno aj ku kontrapunktu toho, čo dlho znelo a burácalo v úzkostlivých zvolaniach srdca i umu v prvej časti symfónie, v dizastróznych vetách vojnových i povojnového besnenia.

Poznáme takúto skladbu i stavbu umelecky a ľudsky s hlbokou zákonitosťou načrtnutú géniom Čajkovského v symfónii «R. 1812», aby sme poskytli aspoň približné prirovnanie. V nej po pasážach hrôz vojny napoleonskej a hudobných zvukomalieb, vystupňovaných až do otrasných úderov kanonády nezvykle v komponovanej — v pomlčkách — do orchestrácie utrpenia okupovaného Ruska zaznie odrazu mäkké hlaholenie zvolávajúcich zvonov zdiaľky. Zmierivá modlitba domoviny z ticha nastupuje, hymna skutočného pokoja a mieru i vďaky. Napokon sa rozhostí nové ovzdušie a obdobie slasti. Agresívne cisárske orly padli a hrozivé krídla supov pasúcich sa na ľudských telách zmizli z vojnových polí. Roztratené a potrhané kmene a rodiny sa stretli a v pohode putujú životom ďalej, zažívajúc šťastie a radosti na chvíľu stratené. Slasti rodiny, tie najzákladnejšie a najvyššie, aké boli človečenstvu a národom darované!

Nemienim nateraz znovu a naširoko — až monograficky — rozoberať dosah a hĺbku ďalších vývojových fáz mysliteľského a humánneho umenia Kolomana Sokola, ako sme to robievali často v minulosti.[2] Radšej zdôrazníme dve typické a geneticky zviazané obdobia vo vývoji jeho životného diela z posledných čias.

V lepte «Najvyššia slasť» vidíme jadro k novej, slnečnejšej vývojovej epoche tvorby Kolomana Sokola v päťdesiatych rokoch. Dopracovanie sa k ďalšiemu postupu v jeho životne-filozofickom názore a umeleckom kréde. V ňom do pevne a tesne uzavretého tvaru pyramídy, akoby časove prvý raz vkomponoval ideu svojho vyrovnaného tichého rodinného i ľudského šťastia. Postavami túliaceho sa syna i otca k matke: Stálica v trojici. Za každých búrlivých okolností prekliateho veku, plného pekelnosti, aj cez moria a krajiny treba tejto rodinnej trojici nerozborne kráčať, opierať sa jeden o druhého, aby čnela neotrasiteľne ako pyramída širokej základne. Jej sťaženú váhu a rovnováhu tvorí materské jadro. Takouto je materská pevnosť a srdce až anjelsky trpezlivej manželky; všetko súzvučne chápajúcej a každú obetu i ranu osudovú s úsmevom znášajúcej, ktorá nikdy umelca—manžela nesklamala. Vytrvala ľudská láska horiaca nezhasiteľne a zohrievajúca Sokola, až do tých nám dobre známych, mrazom treskúcich zím prvého ateliéru—bytu v podstreší činžiakov v Dejviciach až po ten skromný drevený, útulný americký domov v Bryn Mavre, dom pokladov životného diela a víťaznej, vyrovnanej slasti rodiny.

Burácania Goyovsko-Daumierovského značenia, o ktorých sme sa voľakedy zmieňovali pred a počas poslednej vojny a maliarskom diele Kolomana Sokola, dnes sú už možno evolučne uzavreté. Ich tremendissimo sa už vystupňovalo do «Finale». V životnej tvorbe umelca, skladobne dochádza pomaly ku «Corona». K ďalšej zákonitej epoche

intímnych taktov, ktoré zazneli a ktoré sme nedávno zazreli v jeho «Karaburovskom dialekte výtvarnom», najmä vo filozoficky koncipovaných triádach rodiny a v rozhovoroch s genialitou klasických období umenia. Prihovárajú sa k nám v nových kresebných moduláciách zjednodušenia. Umelec ich inštrumentalizuje v komorných «grafémach» prísľubu novej ľudskosti a veľkosti. Robí tak so zameraním povzneseným nad rušivosťou časov, teda nadčasove. Hovoria k nám o zriedkavosti a dôstojnosti jestvovania pravdy konečne nájdenej a s ním aj vyrovnaného životného šťastia. Zvestujú budúce veci, ktoré sa majú rodiť ako dokonalé, spontánne, plynulé, bez nátlaku a krívd.

Sokol dnes dožil sa rokov bohatstva nezaplatiteľného, v rozhovoroch s anjelmi pokoja a voľného ticha, ako aj nesmrteľným géniom svetoobčianského umenia.

Vyrástol zo spomenutého determinovaného jadra slovenskosti, ktoré sa mu dnes stalo už úzkym a snáď — ale podľa nás — nestrasiteľným. Ešte aj spôsobom ako protestuje proti takémuto rodovému zúženiu, zaťaženiu. To je ten kompas v ňom, ktorý napriek ohlušujúcej vrave falošných intencií a ponúk alebo dehumanizácií celých národov, v našom pyšnom veku sily a technológie, nedá sa mu pomýliť ako ľudskému a takto aj svetovému umelcovi.

Pre nás jeho postoj a vývoj i konečné zakotvenie nie je enigmou. Je zákonitou výslednicou, hovoriacou k svetu rečou všeľudskou — hoci akcentom slovenským — ale jasnou. I tu platí príslovie, že emigrant, hoci všetko stratil, ale akcent mu ostal. Ostal aj v umeleckej reči Sokolovej, podfarbuje ju. No je to reč zdravou filozofiou opatrnosti predvídavá. Taká, akou je vždy reč umelcov nadpriemernych, prerastajúcich nielen hranice svojej užšej domoviny, ale aj svoj vek. Putujúc po slobodných pobrežiach sveta, svojimi vidinami, dômyslami a zámerami Sokolove umenie čnie ponad kontinenty a časy a nie len pred nami a dnes.

1) Viď úvodnú esej *Grafik Koloma Sokol* z roku 1933 v revue *Družstevní práce.* Panoráma, v ktorej sme umelca postavili hneď na počiatku vývoja a tvorby, v merítku svetovom, z príležitosti jeho samostatnej výstavy v «Krásne jizbě» v Prahe, pre jeho silný nástup v sociálnej grafike na roveň grafikov formátu Goyovho a Daumiera, alebo súčasníkov Käthe Kollwitz a George Grosza.

2) Viď autorove *Umelec rozhorčenia (Koloman Sokol)* v Slovenských Pohľadoch z roku 1937, Turčiansky Sv. Martin, str. 48-52; ďalej v knihe tohože autora *Slovenské grafické umenie* (Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská, 1944, str. 72-79).

Björnstjerne Björnson

Vody šíre, vody šíre

Vody šíre, vody šíre.
To sa prúdmi búrlivými
pení dlhá túžba zimy,
na zátoke sinka prvá.
Každá chvíľa mesiac trvá.

Vody šíre, vody šíre.
Slnko zubmi ľady drúzga,
jasá, má ich plné ústa,
ale v noci peceň mora
zas je samá tvrdá kôra.

Vody šíre, vody šíre.
Búrky treba! Tu je, lačná!
Z leta vlečie rýchle mračná,
vlny divé, pleskot, treskot,
nastoľuje vidly bleskov.

Vody šíre, vody šíre.
Vzduch a vrch sú číry krištál,
otvoril sa zimný prístav,
z ďaleka nám heslo plesklo,
borbu víta mužné veslo.

Vody šíre, vody šíre.
Páli slnko, chladí prška,
mladuchou je roľa mrzká,
duša vstala, hrá a zuní,
zďaleka má nové struny,

vody šíre, vody šíre.

Preložil Karol Strmeň

«Moja penitencia ostane nemá ...»

Spomienky na Tida J. Gašpara

Ján Okáľ

... Tu prostred nich povstal
Nestor s jazykom sladkým, ten zvučný od Pylu rečník,
ktorému nad med sladšie z jazyka plynuli slová...

Homeros, *Ilias* (v preklade M. Okáľa)
1. spev, verše 346 až 349.

Veľký dvor benediktínskeho kláštora v Kremsmünstri bol zaliaty slncom, takže tône v hĺbke podlubia, čo sa tiahlo pozdĺž všetkých budov, boli ešte výraznejšie a postava prezidenta, kráčajúceho protiľahlou stranou dvora, mihala sa zo svetla do tmy, kým nezmizla v čiernej tlame dverí, vedúcich do útrob kláštora. Stáli sme medzi hlavnou bránou a kostolom a pozerali sa, ako malá Zuzka ťahá za ruku Ďurčanského, ktorý zas na povrázku za sebou ťahal jej dreveného koníka na kolieskach. Zdalo sa, že idú k nám, ale potom Zuzka zmenila smer a Ďurčanský nám stačil poslať iba pohľad s úsmevom, ako by chcel povedať, že je pod vyšším komandom a potom tiež zmizol v tôni podlubia.

Tido mal na sebe elegantný sivý oblek, ktorý síce vyšiel z módy pred niekoľkými rokmi, ale to dodávalo Tidovi istý nádych nadčasovosti človeka, pre ktorého prechod z dneška do zajtrajška nemal by byť problémom. A jednako sme sa dostali do situácie, keď sme očakávali udalosti, čo nielen naše životy, ale celý svet ako sme ho poznali, obrátia naruby. Čo sme mohli spraviť, to sme už spravili, čo sme mohli povedať, povedali sme a teraz sme mohli iba čakať, lebo udalosti okolo nás boli výslednicou takých vzdialených síl svetových rozmerov, že ani pomýšľať sa nedalo na nič iného. V srdciach a mysliach rozliehala sa nám prázdnota a nemali sme viac odvahy zaplniť ju rečou o tom, čo sa neodvratne blížilo a zabíjali sme čas rozhovorom o takých bezvýznamných veciach, o akých vravievajú žiaľom a únavou vyčerpaní pozostalí pred pohrebom toho, kto im bol najdrahší.

Bola to naša posledná návšteva v Kremsmünstri, lebo na druhý

deň sme sa chystali s matičnou skupinou odísť z neďalekého Baad Hallu do mestečka Stein am Traun v Bavorsku. Pretože v Kremsmünstri bola skoro celá vláda i s prezidentom, chceli sme sa tam dozvedieť, či sa niečo deje na najvyšších miestach, či tam niečo plánujú, či majú pre nás pokyny alebo rozkazy. Ale vláda bola už paralyzovaná a jediná fungujúca časť bola proviantúra, ktorá dva razy denne rozdeľovala evakuantom trochu teplého jedla, ako to robieva Červený kríž, keď sýti obete povodní alebo hurikánov. Tido otvoril striebornú tabatierku so zlatými pásy a ponúkal okolo cigaretami, skusujúc pritom rozpovedať, ako sa dostal k tomu peknému daru. Ale nedokončil, lebo banalita príhody na úzadí ruského nástupu od St. Pölten bola taká, že ani jeho rozprávačský talent ju nemohol zachrániť. Medzitým sme už kráčali kolonádou do zadného taktu budovy, kde mala Tidova rodina pridelenú obrovskú izbu s drevenými priečňami miesto posteli a kde jeho zať Janko Malobický ponúkol nás pohárom vína a tým, čo zvýšilo z veľkonočnej šunky. V tých okolnostiach bolo to pohostinstvo kráľovské, ale ani kráľovské pohostinstvo nepozdvihne srdce, keď je už duša prázdna, keď už nieto túžob a spomienky chceme vypudiť z hlavy, lebo sú boľavé práve preto, že sú iba spomienkami.

*

Spomienky. Veď ani nebolo treba spomínať na veci, ktoré už dávno zapadali prachom času. To, čo sa stalo len dva či tri týždne predtým, bolo až veľmi živo v pamäti a hľadiac na vyhasnutého Tida v prísnej chudobe izby toho starodávneho benediktínskeho kláštora, nevychádzala mi z mysle posledná s ním strávená noc v Bratislave. Nikdy mi ani na um neprišlo vyzvedať sa, kto zorganizoval to stretnutie v ošumelej učebni gymnázia na Palisádach v Bratislave, ktoré bolo premenené na akýsi vládny úrad po bombovaní vládnej budovy. Tam kdesi bol Gašparov úrad, ale stretnutie nebolo v jeho úrade. Okrem tých, čo ostali doma, sedeli sme teraz zasa všetci v Tidovej kláštornej izbe. Chýbali tí, o ktorých sa vedelo, že ostanú doma, o ktorých sa vedelo, že s túžbou očakávajú zmenu, ktorá sa na pásoch tankov a v hučaní kanónov blížila k Bratislave. Ale vo chvíli, keď už videli červenú žiaru na úsvite svojho dňa, prišli za Tidom Gašparom. S ním, čo bol jeden z najexponovanejších reprezentantov toho starého, práve zanikajúceho sveta, sa chceli poradiť, ako majú do toho svojho nového sveta vkročiť, ako sa v ňom zariadiť a čo v ňom robiť. Ľudia, ktorým sa streľbou a ohňom otvárali dvere nových podujatí na poli vedy, umenia a politiky, prišli si pýtať radu od predstaviteľa toho sveta, ktorý sa už vo vlastnej krvi dusí a zajtra k bolesti poráž-

ky pribudne posmech a opovrhnutie na hlavy tých, ktorým slnce zapadlo v kúdole dymu. Boli to mladí ľudia, ktorých doteraz nieslo vysoko nad všednosť každodennej borby nadanie a idealizmus, ale nenávisť im nezastrela oči beľmom závisti a pomsty. Cítili akosi podvedome, že Tido je muž, ktorý pozná tajomstvo šťastia v službe ľudu, ale vedeli aj to, že možno už druhý deň tento muž, na ktorom lipli očami plnými obdivu a lásky, bude možno v žalári čakať na kata, čo hodí slučku na jeho hrdlo a oni nebudú môcť ani slovom, ani mihnutím naznačiť, ako veľmi ho milujú, lebo ako nektárom sýtili duše svoje každým slovom, ktoré im dali jeho pery alebo jeho pero.

Práve pred storočím mladí štúrovci práve tak prišli navštíviť staručkého génia Jána Hollého a s jeho požehnaním púšťali sa do podujatí, ktoré doteraz dávajú smer a zmysel slovenskému životu. Kto vie, či si podobnosť týchto návštev Tido uvedomil, ale ak hej, nuž ľahšie sa mu potom znášali dlhé roky v temniciach, i tie, ktoré v starobe trávil na okraji cesty, ktorou bežal ten nový život v súženiach a kŕčoch premien, o akých nikto nesníval, ale ktorých sa už vtedy Tido podvedome bál. K tej noci, v ktorú sa toto stretnutie odohralo, sám som nič nevládal pridať, ale ako poklad som ju nosil až do tejto chvíle v pamäti, lebo som vedel, že prv ako sa aj sám pominiem, povinný som o nej vydať svedectvo.

Bol som vtedy až prekvapený, s akou bezprostrednosťou a bez okúňania sa Gašparovi mladí hostia spýtali, čo od nich očakáva po zmene režimu, čo majú robiť a ako sa správať v nových pomeroch. Bol v týchto otázkach pátos a idealizmus a uvedomovali sme si všetci, že je to chvíľa slávnostná. Preto sme boli skoro sklamaní, že Gašpar skoro hneď stĺmil jej emocionálne napätie a skoro žartovne zarecitoval niekoľko veršov Hviezdoslavovej básne o mládeži, čo je držiteľkou rána a jara pokladníkom. «Nech vaša láska k svojeti vám povie, čo máte robiť a ako sa máte správať a zveľadíte to, čo vám my zanechávame.»

Neviem, či sa tak prichystal na toto stretnutie, alebo to bolo len náhodou, že mal vo vrecku zväzok Hviezdoslavovej epiky a najprv sám recitoval skoro bez pomoci knižky balady a state z epopejí a potom každý rad-radom čítal verše, ktoré Gašpar spamäti šeptom opakoval s recitátorom. Bolo už biele ráno, keď sme sa rozchádzali a vedel som, že si rozumieme a nič viac netreba ani vysvetľovať, ani plánovať a že sme jedno my, čo sme už mali vo vreckách cestovné rozkazy, i tí, čo ostávajú doma a že nás nič rozdeliť nemôže.

*

S matičnou skupinou prežili sme prechod frontu v bavorskom mestečku Stein am Traun, kde nás o krátky čas začali znepokojovať správy z Rakúska. Kremsmünster bol zlikvidovaný tak barbarsky, že krem Konšta Čulena doteraz nikto neopísal, ako z debien vzácneho archívneho materiálu a osobného majetku slovenských utečencov nakládli ohne naprostred dvora kremsmünsterského kláštora a čo nehodili do ohňa, to si víťazi podľa ľubovôle brali ako suvenýry. Všetkých, čo vložili svoje osudy do rúk americkej armády, bez ohľadu či je to dieťa, starec alebo žena, vyhnali na lúku, kde v daždi a plúšti prežívali prvé dni oslobodenia. A to bol iba začiatok. Desiatky chlapov, ako kedysi za chýrečných lapačiek, pochytali a odviezli do koncentračného tábora v Glasenbachu neďaleko Salzburgu. Ta sa dostal aj Tido Gašpar, kde potom v biede a ponížení trávil mesiace, kým ho Amerikáni nevydali Benešovej pomste. Nezmyselnosť a surovosť celého tohto postupu najlepšie vystihuje, že po čase sami americkí správci tejto v chorobnom mozgu počatej inštitúcie začali kidnapovať tých, čo mali strážiť a prepúšťať ich na slobodu na vlastnú päsť, ako to svedčí prípad Konšta Čulena. Konečne jedného dňa tak, ako ľudí pozatvárali, aj ich poprepúšťali, ale medzitým vydali na pomstu Benešovi desiatky Slovákov, medzi ktorými bol aj Tido Gašpar, Milo Urban a mnohí iní. Niektorí sa však dostali na Západ, a tak sme sa z prvej ruky dozvedeli nielen o biede a príkoriach života v tomto koncentračnom tábore, ale aj o tom, ako jednotliví väzni znášali biedu a poníženie, aké tu zažívali po prvý raz v živote. O Gašparovi boli správy, že hodne písal, ale čo sa stalo s obsiahlym rukopisom, to sme sa nedozvedeli. Nevieme ani, o čom bol a či sa zachoval.*
Keď sa po súde v Bratislave zavreli za ním dvere temnice, veľmi málo sme sa o ňom dozvedeli. Aj správy tých, čo sa cez krížovú cestu žalárov dostali konečne na slobodu a potom na Západ, boli o ňom kusé. Vedeli sme len toľko, že jeho zdravie je už podlomené a útrapy mu začali byť priťažké.

*

Za tie roky, čo žijem odrezaný od prameňov toho zvláštneho prúdenia, čo nás preniká, keď bezprostredne prežívame slovenský život v rodnej zemi, často som siahol do pamäti ako do cisterny, kde nahromadené spomienky mi nahradzovali živé vody. A tam som sa stretol aj s Gašparom.

To prvé stretnutie nebolo veľmi sľubné. Bolo to v čase, keď som sa od Dobšinského rozprávok dostal k Mayovým dobrodružným románom a zo Stevensonovho *Ostrova pokladov* som vedel celé state naspa-

mäť. V obecnej knižnici, kde som trávil každé nedeľné popoludnie, ma upútal titul: *Deputácia mŕtvych.* Ale prostredie, osoby, problémy, dej ma nezaujali. Len o pár rokov neskoršie prišiel som na chuť nielen Gašparovým novelám, ale aj komentárom, ktoré písaval do obrázkového týždenníka *Slovenský svet* pod spoločným titulkom «O čom je reč?» A o čomkoľvek rozpriadol vtedy reč Tido J. Gašpar, hodno ho bolo prečítať, lebo z každého riadku chytala čitateľa za srdce jeho veľká láska k slovenskému životu, ale aj smelý postoj a sebavedomé požadovanie spravodlivosti pre Slovensko a Slovákov. A nie na poslednom mieste bol to jeho farbistý, dynamický a sýty jazyk, ktorý bol nasiaknutý nielen v hlbinách ľudovej reči, ale aj v kráse a múdrosloví klasikov svetových literatúr, najmä Biblie. Miloval poéziu a zo slovenských básnikov Hviezdoslav mu bol vari najbližší a jeho verše často citoval, keď chcel zdôrazniť niektorú myšlienku, alebo jej dať poetické rúcho. Spisovatelia, ktorí taký veľký dôraz kladú na svojský spôsob vyjadrovania, často sa v ňom zaľúbia do seba natoľko, že sa stanú exkluzívnymi. Pripísať sa musí Gašparovmu zmyslu pre proporcie, že akokoľvek krásne postavil svoj koráb slova, vedel ho vždy naplniť vzácnym nákladom myšlienky, Pretože svoje eseje nepísal ako príslušník niektorej politickej strany, bol prijateľný všetkým Slovákom. Ak bol Martin Rázus svedomím národa, Gašpar bol jeho clarion, ktorého hlas rezonoval v mysliach i srdciach po celom Slovensku.

*

Osobne som ho prvý raz videl na zhromaždení Matice slovenskej, konanom vo veľkej sieni práve dostavenej budovy Národného múzea. Rečnil biskup západného dištriktu Dr. Osuský. Gašpar stál v úzadí siene, opretý o ťažkú policu a pozorne počúval. Taký, ako som si ho predstavoval. Červený klinček v kabátovej dierke, masívna postava i tvár, bujná štica a plné ústa nad pevnou bradou. Neviem, či ho vojenská služba pri námorníctve tak sformovala, alebo na takého prosto vyrástol, ale v živote som nestretol ani medzi profesionálnymi námornikmi nikoho, kto by bol tak napĺňal moju predstavu mornára. Zoznámili sme sa však iba o niekoľko rokov neskôr a počas vojny často mi s úsmevom vravel, že ma mal počuvnúť a dať sa vymenovať za kúpeľného riaditeľa v Ľubochni, ako sme ho žartovne počas otvárania Slovenského snemu s naším rychtárom nahovárali. Reku, nech robotu robia pridelení odborníci a vy budete písať, hlucháne v Rakytove počúvať a pstruhy lapať.

Každý máme v živote pridelenú úlohu. Gašparovi bolo naložené

na plecia viac, ako v Ľubochnianskej doline hlucháne počúvať a pstruhy lapať. Preto nedivil som sa, že ho prezident vymenoval za vyslanca do Bernu. «Tido Gašpar ist gekommen und Jungfrau geschmolzen» (Prišiel Tido Gašpar a Panna sa roztopila) bolo pod kartonom bernského denníka, predstavujúceho Gašpara pod svetoznámym ľadovým štítom. Lebo taký bol Gašpar, že kto sa s ním zoznámil, zamiloval si ho.

O Gašparovom účinkovaní ako šéfa úradu propagandy sa už hodne popísalo a ešte viac sa popíše. Isté je, že v tomto období sa celkom odmlčal ako beletrista a esseje, články a úvahy nemali viac tej roztomilej bezprostrednosti, ako keď ich písaval pod titulkom «O čom je reč». Akosi ani on nevedel vyhnúť tomu, že vo chvíli, keď sa stal úradným tlmočníkom vlády, stratil ten kus svojskosti, ktorý je pri umeleckej tvorbe nenahraditeľný. A práve preto v tomto období ho bude treba posudzovať nie ako umelca, ale ako člena kabinetu a keď sa aj do toho posudzovania nepúšťame, sme presvedčení, že vykonal v tomto úrade viac a lepších služieb slovenskej veci, ako by bol vedel hociktorý z jeho vrstovníkov.

*

Keď sa Gašpar po sedemnástich rokoch dostal z väzenia, svet bol zmenený na nepoznanie. Len láska ženy ho vítala a privinula. Z literatúry ho nielen vyhnali, ale vyliali naňho ešte toľko zlosti a poníženia, koľko len vedeli splodiť perá tých, ktorí nikdy nevedeli, čo je láska a jedinou vzpruhou života bola im ambícia. Nevedeli, čo je to uctievaním velikánov uctiť seba, lebo šliapaním po nich si chceli spraviť stolček, aby sa zdali väčšími. A tak odrezaný od priateľov, od sveta a odpratany do vidieckeho mestečka, kde okrem úradnej tlače a úradného programu na televízii nič nedošlo, premýšľal o živote a svojich osudoch a zdalo sa mu, že to všetko bolo iba komédia omylov a ošiaľ, z ktorého sa mu patrí aspoň teraz na staré kolená vytriezvieť. A začal písať. Najprv vari len tak zo zvyku, neskôr posmelený, lebo «Slovenské pohľady» začali uverejňovať jeho spomienky. A nám, čo sme Gašpara milovali, bolo často veľmi smutno, keď sme čítali state, akoby počaté v mlyne dialektickej sebakritiky. František Vnuk reagoval na tieto state článkom, kde Gašpara dosť prísne odsúdil a porovnal ho k levovi, ktorý stratil zuby. Vtedy som výstrižok článku Gašparovi poslal s listom, z ktorého citujem:

«... hneď na začiatku Ti musím povedať, že nielen ja, ale mnohí tu v šírom svete Ťa milujeme, aj keby sme so všetkým s Tebou nesúhlasili, aj keby sa ozvali hlasy, kde tento nesúhlas prejavíme. Vieš, aj my sme tak trochu stranou, a ako si to kedysi tak krásne napísal

o Tvojom sedmohradskom barónovi, ktorý sa zo šedivosti námorníckej služby uťahoval ku svojim básnikom, tak aj my sa k nim prituľujeme srdcom a dušou, keď bóra šľahá okolo nespokojnú hladinu a široko vysušuje z našich pľúc vlahu. A nepovedal by som, že je to taký Ersatz duchovný život. Naopak. Tu človek žije na esencii toho, čo bolo dobré a krásne, to je koncentrácia slovenského ducha, ako sa filtroval cez srdcia a mysle Štúra, Hollého, Sládkoviča, Hviezdoslava, Gašpara, Beniaka ... Teda, keď sa opájame, nie je to žbrnda, ale destilát z najušľachtilejšieho ovocia. A nezabúdame ani na to, že ak nám už život nedožičí prijať deputáciu živých, deputáciu mŕtvych v tichých večerných chvíľach prijímame často a veľmi nám záleží na tom, aby sme vedeli odpovedať na otázky, ktoré nám táto deputácia predkladá ... Pamäti som čítal veľmi pozorne a niekedy som celkom nevedel rozumieť, že na jedných si taký prísny a k druhým taký zhovievavý. Ty si ukázal Vladovi lásku, priateľstvo, obdiv, porozumenie. Čo Ti on za to dal? A čo dal ktorému Slovákovi? Vari to, že dal Hronského naháňať po celom svete ako vojnového zločinca? Pred tragédiou sa treba skloniť, ale kvality sa majú ukázať za života a nie vpisovať do neho, keď je už po všetkom...»

Rád by som citoval celú Gašparovu odpoveď na môj list, ale je taká intimná a osobná, že sa obmedzíme na úryvky, ktoré sú dosť nereprezentatívne, aby nám trocha ujasnili jeho duševné položenie:

«... keď vravím o obsahu Tvojho listu, myslím i na kritické poznámky, poťažne narážky, Ba i na pripojenú kritiku (Vnukov článok, moja pozn.). Všetko mi je vzácne. Sám som cítil vadnú štylizáciu tých statí a som rád, že mi to i iní potvrdili ... Stojím tu ešte v pustej rúbani života ako ošarpaný, starý semenár, ktorý kmásaný vetrami, môže sa ešte dívať, ale duchovný výsev je už nemožný. Dávno boli zo mňa vyškopené všetky duchovné plodidlá. Čo robím, to je už len také tiché dožúvanie starých, suchých kôrok. Veru, pravdu má František (Vnuk, moja pozn.), starému levovi na starosť i hriva vyplzne, zuby vypadajú, nohy okrivejú — ostane na posmech. Pamätám, kedysi skutočne sám Machar o mne napísal, že som lev. Ale myslím, že na podtatranskej púšti sa levom zle vodilo... Ponad more sklamaní, ktorým nás staroba deziluzuje o krásy a svetlo života, usilujem sa postaviť si mosty z nehynúcich spomienok a teším sa ich nevädnúcej kráse...»

Často som myslel aj na to, či Gašpar aspoň niečo o nás vedel a ako sa pozeral na emigráciu. Až na prekvapenie jasnú odpoveď som našiel už v jeho prvom liste:

«... Vaše búrlivé osudy na cudzích poliach povojnových rokov, viem, neboli ľahké. Ale že ste sa cez všetko prebili, to ma napĺňuje radosťou. Tí, ktorí už opustili tento neľahký diel života a predišli nás

v odchode do duchovných krajov premenlivej jestvy, zanechali nám milé pamiatky... no Vám, ktorí kvitnete na slnci života, sa nadovšetko teším. Veľmi málo, ale niečo sa predsa dozviem o Vás kedy-tedy a som rád, že vzácne slovenské semeno života je nielen rozsiate po celom šírom svete, ale i rastie a dá Boh, že i dozreje v hodnotné plnoklasy. Veru, Januľko môj, často Vás cítim a vidím ako zlaté zŕňatá dobronosného plnokvetu mojej veľkej a i dnes ešte kvitnúcej rodolásky. S láskou na Vás myslím. Kvitnite mi každý krásne svojou farbou a urobte nám život bohatším a vonným. Mnoho radostných úspechov Vám zo srdca prajem a prajem Vám bohatý nákrop svetla Božieho a dobrôt života ... A čo Vám mám povedať o sebe? Absolvoval som mnoho semestrov vysokej školy nápravnej ... Nemôžem ukázať, ani ničím naznačiť, ako som absolvoval svoje dlhé nápravné učenie. Moja penitencia ostane nemá ...»

Ak niekto na žiaden spôsob nezapadol do života, ktorý je dnes na Slovensku, tak to bol Tido Gašpar. A jednako, sme presvedčení, že jeho odchod cítime nielen tu v šírom svete, ale aj doma, ako veľkú osobnú stratu. Aj keď Tido už nebol a nemohol byť tým, čím býval, jednako jeho prítomnosť pripomínala časy, keď život nebol šedivý a ľudia sa nebáli prerásť svoje okolie, keď mu boli na radosť a svietili mu živým optimizmom milovníkov života. Nám svetlo majáku, ktorý Tido tak dlho opatroval, nezhaslo a pri ňom spomínať si budeme na toho trubadúra lásky. Nech mu Boh ukáže lásku a milosť, ktorú mu vlastní na staré kolená nedali.

Ján Okáľ

KARTY Z NEAPOLU

Ján Okáľ

Vo vinici na Capri

Z najstarších chrámov tento nebol zváľaný;
ústa mi sladnú vrúcnou piesňou chvály;
pod nebom stojím, strapec hrozna na dlani,
horúce slnce vône zeme páli.

TIDO J. GAŠPAR
(1893—1972)
«Nos amor patriae semper duxit»

ODIŠIEL GRANDSEIGNEUR

Za Tidom J. Gašparom

Dr. Imrich Kružliak

Kým budú žiť generácie, čo poznali, čo boli svedkami jeho času, naveky im zostane v pamäti klinec v dierke na záložke jeho kabáta. Už za jeho života boli takí, čo ho mali za čudáka, i takí, ktorým imponoval jeho zjav a jeho slovo natoľko, že ho mali za génia. Úsudky o ňom sa vždy rozchádzali, ako sa rozchádzajú o všetkých veľkých, čo stoja vysoko na javisku života. Na Slovensku, ktoré miloval láskou neohraničenou, stála v protive k jeho charakteru i temperamentu nakoniec až urážlivo ticho jeho staroba, a rovnako ticho sa dotkla i smrť. Ako by si ho, velikána, z tohto poníženého času chcela konečne odviesť do ríše zásluh a spravodlivej odplaty.

Aj v zahraničí s väčšou úctou a obdivom hovoria o ňom cudzí ako vlastní. I pri smrti, akoby ho chceli šteklit' nedôverou a podozrením. V tom sa jeho osud podobá Štúrovmu i Palárikovmu, osudu Radlinského i Vajanského, Rázusovmu i Sidorovmu, a koľkýchže ešte iných pred ním i po ňom. Pre jedných bol a zostal mornárom, pre iných grandseigneurom v živote, v literatúre, v politike, v diplomacii i v priateľstve. Dávno, ešte za jeho života, v ťažkých rokoch vojny, keď som ho poznal oveľa bližšie ako mnoho iných, hovoril som o ňom: Pán Boh aj veľkým národom možno len raz za sto rokov dáva takéto osobnosti ... A na tom trvám aj dnes. Tido J. Gašpar bol grandseigneurom slovenského života, slovenskej literatúry i slovenskej reprezentácie pred svetom. Možno prejdú storočia, kým sa Slovensku opäť narodí muž tejto osobnej veľkosti a spoločenského šarmu. Ďakujem Bohu, že som ho poznal na vrchu slávy, veľkosti charakteru, v čase, keď zvláštna milosť dáva svojim vyvolencom možnosť svietiť ponad obzor súčasníkov, ďaleko, ďaleko do čias, ktoré sa majú ešte len narodiť.

Od polovice 30. rokov som ho poznal z ulice a z kaviarní, gavaliera v každom ohľade, obdivovaného ženami a cudzincami viac ako žiarlivými mužskými vrstovníkmi. Potom som ho stretol ako študent-vysokoškolák v spoločnosti Iľju Erenburga, Vlada Clementisa, Boleslava Lukáča a ešte nejakých literátov. Aj tu vynikal zjavom i slovom, akoby mu príroda určila viesť prím v každej spoločnosti, kde sa zjavil.

V Turci kdekto s radosťou spomína na mladé roky jeho života. V obci slovenských spisovateľov nemal páru ako osobnosť. Literárne ho prevýšili viacerí, ale ako zjav on prevyšoval všetkých. Mal dobrých priateľov na Slovensku, medzi ktorých patril najmä Frico Motoška a

Ján Smrek, Belo Váross a Ján Hrušovský, Ferdinand Hofman a Emo Bohúň, Peter Prídavok a Vlado Clementis, a mal početných priateľov i v cudzine, napríklad Roman Jacobson, Iľja Erenburg, Dr. J. Andrić a koľkíže iní.

Narodil sa a vyrástol v turčianských Starinách. Už od detstva cítil dotyk poézie Sládkovičovej a Hviezdoslavovej. Zblízka sledoval prácu baťka Vajanského i Jozefa Škultétyho. Priťahovali ho Hlinka, Rázus a Vančo, ale politicky ho získal Mičura. Obdivoval rozprávkovú postavu Mitrovského i zaľúbenca do provencalskej poézie Štefana Krčméryho. Prežil dve vojny a dva prevraty. A na všetkom tomto dianí sa priamo podieľal.

Keď dožívalo Grand siècle, on vstupoval do života. Krútil síce hlavou nad pýchou racionalistov, ktorí sa chceli osamostatniť i od Boha, ale podľa ich receptu pil život plným dúškom. Len čo sa vytratil zo Starín, dostal sa na šíre more, do zábavných prístavov a lákavých veľkomiest — Budapešti a Viedne. Ako mu predtým imponoval život v panských kúriách, vyštafírovaní grófi a ešte viac mladé grófky a šarmantné komtesy, teraz sa jeho romantické srdce kochalo v bohatstve mestských rozkoší. Sám hovorí:«Stal som sa veľkým milovníkom života!» Naozaj bral život do náručia so všetkými jeho radosťami. Povieme «bohém». Áno, bolo v ňom čosi bohémskeho, ale to nestačilo, aby bol «kráľom spoločnosti». Na to potreboval talent, zvláštnu náturu, mnohé vedomosti, lásku k ideálom, túžbu po výškach. Kedykoľvek som bol s ním v spoločnosti, najmä zahraničných novinárov a diplomatov, a to bývalo dosť často, jediný, kto upútal, bol Tido J. Gašpar. Stačilo raz, aby ho niekto stretol a už bol jeho priateľom. Viacerí tlačoví a kultúrni atašé z čias Slovenskej republiky by to vedeli potvrdiť. Aj tí, o ktorých sme vedeli, že organizujú komunistické rozviedky. Tido Gašpar nezradil priateľov; ale priatelia často zradili jeho.

Keď som ho takto a takéhoto poznával, myslel som na Štefánika. Myslím, že obaja mali zvláštnu silu osobnej príťažlivosti. Nestal sa síce astronómom ako Štefánik, bol len námorníkom, ale i on obdivoval hviezdy. Chcel byť ako Sládkovič, ktorý ho fascinoval sprvu svojou Marínou a potom výzvou slúžiť ideálom. Veril, že nebo spĺňa ľuďom túžby, ale svetlá na cestu si ľudia musia hľadať sami. Dotkli sa ho Hviezdoslavove slová: «... pestujte lepšie rodoľubstva semä». T.J. Gašpar bol rodoľubom. «Miloval som svoj národ a bol som obdivovateľom jeho svetlých snáh», hovoril. Jeho život to bola «púť za svetlom».

Keď v jeseň 1938 Clementis odchádzal za hranice, do exilu, šiel sa s ním priateľsky rozlúčiť, ako sa to na Slovensku predtým vždy patrilo,

hoci on bol tvrdým nacionalistom a Clementis tvrdým komunistom. To mu nevadilo. Taká bola sila priateľstva u Slovákov.

Za prvej republiky požíval dobré meno ako spisovateľ a novinár. Jeho knihy získali si obdiv kritiky i čitateľov a jeho články zvyšovali náklad časopisov. Bol jedným z málo literátov, ktorý nestačil prijímať pozvania za rečníka na rôzne akadémie. A kedykoľvek sa zjavil, bol hneď stredom pozornosti. Pod bratislavskými viechami bolo ho vidieť rovnako so Sidorom ako Clementisom, s Jánom Hrušovským i s Jánom Paulínym, a mnohými inými. Politicky šiel s Mičurom, ale mal otvorené dvere aj k Hodžovi a Hlinkovi. Bol to on, čo koncom 30. rokov razil heslo: Dajme sa dokopy! Hovoril: «Nebol som stvorený pre politiku», a predsa jemu pripadla úloha pomôcť zapojiť mičurákov do Ľudovej strany, ustarostenému Hodžovi robiť posla ľudákom, aby Žilinský zjazd, preboha, nezašantročil Slovensko Maďarom, a za Slovenského štátu on «politický čechoslovák», stal sa prvým tlačovým šéfom slovenského predsedu vlády Dr. Tisu. Až potom mu zverili diplomatickú reprezentáciu Slovenskej republiky vo Švajčiarsku a nakoniec stal sa obrancom štátu Slovákov až do konca vojny v úlohe šéfa Úradu propagandy. Túto úlohu odôvodňuje Gašpar takto: «Hlavne som mal na mysli naše právo žiť slobodne v Slovenskom štáte a posilňovať všetko, čo toto naše právo napomáha. Vôbec mojou snahou bolo propagovať našu životnú vôľu a získavať sympatie pre naše životné snaženie. Áno, uvedomoval som si vážnosť i ťažkosť tejto úlohy ... Bál som sa o osud národa. No neviem, čo sa ma to zmocňovalo, aké sily to boli? Mocnejšie ako som bol ja, boli tieto sily nadomnou. Chcel som, až fanaticky som chcel, aby náš národ nezahynul. Aby ostal vo víchrici času. Po takých dlhých časoch svitla nám konečne sloboda. Nemôžeme ju, pravda, zasa stratiť. Musíme, musíme zostať slobodní.

To bola myšlienka, ktorá ma unášala. Tej som sa celý zasvätil. Neobzeral som sa ani napravo ani naľavo... Ba ani na seba. Musím byť dôsledný. Či mi prichodí žiť alebo mrieť za slovenskú myšlienku, musím vydržať... Osud ma postavil na dôležité miesto obrany Slovenska — nesmiem ho opustiť!» ... Slovenský štát urobil z neho takého neochvejného obrancu samostatnosti, že v jeho generácii je len pár podobných.

Keď stál pred Národným súdom v Bratislave a predseda súdu Dr. Kostka sa ho opýtal, prečo ako slovenský vyslanec vo Švajčiarsku neodišiel do Londýna a nedal sa do služieb Benešovi, zdala sa mu táto otázka nezmyselnou a odpovedal: «Za všetko, čo nás a Republiku stihlo, nielen ja, ale väčšinou i všetci ostatní vinili hlavne Dr. Beneša. Beneš znamenal koniec Republiky...

Ja som nebol revolucionár. Ako vojak Rakúsko-uhorskej monarchie bojoval som v jej službách do poslednej chvíle, až kým sa nerozpadla. Ako úradník Československej republiky tiež som pracoval v jej službách, kým trvala. Ja som nerúcal ani monarchiu ani Republiku, ja som im slúžil do poslednej chvíle. Nuž a akurát svojmu vlastnému Slovenskému štátu som mal dezertovať? Ten najviac potreboval pomoc a pozýval ma, aby som mu slúžil».

Vo väzení si T.J. Gašpar odsedel 17 rokov. Obžaloba, ktorú proti nemu vypracoval štátny prokurátor Dr. Slámka, obsahovala iba «verbálne delikty» a to stačilo i za vtedajších pomerov na malý trest. Ale politická pomsta siahala ďaleko. Gašparov prípad dostali potom na revíziu Dr. Šujan a generál Rašla, ktorí zostavili obžalobu, kde už viac pracovala fantázia ako fakty. Gašpar hovorí, že to zasluhovalo názov «Dichtung und Wahrheit». Obvinili ho dokonca aj z toho, že vraj on vymyslel Hitlerov vysielač Alpensender. Rozsudok bol hotový dávno pred súdom, priznal to predseda súdu jeho manželke, a tak primeraná rozsudku musela byť aj obžaloba. V tejto praxi sa Šujan a Rašla vyznali znamenite.

Nikto zo svedkov Gašparovho života a činnosti nemôže poprieť, že chcel slúžiť dobrej veci. S tým vedomím, že dobrej veci slúžil, aj zomrel. Vo svojej starobe sa stále zaoberal týmto problémom. Presviedčal sám seba, utvrdzoval sa, že konal dobre: «Áno, zdá sa, že propaganda nerada cúva... Hlási to, čo sa páči vládnucemu. Ba propaganda verí i v nemožné. Blúzni o svojom presvedčení vtedy, keď ho už čas dávno zrumil a obrátil v nivoč. Zdá sa mu, že vec je už síce prehratá, ale jeho myšlienka, ako je sloboda a iné podobné hodnoty, zostáva večná. Boj o jej zhmotnenie zostáva stále živý a nepretržitý. Cítime, že je nám nemožné opustiť myšlienku slobody. Možno ju prestrojiť, vidieť v inom vystúpení, ale nemožno sa jej vzdať.»

Za Slovenského štátu som bol často svedkom jeho diplomatickej schopnosti, spoločenskej rutiny, ale aj jeho sčítanosti a vzdelanosti. Priam ohromoval svojich hostí nielen recitovaním dlhých veršov z Petöfiho, Madácha, ale aj Goetheho a iných nemeckých básnikov. Poznal svetovú literatúru a svoje znalosti vedel využiť v slovenský prospech. Možno, že naozaj nebol stvorený pre politiku, ale v každom prípade bol stvorený pre reprezentáciu. Tu ho obdivovali chladní Švajčiari i skúsení Maďari a nemecký diplomat Dr. Snykers po ostrej konfrontácii, v ktorej ho obvinil ako veľkého čechoslováka mu nakoniec povedal: «Ty získaš každé nemecké srdce pre Slovensko».

Tido Gašpar v zrelosti svojho života rád čítaval Hollého eposy a zamýšľal sa nad ich symbolikou i filozofiou. Na rozhraní roku 1942-1943 sa častejšie stretával s fínskym chargé d'affaires v Bratislave,

ktorého občas pozval k sebe na byt na Mudroňovej ulici. Spomínam si: Bola krásna jar, kedy z výšky bratislavského hradu je nádherný pohľad na podunajskú nižinu. Bolo už hodne nad ránom, pozval na terasu, postavil sa pred nás a rukou vystretou smerom na Dunaj, ako starozákonný prorok ukazoval a vravel: To bola Panónia, to kedysi patrilo nám, Slovanom, a to po dlhých stáročiach sa nám teraz vrátilo v okliešťenom Slovenskom štáte. Spomínal tragédie svojho národa, preukrutné obete, ale i vieru, ktorá prekonáva všetko... Bola to akoby národná kázeň. Stáli sme tam, povedľa, a oboch nás dojímali tieto slová, akoby sa v tomto okamihu lámali dejiny. Náš fínsky priateľ ho nakoniec objal a povedal: My malí vieme najlepšie, čo je to sloboda a nezávislosť. Preto si tak rozumieme a spolucítime... Keď som ho potom autom odprevádzal domov, bol po celý čas pod dojmom Gašparových slov a po rozlúčke mi povedal: «To je zázračný človek; ešte nikdy som nestretol takého vlastenca. Šťastný národ, ktorý má takýchto veľkých mužov.» Jedni ho prirovnávali k Björnsonovi už pre jeho zjav, odvahu a výrečnosť, iní hovorili: škoda, že nebol vrstovníkom Vajanského. Dvaja takíto obri by boli obránili Slovensko proti celej Pešti.

Po príchode do exilu počiatkom 59. rokov, bol som vo Švajčiarsku a navštívil som aj Bern. Sedeli sme dvaja v reštaurácii a rozprávali sa po slovensky. Odrazu prišiel k nám hlavný kelner a pýtal sa, či nie sme Slováci. Reku áno, sme... Oči mu zažiarili a začal rozprávať, že poznal za vojny Jeho Excelenciu pána Gašpara, čo tu bol vtedy vaším vyslancom... Chvál a spomienok nebolo konca... Das war ein Grandseigneur... nebolo mu rovného medzi diplomatmi... Za krátko nato sme stretli iného Švajčiara, ktorý ho tiež poznal. Spomínal si, ako mu daroval slovenské známky. A tiež hovoril: «To bol taký reprezentant, taký gavalier a spoločník, že mnohí naňho nikdy nezabudnú.»

Prvá vojna ho vrátila domovu, na oslobodené Slovensko, ktorému slúžil ako pravý muž. Druhá vojna ho postavila na veliteľské miesto, aby vo veľkom zápase svetov chránil štát svojho národa. Keď r. 1916 zomrel rakúsky veľkoadmirál Haus, veliteľ rakúskej floty, nad pohrebným konvojom v Adriatickom mori zjavili sa odrazu 3 talianske lietadlá, ktoré bielym znamením dali najavo, že neprišli útočiť a v zápätí zhodili veľký veneic s nemeckým nápisom: *Dem tapferen Gegner die italianische Flotte.*

Každý čas má svoje zvyky. To sa odráža na charaktere politiky i na slovníku politikov. Haus, ktorý rozstrieľal celé východné talianske pobrežie a zničil talianske mestá, bol v očiach svojho nepriateľa «udatný protivník». Muž, ktorý svojmu národu slúžil ako spisovateľ, novinár,

diplomat a minister, ktorý oddane bránil svoj štát, bol vlastnými nazvaný «vojnovým zločincom». A aký vlastne bol?

Ivan Kusý, komunista stalinského razenia, keď sa zásluhou Dubčekovou zhumanizovala i zlovôľa režimu, o Gašparovi napísal: «Bol nielen v strede kultúrneho života, ale jeho postavenie bolo centristické. Za prvej republiky vedel nájsť spoločný jazyk s ľuďmi sprava i zľava a pomáhať pri veciach prospešných národnej a demokratickej kultúre. Bol aj vyznavač národnej kontinuity, aj vnímavý voči novému v kultúre i spoločnosti. Medzi domovom a svetom oscilujú hrdinovia jeho próz: osobných i osobitných svojím spôsobom podania, kultivovaného i národne patetického vyjadrovania: v tejto rude bolo vždy aj zlato.» Ale keď ide o Gašparovu činnosť politickú i tento komunista má odvahu ľudí súdiť. Keď sa za prvej republiky pozitívne vyjadril o Sovietskom zväze, bol vraj «na strane demokratických síl». Keď začal chrániť svoj slovenský štátny domov, dostal sa vraj «do spolupracovníctva so silami protidemokratickými». Gašpar sám hovorí: «Každý sa musel jasne postaviť na pravé miesto, do ktorého čas zaraďoval ľudí».

Svoj čas Gašpar žil a pracoval ako pravý muž; na česť svojmu menu, na slávu svojho národa. Príde raz doba, ktorá nám odkryje i jeho veľkosť. Lebo patrí medzi tých, ktorých budú spomínať dejiny. Už aj za to, že v dobách najťažších sa obetoval Slovensku celý a celkom. «Slovensko, ty nesmieš utonúť! Po tisícročnom živorení v tmách ožiarilo ťa slnce slobody». A keď prišlo povstanie: «...na povstanie sme hľadeli nie ako na oslobodenie z pút fašizmu, ale ako na nelákavú uvertúru nových dejov zotročenia...»

Časy sa menili príliš často. Sotva jedna generácia vystriedala druhú, menili sa režimy, ideológie i obyvatelia väzníc. Gašparovho priateľa, komunistu Clementisa, ktorý hovoril «Gašparovi nijakú milosť», popravil vlastný komunistický režim. Tí, ktorí likvidovali autonómiu slovenskú, Rudolf Beran a iní, hrýzli ten istý väzenský chlieb ako predstavitelia Slovenského štátu Tiso, Mach, Gašpar a iní... Víťazi nad vládou Slovenskej republiky Ursíny, Lichner, Styk, Miloš Ruman, Husák, Novomeský a početní ďalší sa vo väzení stali spoločníkmi rovnakého osudu s tými, ktorých krátko pred tým odsúdili ako «zradcov» a «vojnových zločincov». Čas popretriasal všetko. A mnohým dal príležitosť rozmýšľať a domýšľať.

Jednou z najkrajších vecí, ktoré sa zrodili v čase takéhoto väzenského rozmýšľania a domýšľania, bol Gašparov román *Rozsievač vyšiel.* Čítal som ho vo väzenskej cele Krajského súdu v Bratislave, a už dve kapitoly rukopisu, ktoré som stačil prečítať, mi ukázali, že to bola prekrásna, hutná próza, biblická symbolika, slovenský svet a viera

v jeho budúcnosť: «Slovensko, ty budeš kvitnúca, krásna zem!» Tak hovorí Gašpar vo svojich Pamätiach. Bohvie, aký osud stihol tento rukopis. V roku 1948, keď som čítal úryvky z neho, bol román už hotový. Od tohto času som o ňom nepočul.

Roku 1968 dokončil Gašpar svoje *Pamäti*. Písal ich vyše päť rokov. Úryvky z nich priniesli Slovenské pohľady roku 1968. Gašpar hovorí: «Rozhodne by som bol rád, keby z toho bol seriózny historický dokument... Ukáže sa, čím sa v motanisku života hnala a kam sa dohnala energia, ktorá sídlila vo mne a dostala sa medzi závodiace sily sveta».

Na Slovensku čítali úryvky Gašparových *Pamätí* ako napínavý román. Keby bol stačil čas a Tatran ich vydal, ako pôvodne chcel, bola by to po Mňačkových *Oneskorených reportážach* iste najsenzačnejšia kniha.

No, všeličo v týchto *Pamätiach* vyvolalo odpor u súčasníkov. Dokonca sa cítil urazený i žalobca Národného súdu, Dr. Šujan a ešte roku 1968 hrozil, že Gašpar si zaslúžil trest smrti. Prísnym kritikom Gašparovým bol však Mikuláš Gacek. Nič z jeho korešpondencie s Gašparom nebolo doma publikované, ale mnohé sa vedelo dôverne i verejne. Gacek v jednom liste Gašparovi píše: «Už ten názov kapitoly «Medzi chvíľkovými ľuďmi» je zarážajúci: my našu domovinu budujeme na večné veky, a tu ... kadejaké ľudské slabosti, malichernosti, spory o literu a koštiaľ pominú, pozabudnú sa, ale podstata našich usilovaní, našej práce, láskou k svojeti inšpirovaná — duch toho všetkého, čomu sme žili a boli ochotní svoje efemerné životy obetovať — duch bude v srdciach blkotať...

A Ty, s akýmsi despektom hovoríš o novoslovákoch, zdôrazňuješ, že «celý Slovenský štát bol len chvíľkový útvar, epizóda dejín ...» Gašpar odpovedal na Gacekov list a reagoval v ňom medzi iným takto: «...radšej som naznačoval, že to ani nebola prvá garnitúra národovcov. Neboli to synovia svetla, ale názvom ‘novoslováci’ som ich nijako nechcel ponížovať. Chápal som to podobne ako Mladočesi, alebo Mladoturci, alebo ešte lepšie — Ujmaďarok. Nechcel som z týchto ľudí chvíle robiť nápadných svietivcov, ale opatrne som ich označoval síce za faktorov ťažkej víchrovej chvíle, ale za celkom nevynikajúcich Slovákov...»*

Gašparov súd je miestami vari priprísny, ale často sa treba pýtať, s retrospektívou nie na osobné osudy, ale na politiku v danej chvíli, či nie je zaslúžený? Gašpar si nepomáha Tisovými slovami (o Ma-

* Iné a zaujímavé vysvetlenie o svojich *Pamätiach* podáva Gašpar v liste Jánovi Okáľovi. Viď Okáľov príspevok v tomto čísle Mostu. — Poznámka red.

chovi): «Ja som vás ministrom nespravil, nech vás zbaví ten, koho ministrom ste», len ich uvádza na dokreslenie situácie a politiky toho času. Nechce tým Macha súdiť a zatracovať, iba dokresľuje ľudské profily... Pre národ nič nie je nebezpečnejšie ako vytvárať legendy. Nám pomôže pre dejiny i pre politiku iba pravda, nech sa už týka kohokoľvek a čohokoľvek.

Treba nám však pochopiť i to, že v krutej prítomnosti, ktorá tak ublížila ľuďom i národu, i slovo bolí viac ako v normálnych časoch. A najmä, keď ten, čo ho vyslovuje, formuje ho do obsahu, ktorý nemá naraziť na odpor. Keď Gašpar písal svoje *Pamäti,* žil «z maličkej sociálnej podpory». Kapitoly z *Pamätí* poslal Slovenskému literárnemu fondu so žiadosťou o podporu v písaní. Aj to treba mať na pamäti. A potom: Súd jednotlivcov nie je súdom histórie. Milšie a správnejšie je aj v *Pamätiach* zachovať kritický postoj ku všetkému: k ľuďom i k času, k našim chybám i k tlaku, ktorý všeličo formoval proti našej vôli. Z toho, čo bolo publikované z Gašparových *Pamätí* vysvitá, že Gašpar zostal verným obhajcom mravných zásad a práv slovenských. Zalichotil síce Clementisovi aj povstaniu, ale i tu povedal otvorené stanovisko, keď išlo o zásadnú otázku. To múdremu stačí.

Gašpar sa prihlásil k slovenskému nacionalizmu a kresťanskému humanizmu dávno predtým, než to napísal do svojich Pamätí. Z tohto hľadiska podáva aj svoje pohľady na čas a na ľudí. Zaplaťpánboh, že mal odvahu o veci hovoriť a privolávať do pamäti iný obraz o tom, čo bolo dlho zatracované a odsúdené.

Gašpar nás životom, dielom, činnosťou i odkazom všeličo učil. Najmä: vážiť si vlastných, prospievať štátu, učiť sa vládnuť, aby sme mohli slobodne žiť. Osud ho postavil na najvyššie miesto obrany Slovenska — a on svoje miesto neopustil. Ak je múdrosť v ľuďoch a vďačnosť v ich srdciach, priznajú: Bol to nevšedný zjav v našom živote. Večná mu pamäť!

Ja osobne si uchovám jeho pamiatku ako jednu z najkrajších kapitol môjho života. S vďakou Bohu, že som ho poznal vo veľkosti ľudskej, keď zachránil Andreja Bagára z nacistického koncentráku, i vo veľkosti politickej, keď sa zo všetkých síl vzoprel nemeckej ponuke financovať Slovenský rozhlas. Bol jedným zo strážcov slovenských bez toho, žeby ho bol namaľoval v tejto úlohe Martin Benka a ospieval Valentín Beniak. Stál v rovine strážcov svojho národa. Ako jeden z veľkých jeho synov. Odišiel v presmutnom čase, keď o ňom, o kráľovi slova, neodznelo v rodnej vlasti verejne ani jediné slovo. Hoci veľkým dlžníkom mu boli spisovatelia i rozhlas, priatelia i národ. Jedni sa hanbili postaviť do radu jeho priateľov, iní sa báli napísať a povedať

o ňom čo len toľko, že zomrel. Aká to doba, čo sa bojí aj mŕtvych! Tým väčšia bude raz vzkriesená jeho pamiatka.

BÁSNIKOVI

Mikulášovi Šprincovi

V diaspore

Chodíš, nikdy nie s hlavou dolu, ako by ťa srdce jakživ nebolelo. A na svete je o jednu tvár viac.

My sme si volili to ťažšie, nedať sa premôcť, nepokoriť ducha, nehnať vodu všetkých mlýnov.

My, v posvätnom háji Poézie, dali sme sa do služieb vatry, čo ju dnes už i vestálky opustili.

Treba si neoprášiť koleno. Božie miesto je, kde kľačíme pred horiacim kríčkom.

Tu nemôžeš zastonať na svoju bolesť, keď sa ti povie: pôjdeš s národom do púšte.

Len s hlavou hore, k bielemu oblaku na nebi, povieš, že príde chvíľa padania many.

Nikdy neodšomreš taký úder prútom na skalu, ktorej zurčiace pramene budú Božími ramenami.

S chudobou v hrsti

Pochádzame z vrchov. Tohto národa sme synovia, tohto putujúceho za piesňou domova.

Doprostred jeho lásky položil Pán Boh náš belčov hojdavý, tam na Spiši a Orave.

Zrodom sme poznačení, ako nás na tých stranách zeleň hôr obkrúcala kolo chudoby.

Teraz si ideme vydobiť nazad otčinu. Srdce máme namierené do stredu sveta ako pištoľ.

Mnohí sme prešli a ešte nie sme na konci kopcov, kde sa už dymí teplý chlieb z komína.

Pustovňa zarástla trávou. A bylinky i korienky uživili askétov na brehoch potokov babylonských.

A tu, v tomto kraji s rohom hojnosti, sme si povedali, že každé okrúhle jablčko nás nemusí zvádzať.

Nie sme sklamaní

Bolesť je čistý, horiaci plameň. Núti nás hore výjsť a nepadnúť. Dolu zažiari zlato.

Volá sa kríž, od čoho nás plece bolí. A dar od Boha sa neponosuje na darcu.

Deti mali by plakať a utiahli sa po kútoch a hrajú sa s orechmi. V tej hre sa zvoní plodmi.

Keď vidíme, ako holub letí, vieme, že má pod krídlom lásku. Či to je boľavé — mať hniezdo?

Človek nájde prášok na zemi a zdvihne ho. Možno je v ňom aj prášok zlata, prášok domova.

Hľadáme najkrajší kvet a medzitým mnoho iných sa nám stratí. A strata niečoho vždy bolí.

Ale keď sme celú noc chodili po vrchoch a prišlo ráno, nezabolelo nás to, že už svitá. Ruža si obliekla svoj oheň.

Tajomné žezlo

Kvety treba polievať, tichom ich obklopiť v záhrade, sídlom blaženosti. Nepriblížiť sa k nim telom.

To je svet, aký sme v bájosloví menovali kráľovstvom sna, tam na tom druhom brehu.

To je svet tvárou k nebu, ktorý by prežil i potopu, ako ju prežilo víno, ten božský nápoj, keď pristál koráb po vodách.

Preto je Múzam medzi ružami ľahko žiť. V každej Arkádii nájdeme básnika, ako na jazere labuť, ako v človeku iskru Božiu.

Radi si uvedomujeme, že sme duchovne živí, sme nad sebou, i nad horizontami.

O tom si sníva i náš plesnivec na horách. Dýcha, rozpráva, ako ho pestujeme.

Aj ducha treba polievať. Uprostred kriku sveta dáme mu do ruky trochu ticha, to tajomné žezlo.

Rudolf Dilong

Karol Strmeň: SONETY

1

Úzkosť ma drží za ruku a viera
naznačuje mi približnosti, slová
a vence. Idem. Mlčky. Do cmitera.
A všade asfalt, štrk a tráva nová.

Už je mi slovo iba toto? Stáť tu
a pochovávať? Tu, kde pomaly
ostal som sám? Sám nastavovať prsty
a rátať, koľkých nepochovali

na ktorom ešte našom kontinente?
Idú už časy z hĺbok úľaku
až také, že nás nebude

pod jedno nebo na jedinej zemi,
pod jednu plachtu na rebrináku?
Nie pravdou sme, len časom porazení?

2

Človek sa chytro zbalí, ruku podá
a rozlúči, prípadne nerozlúči,
vezme si svoje porantané gajdy
a odíde. (Len v duchu neodchádza.)

Po čase vždy je doma v cudzine
opravdivejšie ako v rodnej zemi
tak ako v básni dobrý čitateľ,
čo v cudzote is našiel srdce živé.

Ach Tido, hrob aj tebe načal zlatú
fantáziu! Vám, Martin Benka, cudzo,
cudzo je tam, kde vrchy osvetlené

sú pod vami a hore nad vami
deravá zem. A Gacek? Vyhrali sme,
príklad už máme. Nebaľme sa ľahko.

3

Nebedákajme. Príklad nám už dali
veci, čo v hrdom gramatickom rýme
veci a veci veky pretrvali.
Tie si my užšie k srdcu pritiahnime,

tie do jednej. Tak znovu omladnú
ako ten vábny vŕštek z rozmarína,
čo po storočia z roku na rok padá
na hory, ktoré večer zahučali

na dôkaz, že sme v borbe proti času,
ktorý nás, ľudí, ľuďom vytieral
z pamäti ľudskej, slovo uchovali.

Stálo to zato. Umyte si ruky,
keď sa nás dotknúť mienite.
Strážili sme, čo ostať musí sväté.

4

Svätá je pravda, večne svätá bola.
Teraz však o nej hovoriť sa nesmie.
Zvíťazili, a pravda sa viac nesmie,
ona už pravdou bývavalou bola.

A chúďa ešte žije. Ešte mŕtva
hovorí čosi, tlčúc o veko,
hlási sa k ľuďom, uzneseniam škodí
a na vstup armád ružu nechystala.

Tak jej to neraz príde, že už nie je,
že je sťaby algória,
potom sa čosi stane — kýchne hýľ,

červ o motýľoch sníva nelyricky —
vždy je to smutno nevyvážené,
a pravda príde taká, ako bola.

ELÉGIA

(M. H.)

Počkaj, smrť, ešte nešibaj, hoc sa už večer skláňa
Z mladosti mŕtvej zvoní dávne Anjelpána
Ozveny dní, čo ležia kdesi v popole
Tulácke moje srdce ako sviečka na stole
Plamene patria odvážnym, čo neboja sa tmy
Zhasínajúce hviezdy na oblohe nenávratna
Povedzte, akú mal farbu čas, keď vyšumel
A akú príchuť majú vody Léthy?

Zabúdať, zabúdať jak dieťa na hračky
V ktorých raz žili neskutočné deje
Bábika, koník, zajko abo princezna
Tá krutosť osudu, keď sa ti smeje
Tá maska s okom dávno vytečeným

Prežúvať zvyšky pamäti, čo chutia popolom
Z ktorého viacej nezrodí sa Fénix
Zlomené krídla škovrana, čo chcel byť sokolom
Kovaná hradná brána, ktorú žerie hrdza
Tie vzdušné zámky s drobiacim sa murivom
Mlčanie stromov, stíchnutý tep srdca
Vták vyplašený letí s tvojou slzou
A predsa prijať všetko bolestne a s obdivom

Mikuláš Šprinc

BÁSNIKOVI

Srdce náš poklad

Pri bohatstve sveta, pri sláve a rozkoši podarilo sa nám premôcť srdce. Je z neho skrinka tichosti.

Až teraz sme bohatí. Ale hneď sú tu ľudia, s nožom na našich prsiach. Chcú brať, nasilu.

Dnu na obloky sadá strach. Všetkého sa dotkli, to utajené hľadajú, s krikom.

Vystrieda sa ich mnoho. Dakedy i celý chotár, celá krajina príde a my sme tichí.

Ako dlho ustrážime svoj poklad, keď hučia toľké vozy s toľkými záprahmi pred naším domom! Vždy chcú odvážať.

Niet chvíle, aby sa uvoľnilo naše napätie. Im ide o to, že sme veľmi bohatí. Máme skrytý pokoj v srdci.

Von za oblokmi sa naisto čakalo, že celkom ochudobnieme. A vždy sa dívame na skrinku, ktorej zlodej nevidel.

Rudolf Dilong

O DIALEKTICKEJ PODSTATE SLOVENSKÉHO KONFESIONALIZMU

Anton Aug. Baník

Je ťažko pociťovanou a dobre známou skutočnosťou, že vedecký výskum slovenského národného života v celej šírke dejinného a súčasného trvania nie je posiaľ racionálne podchytený ani v *organizačnom* zvládnutí pracovných síl, ani v *koordinovaní* pracovných úloh, ani v *dokumentácii* vykonanej práce: v organizácii neprekonali sme ešte kompetenčné spory, v pracovnej koordinácii prevládajú zväčša ešte vždy náhodilé osobné záľuby, a v dokumentácii sme iba na počiatku samých počiatkov. Pritom *poznávanie slovenskej minulosti je stále ešte príliš jednostranné,* a to až dvojmo: jednak tým, že neúmerne prevláda tu zreteľ hlavne politickohistorický, literárnohistorický a jazykovedný, očividome na újmu najmä hospodárskych, technických a zdravotných, teda civilizačných dejín; jednak posiaľ trvá nežiadúci stav, že bádateľský záujem sústreďuje sa príliš nerovnomerne na jednotlivé úseky slovenskej prešlosti, a tak nedáva dosť súvislý, pravdivý, presvedčivý obraz o živote slovenských predkov. Rozumie sa, tento vedecký historizmus *nemôže byť cieľom pre seba,* i dostáva svoj pravý, skutočný zmysel iba vo svetle tej veľmi starej, ale dobre osvedčenej Cicerovej poučky, podľa ktorej dejiny sú nielen svedkom minulosti, ale i učiteľkou života, to jest inými slovami, že historické poznávanie má pomáhať pri budovaní súčasného života; toho života, ktorého spoločenské javy a zákony zisťuje i vysvetľuje sociológia.

Tieto úryvky z prednášky Antona Aug. Baníka, ktorú predniesol 18. októbra 1947 v Turč. Sv. Martine, na plenárnom zasadnutí vedeckých odborov Matice slovenskej, preberáme zo Slovenských pohľadov (1947, č. 11-12, str. 653-666). — Baníkovu prednášku považujeme a doteraz najzreteľnejšie vyjadrený názor na otázku slovenského konfesionalizmu, ktorý už neraz zaťažoval slovenský život a spôsobil mu často škody a rany. Chceme, aby naším poznávacím znamením bola kultúrna vyspelosť, konfesionálna tolerancia, politická uvedomelosť a demokratická zrelosť v slove i čine. Tak sa budeme vedieť navzájom úctiť a rešpektovať. To nám ukladá mravné svedomie a to žiada od nás aj povinnosť voči národu. Prevzatím úryvkov z Baníkovej prednášky chceme slúžiť tomuto cieľu. Red.

Pravdaže, diachronické poznanie len potiaľ môže byť spoľahlivým usmerňovateľom polyfonnej synchrónie života, pokiaľ je ono *objektívne*, čiže predovšetkým: pokiaľ do vysvetľovania, hodnotenia historických faktov anachronisticky nevnášame svoje osobné i súčasné dobové názory a kritériá. Táto historická objektívnosť prikazuje ďalej, aby sme sa bedlivo chránili ľahkomyseľného generalizovania, privlastňujúc úmysly, city a snahy jednotlivcov alebo i skupín celým národným spoločenstvám. Historická objektívnosť vyžaduje i to, aby sme v duchu augustínovskej výstrahy pri posudzovaní dejinných osôb vždy správne rozlišovali človeka v jeho ľudskej tvárnosti od tej myšlienky, idey alebo ideológie, ktorej je kto nositeľom. Pokiaľ ide o výskum slovenskej minulosti, je naozaj zvrchovane žiadúce, aby do historického výkladu o duchovnom vývoji Slovákov neboly *nasilu vkladané rozličné, často veľmi bojovné osobné názory a stanoviská*, vyvodené z dnešných dobre či zle pochopených straníckych záujmov cirkevnej, národnej alebo sociálnej pospolitosti. A zasa naopak, musí byť elementárnym príkazom dejepisnej nezaujatosti, aby terajší príslušníci a vyznavači cirkevnej, národnej alebo sociálnej ideológie neboli *podozrievaní, káraní a bití za skutočné alebo domnelé hriechy svojich dávnych i pradávnych predkov, dedov i pradedov*. Tak isto je podstatne dôležité, aby v historickom bádaní o vnútorných vitálnych súvislostiach slovenskej etnickej evolúcie vychodilo sa vždy *predovšetkým z domácich kolektívnych obsahových daností národného života*, a nie z vonkajších formalistických vplyvov, čo ako pozoruhodných a sugestívnych to jest, aby v dejepise Slovákov naproti myšlienkovým konštrukciám učených jednotlivcov zdôrazňovali sa čím výdatnejšie správne uplatňované poznatky sociologické. Je totiž nepochybné, že len pri takomto celostnom aspekte bude najskorej možné uchrániť sa toho historicko-metodicky chybného postupu, ktorý v odkrývaní a sledovaní slovenských dejotvorných síl viac si všíma, cení a hodnotí napr. špekulatívne abstrakcie cudzích filozofických, politických alebo estetických teórií, ako hlasitú manifestáciu i viditeľnú pulzáciu životnej vôle u vlastného národa.

Čo u nás okrem toho ešte veľmi chýba, to je práve pohotový, sociologickým chápaním národa vzpružený i zmocnený *dejepisný zmysel pre aktuálnu problematiku* súčasného slovenského života. I potrebujeme preto čím viac toho úsilia, ktoré stavia historické náuky do činných služieb národa, aby mu pomáhali v jeho dnešnom sociálnom prerode, v ktorom ťažko, úporne zápasí o lepšiu spravodlivejšiu budúcnosť nového človeka. V tomto pomyslení je teda zaiste zodpovednou úlohou slovenskej vedy prispieť a dopomôcť čo najplatnejšie k tomu, aby sa rozjasnil *vyše štyristoročný konfesionálny rozpor medzi Slovákmi*, už sám v sebe výsostne dôležitý, vážny a významný, ale okrem toho ešte aj *zaťažený z jednej strany (od konca 18. veku) kultúrno-nacionálnymi, a z druhej strany (od*

začiatku 20. storočia) mocensko-sociálnymi príživnými silami. Vedecké podchytenie, formulovanie a vysvetlenie tohoto konfesionalizmu, pri dostatočnej, dobrej, naozaj silnej a mravne prečistenej vôli, ako aj pri súvsťažnej pomoci všetkých štrukturálnych zložiek slovenského života musí viesť napokon k takým výsledkom, ktoré *najpovážlivejší ideový rozlom medzi Slovákmi prehodnocovať a pretvárať* budú postupne v konštruktívne hnutie slovenského duchovného pokroku. To je možné tým skôr, že tak ako každá otázka slovenského národného kolektíva, i jeho konfesionalizmus, a či vlastne nacionálny konfesionalizmus alebo skôr konfesionálny nacionalizmus, táto hlboká vnútorná rozštiepenosť Slovákov, *musí sa sta' predmetom sústavného, všestranného a podrobného výskumu* aj z príčin čiste odbornevedeckých, to jest už len i preto, že takýto problém tu jestvuje, a to nie ani od nedávna. Možno ho totiž sledovať u nás od čias reformácie najprv v podobe číro cirkevného konfesionalizmu; keď sa Slováci začínajú potom národne organizovať pred vyše stopäťdesiatimi rokmi (1787), vzniká medzi nimi konfesionálny nacionalizmus, ktorý po veľkom historickom zvrate pred tridsiatimi rokmi (1918) prechodí napokon do politicko-mocenského konfesionálneho rozkolu.

*

Bližší pohľad na obapolný pomer slovenských katolíkov aj slovenských evanjelikov v minulosti, najmä pohľad na generačné vymieňanie sa i splývanie katolíckych a evanjelických pokolení v historickom plnení národných úloh, nachodí súčasne aj takú *pravidelnosť, ktorá katolíkom i evanjelikom ukladá v každej dobe im osobitne príznačnú funkciu v utváraní slovenskonárodných dejín.* Takýmto postupom môžeme teda aspoň v základných črtách spoľahlivo stanoviť: aká je sociologická zaradenosť slovenského konfesionalizmu, aká je ideová náplň slovenského konfesionalizmu, aj aká je funkčná dialektika slovenského konfesionalizmu.

*

Uvažujúc o vnútornom obsahu tej nerovnakosti, s akou sa zúčastňujú slovenskí katolíci a evanjelici na výstavbe svojho spoločného národného života, môžeme usúdiť, že v minulosti Slovákov prejavuje sa istá funkčná dialektika konfesií, ktorá je príznačná pre historický vývoj slovenskej národnej pospolitosti. V tomto zmysle pravdivé sú zaiste nasledovné slová, poznačené r. 1937 v časopise «Kultúra» (s. 258): «Iniciatívnosť, ktorú prejavili katolícki Slováci v organizácii svojho národa na konci 18. storočia, neprestala uplatňovať sa v rozhodných, osudných chvíľach slovenského človeka ani v 19. a 20. veku. Ale ako je historicky nesporná táto slovenskonárodná iniciatívnosť na katolíckej strane, rovnako je zjavná v dejinách i tá prednosť, ktorá v uchovaní, pestovaní a zveľaďovaní národného života u Slovákov prislúcha ich pospolitosti evanjelického vierovyznania.

I márne, lebo pomýlené a nepotrebné by boli všetky škriepky o tom, či je pre slovenský národný pokrok významnejšia postavená idea, alebo jej rozvitosť, či je menej dôležité pohýňanie, alebo hýbanie, či je viac potrebný impulz, než elán. Kto správne premyslel duchovnú funkciu katolíctva i evanjelictva v slovenskom národnom vývoji zo stanoviska univerzálnych ľudských hodnôt, ten nemôže predložiť otázku o tom, ktoré vierovyznanie sa zaslúžilo o slovenskú kultúru viac, a ktoré menej, lebo prišlo by mu hádať sa aj o to, či je osožnejšia i krajšia ihličnatá hora, ako listnatý les. Poukázaním na katolícku podnetlivosť v rozvoji špecificky slovenského etnikumu, ako sa ona uplatňuje najmä od cieľavedomých programových snáh Bernolákových a zistením evanjelickej vytrvalosti v službe slovenských národných prác vyslovujeme teda súčasne aj istú evolučnú poučku, ktorá nech prispeje zastaviť jalové prieky evanjelicko-katolícke o to, kto dal z nich viac svojmu národu.»

Skúmajúc funkčnú dialektiku slovenského konfesionalizmu, ako sa nám javí najmä od konca 18. storočia, zistili sme, že vecný, faktický materiál, ktorý by dokumentárne zachycoval pomer katolíckych a evanjelických Slovákov k slovenskému životu, ako aj ich vzájomný vzťah medzi sebou, nie je síce ešte v žiadúcej miere zhromaždený, ale i z doterajšieho stavu tejto zberateľskej práce bezpečne vysvitá *nerovnaká účasť* slovenských katolíkov a evanjelikov na utváraní ich spoločného národného diela. Druhé poučenie, ktoré sme tu mohli vyvodiť, je v tom, že táto nerovnaká účasť slovenských katolíkov a evanjelikov v národnom živote ukazuje zreteľnú *dialektiku,* podľa ktorej v budovaní slovenského duchovného sveta katolícki Slováci prejavujú viac nacionálne-kolektívnej impulzívnosti, a evanjelickí Slováci zas viac kultúrne-individuálneho elánu, a že z týchto dvoch silových komponentov sa vlastne skladá výsledná plnosť slovenského pokroku. No podstatu slovenského konfesionalizmu zaiste len vtedy budeme môcť náležite pochopiť, keď si uvedomíme aj tie *historické, sociologické a psychologické príčiny,* ktoré spôsobujú, že slovenský duchovný vývoj postupuje v dialektickej forme katolícko-evanjelického konfesionálneho rozporu; a tu sa nám zdá, že vysvetlenie toho úkazu treba hľadať: za prvé v rozdielnom svetonázore obidvoch konfesií, za druhé v rozdielnosti ich vnútroného cirkevného zriadenia, a za tretie v rozdielnosti ich vonkajšieho verejnoprávneho postavenia.

O tom nemôže byť pochybnosti, *že katolícky a evanjelický svetonázor má rozličné účinky na formovanie ľudskej spoločnosti,* a to preto, lebo kým pre celkové katolícko-cirkevné myslenie je príznačné práve nadracionalistické, objektivistické a kolektivistické ponímanie sveta, založenie evanjelického a vôbec protestantského človeka vo všeobecnosti charakterizuje naproti tomu výrazný sklon k racionalizmu, subjektivizmu a individualizmu. Táto základná ideologická protichodnosť v katolíckom

a v evanjelickom chápaní životnej filozofie má rozhodujúci vplyv na utváranie sa toho postoja, ktorým si určujú jednotlivé konfesie svoj pomer k sociologickým danostiam života. A keďže jednou z týchto sociologických daností je i národ, najskôr z univerzalistického rázu katolicizmu a z partikularistickej povahy protestantizmu treba vykladať i to, že u slovenských katolíkov ako by prevládal záujem o spoločný, kolektívny rozvoj, vzrast a dobrobyt Slovákov, kým na druhej strane slovenskí evanjelici ako by dávali prednosť osobnému, individuálnemu rozvoju, vzrastu a dobrobytu Slovákov. Pravda, máme tu na mysli úhrnné, výsledné účinkovanie tých ideových i výchovných prvkov, ktoré privodili v 16. storočí rozpad stredovekej spirituálnej jednoty, a ktoré tak spôsobily, že ľudské pokolenie diferencuje sa odvtedy urýchlene prostredníctvom etnických jednotiek až k atomizácii drobných spoločenských skupín.

Ďalším dôležitým činiteľom pri historickom diferencovaní katolíckych a evanjelických vzťahov v národnom kolektíve je *rozdielnosť vo vnútornom cirkevnom zriadení* na jednej i na druhej strane. Kým katolícka konfesia zachováva tu dôsledne hierarchisticko-autoritatívne zloženie, sv. omšu, medzinárodný liturgický jazyk, celibát a iné interné náležitosti, evanjelická konfesia zdôrazňuje naproti tomu viac laicko-demokratickú zjednodušenosť, hlásanie Slova Božieho, uplatňovanie národného jazyka, zakladanie kňazských rodín atď. Všetko to sú významné ideové i výchovné odlišnosti v duchovnom formovaní jednotlivcov, že nemohly ostať bez vplyvu na výstavbu spoločnosti vôbec a na utváranie národnej štruktúry zvlášť, najmä keď uvážime, s koľkou vytrvalosťou, húževnatosťou, ba neraz i fanatickosťou bývajú obraňované a šírené rozličné náuky. I nie je možné, aby hierarchistické chápanie cirkevného spoločenstva u katolíkov nepôsobilo mocne aj v teoretickom i praktickom ponímaní národného spoločenstva; aj nie je preto vari bezdôvodná domnienka, že tu má akiste svoj pôvod napr. také stanovisko u slovenských katolíkov, podľa ktorého predstavujú si aj ustrojenie slovenského národného života v analógii vlastnej cirkevnej organizácie, a požadujú, poťažne vymáhajú preň všetky atribúty jeho prirodzených a historických práv, až po vrcholnú národnú reprezentáciu. Naproti tomu v laicko-demokratickom vnútornom usporiadaní protestantských cirkví korení akiste taký názor u slovenských evanjelikov, ktorý nepokladá za nevuhnutne potrebné, aby boli hierarchistické náležitosti národa vždy zdôrazňované a dôsledne stavané.

Iný základný rozdiel medzi katolíckou a evanjelickou cirkvou spočíva v tom, že kým *ústredným liturgickým úkonom* katolíckej bohoslužby je obeta omše svätej, naproti tomu kultovým centrom evanjelickej zbožnosti je kázanie Slova Božieho. Tento protestantský dôraz na kazateľský úrad má ďalekosiahle praktické následky v tom, že na takýto spôsob podchytené boli ľudové a národné jazyky, až do príchodu reformácie hodne za-

nedbávané. Tým, že sú počiatky reformácie u Slovákov úzko spojené s českými cirkevnými udalosťami tých čias, ako i pre blízkosť slovenčiny a češtiny, aj pre rozhárané pomery v severnom Uhorsku od 16. až do začiatku 18. storočia, tým sa stalo, že nie slovenčina, ale čeština Kralickej biblie (1579-93) sa ujala ako liturgický jazyk slovenských evanjelikov. — Z ďalších rozdielností katolíckeho a evanjelického vnútro-cirkevného zriadenia osobitne veľké a prenikavo dôležité je pre vývoj slovenského národného života *zachovanie celibátu na jednej a zakladanie kňazských rodín na druhej strane.* Je to rozlíšenosť, zasahujúca naozaj veľmi hlboko do utvárania sa vzájomného historického pomeru obidvoch slovenských konfesií, a to už od samých začiatkov reformácie v 16. storočí. Kým boli katolícki Slováci v menšine, asi do polovice 17. storočia, utvárala sa tradícia evajelických kňazských rodín na Slovensku tak, ako inde, že totiž boli hlavnými nositeľmi domácej literárnej činnosti v liturgickom jazyku cirkvi; a keď potom od polovice 17. veku začína sa zatlačovanie evanjelických Slovákov do konfesijnej menšiny, katolícki Slováci v nedostatku svojich vlastných kňazských rodín dostávajú sa do citeľnej nevýhody na poli spisovnej tvorby v domácom literárnom jazyku.

Nepomer bol tu o toľko krikľavejší, že najprednejšími a najobetavejšími hýbateľmi nacionálnej i kultúrnej, najmä literárnej práce medzi Slovákmi, boli až do nedávnych čias prevažne, ba niekedy skoro výlučne kňazi; a keďže u evanjelických kňazov bola možnosť zaisťovať priamo rodinnú kontinuitu svojich národných snáh, mali evanjelickí Slováci prirodzene dané výhodné, priaznivé podmienky k tomu, že mohli rozvinúť oveľa rozsiahlejšiu nacionálnu, kultúrnu i literárnu činnosť, než katolícki Slováci. Títo naproti tomu mali ťažkú nevýhodu v rodinnej izolovanosti svojich kňazov, a museli sa preto prebojovávať osobne i osobitne ku svojmu národu sami, bez opory prebudených rodičov a uvedomelej rodiny. Takto zväčša nebolo potom ani toho, kto by pokračoval v ich nacionalizačnej, vzdelávateľskej a tvorivej práci, takže (ako to vyjadril Štefan Krčméry v knižke «Moyses a Kuzmány», 1927, s. 30) «v nijakej [katolíckej] fare, keď zavrel oči znamenitý človek, ako by zhasla svieca...» Účinky, vyplývajúce z takejto nerovnakosti rodinných pomerov u katolíckych a evanjelických Slovákov, prejavujú sa silne najmä od konca 19. storočia, i vysvetľujú v nemalej miere, prečo je v slovenských duchovných snahách na katolíckej strane viac nacionálnoideovej impulzívnosti, iniiniciatívnosti, rozbehu, a na evanjelickej strane zas viac pracovného elánu, kontinuity, vytrvalosti.

Mnohým základne dôležitým funkčným silám v historicko-dialektickom vzťahu katolíckej a evanjelickej konfesie možno porozumieť iba tak, keď ich skúmame v súvislosti *s vonkajším verejnoprávnym postavením a celkovým organizačným zriadením obidvoch cirkví.* K takýmto funkčným

silám patrí aj *hungarizmus a slavizmus* ako dve ideologie, ktoré sa inak prejavujú u katolíckych a inak u evanjelických Slovákov. A tu je teda dôležité vedieť, že táto dvojaká determinácia hungarizmu i slavizmu pramení práve v nerovnom verejnoprávnom postavení a vonkajšom organizačnom zriadení katolíckej i evanjelickej cirkvi v dejinách Uhorska, ako poukázali už na túto okolnosť vo svojich dejepisných prácach Dr. Daniel Rapant a Dr. Venedlín Jankovič. Uhorsko totiž v dobe úspešnej rekatolizácie, to jest od polovice 17. storočia, malo hodne vyhranený úradný ráz mariánskeho kráľovstva, s vystupňovanými symbolmi katolíckeho náboženstva, a v takýchto pomeroch evanjelickí Slováci, pravdaže, nemohli mať toho vnútorného pomeru k uhorskej štátnosti, ako katolícki Slováci. A na druhej strane zas slovanské povedomie slovenských katolíkov, nemajúce opory v organizácii osobitných, medzislovansky sa stýkajúcich národných cirkvách, nieslo sa v dôsledku toho takým smerom, že mohli sa v ňom viac uplatňovať domáce, slovenské ideové prvky; naproti tomu samostatné cirkevné zriadenie umožňovalo slovenským evanjelikom, že majúc úzke osobné vzťahy najmä s českými cirkevnými kruhmi, zdôrazňovali vo svojom slovanskom povedomí skôr všeobecný, slovensky menej pútaný myšlienkový obsah. Z tohoto dvojakého chápania hungarizmu i slavizmu na katolíckej i evanjelickej strane Slovákov vzniká súčasne ideový rozpor medzi dvoma konfesiami, ktorý pomáha oddeľovať príslušníkov obidvoch vierovyznaní aj v ich rozličnom vzťahu k slovenským národným snahám.

Všetky tu posiaľ uvedené a naznačené svetonázorové, vnútrocirkevné a cirkevnoorganizačné rozdiely sú hlavnými podnetmi, pohnútkami a príčinami toho, že nerovnaká účasť katolíckych i evanjelických Slovákov na rozvoji slovenského národného života prejavuje sa v dialekticky protipoloženej a vyrovnávajúcej sa polarizácii dvoch konfesijných táborov. Kto sa teda usiluje o to, *aby bol slovenský konfesionálny problém v praxi usmernený a zošľachtený,* tomu prichodí uvažovať predovšetkým o evolučnom zmysle týchto svetonázorových, vnútrocirkevných a cirkevnoorganizačných rozdielností v slovenskom národe. Ak by došiel pritom k takému názoru, že sú tieto diferencie historicky príliš hlboko vkorenené medzi Slovákmi, a usúdil by súčasne, že majú nielen sekundárnu národnú, ale aj primárnu, kresťanskonáboženskú, metafyzickú funkciu v živote jednotlivcov i celého národa, tak mu neostáva iné, ako obrátiť pozornosť k tým súvislostiam konfesionálnej problematiky, ktoré ukazujú na jej nacionálnu i sociálnu zaťaženosť. Ideová náplň slovenského konfesionalizmu, ako sme videli, má totiž tri zložky: jednu čisto cirkevnú, druhú nacionálnu a tretiu sociálnu; chcieť teda liečiť chorobné zjavy slovenského konfesionalizmu praktickými, reálnymi metódami vlastne toľko znamená, ako účinne pôsobiť k tomu: aby sme morálne obrodzovali vnútorný cirkevno-kresťan-

sko-náboženský život v našom národe, aby sme odstraňovali materiálno-sociálnu zaostalosť slovenského človeka, a napokon, aby sme prehlbovali, zetizovali a zhumanizovali obsah slovenského nacionalizmu. V takomto užšom zmysle náš konkrétny návrh na riešenie slovenskej konfesionálnej otázky bol by teda nasledovný.

Keďže samoprvým a prvopočiatočným zlom v pomere slovenských katolíkov a evanjelikov býva *vypínavá, neznášanlivá pýcha*, je isté, že tu načim priložiť rýľ ku koreňom slovenských nerestí. Nakoľko zas túto nacionálno-konfesionálnu pýchu možno krotiť iba opatreniami etickými, a skutočne i natrvalo ovládnuť len silami všeobecne platnej, *nadprírodne záväznej morálky*, aj narovnanie konfesionálneho problému medzi Slovákmi treba začať v tejto eticko-morálnej oblasti vzájomných ľudských vzťahov. A pretože vrcholná, výsostná sankcia mravných príkazov pramení v učení Kristovom, musí byť prednou snahou obidvoch slovenských konfesií, *aby sa čím viac zbližovali a stretali vo spoločných večných záujmoch svojich kresťanských ideálov.* Áno, len zintenzívnením cirkevno-duševného života, zamiereného na posledné ciele i konečné úlohy človeka, len tak sa odstránia najskôr a najistejšie prvotné príčiny tých mravných slabostí, z ktorých pochádzajú i deštruktívne, národ štiepajúce konfesio-nacionálne hádky, prieky a rozbroje. A nemyslime si pritom, že by prehlbenie a zvrúcnenie náboženského života nebolo azda na toto zmierenie schopné, lebo i keď je pravda, že najmä v posledných časoch svetových dejín veľmi mnohí kresťania boli naozaj morálne diskvalifikovaní, no kresťanstvo samo tým diskvalifikované nebolo.

Druhým účinným prostriedkom na zmierňovanie slovenskonacionálneho konfesionálneho rozporu je *dôsledné i sústredené úsilie o pozdvihnutie materiálnej životnej úrovne* u všetkých sociálne zaostalých, najmä chudobných spoločenských vrstiev, stavov a tried. V tomto smere musíme sa pričiniť o čím úplnejšie vyriešenie problému slovenskej pauperity, lebo tým poslúžime nielen najvyšším príkazom kresťanskej lásky, ale súčasne pozbavíme aj slovenský konfesionalizmus živnej pôdy, z ktorej čerpá posilu pri zneužívaní náboženstva, poťažne konfesionálnej príslušnosti na nespravodlivé, sebecké, osobné uplatňovanie. Je to možné tým skôr, že nová sociálna epocha ľudského pokolenia, do ktorej sa v naše časy práve zapíname, dáva príležitosť ako nikdy predtým k tomu, aby obidve slovenské konfesie našli mocné spojivá vo spoločnej, sociálne nadzdvihnutej a socialisticky zmocnenej práci.

Treťou základnou podmienkou k tomu, aby slovenský konfesionalizmus prestal byť boľavou starosťou v našom národe, je taká *slovansky a humánne uvedomelá národná výchova, ktorá znemožní konečne problém násilnej, usmernenej alebo dobrovoľnej denacionalizácie u Slovákov, a to ktorýmkoľvek smerom.* Tým nielen že sa podvýši celková mravná hodnota

slovenského nacionalizmu, ale zároveň stratia rušivý a rozvratný vplyv aj pokusy, ktoré, vychodiac z tendenčného alebo falošného výkladu slovenskej duchovnej minulosti, výdatne sýtia konfesionálnu žiarlivosť u Slovákov a svárlivé predhadzovanie národných zásluh podľa cirkevnej príináležavosti. Je nepochybné, že prichádzajúca doba veľkých sociálnych reforiem je aj tu priaznivá pre odpatetizovanie nacionalizmu a pre budúce zmierenie národov v ideáloch ľudského, človečenského bratstva. Tu, v tomto úsilí o správnu, konfesionálne vyrovnanú národnú výchovu Slovákov môže, ba má poskytnúť i slovenská kultúrno-historická veda svoju pomoc; a musí to robiť v rozvážnej, obetivej službe tých ideí, pre ktoré hodno žiť na tomto svete, to jest v službe relígie, kultúry a civilizácie, ako troch vrcholných, súvzťažných hodnôt všetkého pozemského snaženia; hodnôt, ktoré v plnosti ich koncepčnej idey, duchovnej formy a materiálneho obsahu vymáha i vydobýva pre človeka: christianizmus, nacionalizmus a socializmus.

Kto nezabúda na túto trojpólovosť i trojfázovosť ľudského života, ten nestratí nikdy správnu mieru v posudzovaní a riešení takých detailných otázok, ako je napr. slovenský konfesionalizmus, len bude si pritom vždy vedomý toho, že *tu ide predsa len o časť slovenskej národnej problematiky, i keď o časť veľmi výraznú a pálčivú.* Medzi prvé úlohy slovenskej vedy patrí teda, aby uľahčovala Slovákom vidieť tie celostné, vnútorné i vonkajšie súvislosti, v ktorých plynie ich život ako integrálna jednota národotvorných síl; ďalšie úlohy slovenskej vedy sa týkajú jednotlivých historických i synchronických úsekov a rozličných sociálnych javov tohoto života. Jedným z takýchto sociálnych javov slovenského národného vývoja je aj problém slovenského konfesionalizmu, i *nie je možné, aby ho slovenská veda obchodila a nechávala na pospas ľudským vášňam;* naopak, povinná je skúmať túto žeravú skutočnosť slovenskej prítomnosti a minulosti, aby bolo možné raz nájsť pre ňu uspokojivú formuláciu, ktorá by prispela k sústredeniu zbytočne rozptyľovaných a podlamovaných tvorivých síl slovenského génia. Je isté, že najväčšou prekážkou v tom úsilí, aby sa takáto obapolne uspokojivá formulácia našla, je ľudská slabosť, ktorá ťažko znáša, *aby v nedorozumení postavení rodní bratia podelili sa spravodlivo o spoločné duchovné dedičstvo,* a ktorá, zneužívajúc zásadu «každému svoje», chce pre seba alebo všetko, alebo nič. Jednako prichodí nám veriť, že sťažené kroky dejín, ako im načúvame dnes, privedú napokon katolíckych a evanjelických Slovákov dobrej vôle k podaniu si priateľskej, odpúšťajúcej ruky, ktorá navždy spečatí raz jednotu slovenského národa.

*

Zamýšľajúc sa nad osudmi Slovákov v plnej časovej dĺžke ich trvania,

nemôžeme nespozorovať, že *keď v historickom vlnobití slovenských dejov nastával rozhodujúci zvrat a približovali sa prudko pohnuté alebo krvavo dravé chvíle, ozývali sa zakaždým ku Slovákom až obradne, slávnostne i manifestačne pozdvihnuté, napomínavé a výstražné hlasy, ktoré volali aj vyzývali súčasné pokolenie ku pospolitosti, svornosti a jednote.* Takéto hlasy zazneli v slovenských dejinách viac ráz: roku 894 pred pádom Veľkej Moravy, potom roku 1787 pred prvým nástupom maďarizácie, roku 1834 pri prvých priamych útokoch maďarského šovinizmu, roku 1847 pred revolučným zavŕšením slovenského národného obrodenia, i v rokoch matičných 1861-1875 pred sústredeným terorom násilnej maďarizačnej politiky proti Slovákom. I hodno veru obnoviť pamiatku týchto veľkých zjednocovateľských činov v našom národe.

Ako je z dejepisu veľkomoravskej ríše známe, mocenským predstaviteľom týchto veľapamätných staroslovensko-moravských dejov bol prvý a súčasne i posledný panovnícky rod Slovákov, rod Mojmírovcov, menovite jeho traja vladárski členovia: Mojmír, Rastislav a Svätopluk. Ich vojenskú slávu k vrcholu priviedol *mocný kráľ Svätopluk: i kto by nevedel o jeho troch prútoch, ktoré podľa štylizovaného byzantského podania nedlho pred svojou smrťou roku 894 dovzdal trom prítomným synom najprv vo zväzku, potom osve, aby ich zlomili.* Ani niet vo svetových dejinách veľa takýchto symbolicky výrečných obrazov, ktoré s toľkou sugestívnou dôraznosťou by poukazovali na význam jednomyseľnosti, disciplíny a znášanlivosti v národe. Žiaľbohu, ako vieme, Svätoplukovo napomínanie odznelo naprázdno, a len čo zavrel oči, pre nesvornosť, nebratskosť a nedorozumenosť jeho troch synov v krátkom čase rozpadla sa veľká, mocná ríša Slovákov, tento prvý z vlastných síl osamostatnený svetodejinný slovanský štát, vybudovaný v samom srdci Európy. Aka nesmierna a nezvážiteľná škoda pre slovenský národ, že historický záznam o Svätoplukovom závetnom príkaze pokladá sa u nás priveľmi za školské a čítankové ponaučenie, ktoré nepreniká do slovenských duší, aj zabúda sa naň ako na milú rozprávku z detstva. Ale sotva právom; naopak, nad priepastne hlbokým zmyslom tejto milej, prevzácnej, až tragicky nádhernej rozprávky o zväzku Svätoplukových prútov mali by sme sa vari častejšie zahĺbať práve v naše dni, keď je slovenská národná jednota vo vnútri azda viac ohrozená ako kedykoľvek predtým.

Ťažký, veľmi ťažký historický údel našich predkov to bol, ktorý zavinil, že z mrákot, do ktorých upadli *Slováci po stroskotaní Veľkomoravskej ríše,* prebrať sa počali až vo 14. storočí a prebúdzať iba v 16. veku. Precítali potom až od r. 1787, keď príchodom novej epochy v dejinách ľudstva, *vedení Antonom Bernolákom, Jánom Hollým a Ľudovítom Štúrom dali sa organizovať svoj národ (1787-1848);* lenže slovenská spoločnosť v tejto dobe bola už plne rozčesnutá na katolícku väčšinu a evanjelickú

menšinu, a jednotiteľské snahy bernolákovcov, zakladajúcich prvý slovenský spolok, takzvané Tovarišstvo, narazili už na domáci národno-konfesionálny problém. Slováci, združení neskôr vo Spolku milovníkov literatúry slovenskej od r. 1834, aj národovci, zasadajúci vo spolku Tatríne, založenom r. 1844 a preslávenom v Čachticiach r. 1847, vykonali síce hodne na preklenutie vlastnej konfesionalno-národnej nezhody, ale ich počiny v tejto dobe nemohli mať želateľný trvalý výsledok. *Museli prísť až šesťdesiate roky minulého storočia, aby sa prvý raz uskutočnila medzi Slovákmi pravá, opravdivá, naozajstná národná jednota zmýšľania, citov i vôle, sťastne prekonávajúca konfesionálne rozdielnosti rodných príslušníkov.* Ani nebolo odvtedy pochybnosti o tom, že najkrajším symbolom tejto úprimnej duchovnej svornosti slovenských katolíkov a evanjelikov ostáva heslo «Moyses—Kuzmány», pripomínajúce meno prvého predsedu i podpredsedu r. 1861 navrhnutej, r. 1862 potvrdenej a r. 1863 založenej Matice slovenskej.

Je práve jubilejný čas myslieť na to, že výsostným predstaviteľom tejto memorandovej a matičnej národnej solidarity pred 80. rokmi je práve *Štefan Moyses* (*1797), ktorého veľká, oslnivá osobnosť bude nás vždy upamätúvať na zvrchovaný príkaz slovenskej národnej, kultúrnej i duchovnej jednoty. Veď on to bol, čo vo svojej skvostne skvelej predsedníckej reči v T. Sv. Martine r. 1864 *jasne určil miesto i poslanie slovenskej vedy v národnom živote Slovákov* a dôrazne vyslovil tú pravdu, že «svetlo to, ktoré budúce cesty národa slovenského ožiariť má, ...len od vedomcov a vzdelancov národných vychodiť môže». *Matica slovenská,* pokladaná od svojho vzniku i od svojho obnovenia za najpovolanejšiu, vrcholnú strážkyňu slovenskej národnej jednoty, slovenských národných tradícií a slovenského národného pokroku, z príležitosti stopäťdesiatročnej pamiatky Moysesovho narodenia hlboko sa klania jeho nesmrteľnému dielu i v mene vedeckých predstaviteľov svojho duchovného poslania. S nimi všetci spolu si vrúcne želáme, aby spomienka na svetlú postavu Štefana Moysesa prispela čo najvýdatnejšie k trvalému uvedomovaniu, bráneniu a zavŕšeniu *slovenskej národnej jednoty.* Aj nech je preto požehnaná, účinná i živá medzi nami pamiatka príkladne vzorného, nasledovania hodného *dorozumenia sa katolíckych a evanjelických Slovákov* v časoch prvého predsedu Matice slovenskej, Štefana Moysesa!

VÍTAME

ECHO duchovného prúdenia dneška. Štúdie o aktuálnych otázkach našej doby. Vychádza neperiodicky v číslovaných zošitoch na 64 stranách. Rediguje P. Štefan Senčík, S.J. Administruje *Dobrá kniha*, P.O. Box 600, Galt-Cambridge, Ontario, Canada. Cena za tri čísla ročne $ 3.00 alebo protihodnota v inej mene.

Napokon je tu. Ako keby bol znenazdajky zostúpil z oblakov túženia a snov premnohých. Priam nabitý dobrou duchovnou chovou. Ako intelektuálny chlieb každodenný pre všetkých, ktorí veria podľa Písma, že človek nežije len z chleba pšeničného, ale z každého slova, ktoré vychádza z úst Božích. Žriedlo čistej vody, ktorá strieka nielen do života večného, ale aj do nášho trýzneného života každodenného; aby ho zvlažoval pravdou, jasnosťou a radosťou, ktorá žije iba z pravdy.

V čase, keď sa hazardérsky a sebavražedne vyprázdňuje obsah večných a stáročiami osvedčených právd o Bohu, duši, viere a človeku; keď vandrujúci termiti s hryzadlami nudy a prázdnoty rozožierajú základy ľudskej spoločnosti a na rumoviskách nechávajú iba čmud a zvírený prach, ale nič nového a pevného nestavajú — ECHO je a bude kotvou, ktorá bude držať loď našej existencie v búrkach času a omylov a experimentovaní. No nielen kotvou ale aj kompasom, ukazujúcim cestu do poriadku, do harmónie, kde sa sklbuje večnosť s časnosťou v syntéze myšlienky a činu.

Preto ECHO pozdravujeme, preto ho vítame, preto sa zaň prihovárame. Nielen MOST a jeho čitateľská rodina, ale všetci, ktorí nechcú spáchať sebavraždu ducha a nechcú byť suchými listami, ktorými zametajú všetky kúty sveta rozpajedené vetry zmätkov, poloprávd a nepravd.

Red.

HORIZONT — slovenský nezávislý mesačník. Vlastník a vydavateľ: Poľana G.m.b.H., 8036 Zürich, Postfach 1173, Suisse. Redakcia: Horizont, D—8000 München 86, Postfach 86445. Zodpovedný redaktor: Dr. Laco Beňačka, Švajčiarsko. Adresa administrácie: CH-8036, Zürich, Postfach 1173.

Kto má rád svoje rodné Slovensko, jeho právo a jeho zanovitý boj o slobodu, jeho farby a vône, môže sa len radovať, keď sa zrodí v cudzine nový časopis, živé slovenské slovo, ktoré zvýrazňuje slovenského ducha, to najhlbšie dýchanie slovenskej podstaty. S takýmito pocitmi blížime sa k HORIZONTU, ktorého už vyšlo osem čísel (keď toto píšem); každé na 8 stranách.

Ideologická platforma HORIZONTU je široká a pluralistická. To znamená, že pod jeho strechou sa zmestia rozličné a diferencované prúdy a stanoviská. Veríme, že cieľom redaktorov a vydavateľstva je to starorímske: Salus patriae suprema lex. Záchrana alebo spasenie vlasti nech je nám najvyšším zákonom a najvyšším meradlom všetkého, čo robíme.

Na končiar dá sa vystupovať z rozličných strán. Niektorý výstup je priamejší a strmší; iný zdĺhavejší a azda i namáhavejší. Cieľom je končiar; najplnšie sebauskutočnenie slovenského národa v každom ohľade: politickom, kultúrnom, hospodárskom; rozvinutie všetkých potencií národnéh-ho génia a jeho špecifickosti a jeho integrácia do spoločnej veľkej rodiny národov a ľudstva.

HORIZONT má veľmi členený, veľmi rozmanitý kultúrno-politický obsah, modernú a vkusnú grafickú úpravu. Radostník, ktorý mu MOST prináša do kolísky: najúprimnejšie žičenie, aby mal čoskoro pár tisíc platiacich čitateľov.

Red.

Nový umelecký zväz.

Divadelní a rozhlasoví pracovníci ako i filmoví a televízni pracovníci, ktorí mali predtým samostatné zväzy, majú od 24. júna spoločný Zväz slovenských dramatických umelcov. Na zjazde všetkých týchto sekcií 24. júna v bratislavskom hoteli Družba odsúdili najprv popredných filmových a divadelných teoretikov a publicistov (Balga, Čavojský, Lehuta, Vrbka, Hirš, Blech, Szelepcsényi, Illek, Jaššo, Strnisko, Strážovec, Vrba a iní), režisérov (Uher, Barabáš, Jakubisko, Solan, Vichta, Havetta, Marenčin, Grečner a iní) a tých pracovníkov z tých sekcií, čo zostali v zahraničí (Kravjanský, Stredňanský, Kende, Malinová, Zelenay a ďalší), že vraj podporovali liberalizačné tendencie, nahrávali buržoáznej ideológii a malomeštiackému snobstvu. Neušetrili pritom ani mŕtveho L. Laholu, ani exponované osobnosti v Dubčekovom obrodnom procese ako P. Števček, Z. Jesenská, A. Hykisch, E. Löbl, L. Mňačko, E. Friš a iní. Poučku o kontrarevolúcii povedal na zjazde tajomník ÚV KSČS Ľ, Pezlár a o potrebe straníckosti umenia hovoril námestník ministra kultúry P. Koyš. Umelecké zväzy sa teda konsolidujú presne podľa príkazových smerníc G. Husáka a V. Biľaka. Ich programom do budúcnosti je: obnoviť a uplatniť spoločenskú a výchovnú úlohu umenia, aktivizovať jeho tvorcov pre socialistickú kultúru, riadiť sa leninskými zásadami straníckosti a spájať tvorbu umelcov so záujmami a bojom robotníckej triedy. Všetko to znie ako na politických školeniach v stalinskom období. Dramatických umelcov reprezentujú znova večne poslušní Mikuláš Huba a Vlado Bahna ako i Viliam Záborský, Ján Kákoš a Ján Slivka. Talenty sú odstránené, rutinéri skonsolidovaní a umenie na straníckej udici. Celá táto komédia by si žiadala nového Jána Chalúpku, keby v nej nebola aj otrasná tragédia slovenskej kultúry.

(ik)

Po valnom zhromaždení MS.

V dňoch 8-9 júla bolo valné zhormaždenie znormalizovanej Matice slovenskej. Do Martina prišlo okolo 400 delegátov matičných odborov a delegácia ÚV KSS ako i vlády SR na čele s básnikom V. Mihálikom. Za nového predsedu Matice zvolili básnika Laca Novomeského, ktorý stojí na čele 46 členného výboru. K hlavným úlohám Matice v novom období patria oslavy 55. výročia sovietskej boľševickej revolúcie, 50. výročia vzniku Sovietského zväzu, 25. výročia komunistického februára 1948 — a príprava «dôstojných osláv» 110 výročia založenia Matice slovenskej. V duchu proletárskeho internacionalizmu Matica musí pestovať spoluprácu s Csemadokom a Kultúrnym zväzom ukrajinských pracujúcich. Zo starej gardy matičných pracovníkov niet v novom výbore MS takmer nikoho. Dr. J. Martáka odstavili z Matice už predtým. Valné zhromaždenie Matice, ktoré kedysi bývalo národným sviatkom, stalo sa — okrem obrodných rokov 1968-69 — manipulovanou záležitosťou komunistickej strany. Ak režim V. Širokého zákonom z roku 1954 zlikvidoval činnosť Matice, režim G. Husáka zmenou matičných stanov obmedzuje jej činnosť do tej miery, že Maticu zapojuje do služieb svojej politiky.

(ik)

Zjazd slovenských spisovateľov.

Keby sa slovenskí spisovatelia, tí skonsolidovaní, čo aj po okupácii smú byť členmi Zväzu, boli zišli pod bratislavskou viechou, mohli si povedať vari viac ako na II. spisovateľskom zjazde. 31. mája začal a 31. skončil. Už to je nevšedná udalosť v tradícii zjazdov slovenských spisovateľov. Ale na vypočutie oficiálnych prejavov, na odsúhlasenie politickej angažovanosti a na zvolenie staro-nových funkcionárov jeden deň úplne stačil. Predsedom zostal A. Plávka, tajomníkom J. Solovič.

O čom by spisovatelia mali zodpovedne rokovať: o literárnej tvorbe, o záujmoch a právach spisovateľa ako zobrazovať skutočnú tvárnosť života a ľudu, o potrebných kontaktoch s kultúrnym svetom, o pravde a morálke v literatúre, o práve spisovateľa na protest a na kritiku — o tom skutočnom poslaní spisovateľa v spoločnosti — o tom sa na bratislavskom zjazde slovenských spisovateľov hovoriť nesmelo a teda nehovorilo. Aspoň nie úradne.

A tak sa tento zjazd vyznačoval iba tým, že nadviazal na neslávnu tradíciu spisovateľských zjazdov zo stalinských rokov. Plávka hovoril na tomto zjazde rovnako ako už pred dávnymi rokmi. Naučil sa literárne slúžiť za Širokého. A Husákov režim žiada od neho a od spisovateľov to isté.

Po vychodených cestách sa poslušným ľuďom chodí najlepšie. Takýchto spisovateľov nezaujímajú problémy slobody ducha a kultúry, otázka cti a svedomia, potreba, aby literatúra bola odrazom skutočných túžob a citov spoločnosti. Za to sa v komunistickom systéme spisovatelia nestávajú laureátmi. V tomto systéme treba a možno iba slúžiť strane. Pre kariéristov sa tak literatúra stala úradným výkonom. Nie je to obraz ich mravného postoja k životu, k spoločnosti a k pravde ľudu. Tvoria potemkinovské obrazy, ako to chce strana. Oslavovateľský tón socialistického budovania, súťaže pri komunistických výročiach, to má byť dôkazom skutočne angažovanej tvorby, vraj blízkej ľudu.

Bratislavský zjazd slovenských spisovateľov sa zišiel a rozišiel a problémy zostávajú. Krízový zjav našej literatúry bude teda trvať ďalej. Spisovateľ bude musieť i naďalej opakovať politické heslá ak vôbec bude chcieť hovoriť.

Už roky tu stojí otvorený problém literárnych a či kultúrno-politických časopisov. Vladimír Mináč bol už pred dvoma rokmi vyhliadnutý za šéfredaktora nového Kultúrneho života. Ale otázka týchto časopisov sa vždy len načne a nedopovie. Ako by sa Husákova strana neodvážila dôverovať ani tým pravoverným spisovateľom. Alebo im nedôveruje niekto iný? Zdá sa, že predsa sa bude riešiť aspoň otázka literárneho časopisu pre najmladšiu generáciu. No, nemá to vraj byť obdoba zakázanej Mladej tvorby. Azda prepis sovietskej Komsomolskej Pravdy? Uvidíme.

Pramene, z ktorých má čerpať literatúra určuje strana: to je hlavne marx-leninizmus. A cieľ, ktorému má literatúra slúžiť: to je pestovanie zásad socialistického internacionalizmu. Také je rezumé bratislavského zjazdu slovenských spisovateľov. Zväz spisovateľov sa stáva iba kontrolórom týchto úloh. V čase ponížených ľudí zostala mu takáto smutná funkcia. Tvorba hodnôt, myšlienok, ktoré obrodzujú život, pôjde pomimo úradných umeleckých zväzov. Aj to je symptóm času, v ktorom žijeme, a ľudí, ktorí by chceli myšlienkove formovať náš svet.

(ik)

TRNAVSKÝ SLOVNÍK Z ROKU 1648

Cenný príspevok do pokladnice slovenskej národnej kultúry.

Pred krátkym časom sa podarilo objaviť vzácny exemplár slovníka z roku 1648, vytlačeného trnavskou univerzitnou tlačiarňou. Ide o trojjazyčný latinsko-maďarsko-slovenský slovník. Presný titul slovníka znie: *Verborum in institutione grammatica contentorum in ungaricum et slavonicum translatio secundum ordinem alphabeti-*

cum. Tyrnaviae, Typis Academicis, per Philippum Iacobum Mayr, anno 1648.[1]

Na prvej a poslednej stránke slovníka sa nachodí typický ornament trnavskej tlačiarne. Hoci oficiálna bibliografia (napr. Riznerova) slovník nezaznamenala, predsa sa sporadicky spomenul v literatúre traktujúcej trnavskú univerzitu. Nebol však známy ani jeden exemplár.

Tento novoobjavený výtlačok slovníka[2] spadá do predbernolákovského obdobia, z ktorého jazykový výskum nie je ešte úplný, ale sa stále dopĺňa i takýmito príležitostne odkrytými tlačenými prácami. Vidno, že trnavská univerzita v predbernolákovskom období vydala viaceré publikácie, ktoré po ich objavení môžu napomôcť historickému výskumu jazyka a pomôcť osvetliť problematiku spisovného jazyka Slovákov v období pred Antonom Bernolákom. A tak teda už pred prvým uzákoniteľom spisovnej slovenčiny boli tu akési predpoklady a základy, ktoré napomohli vývin samostatnej spisovnej slovenčiny. V národnom procese odpútania sa od starej češtiny práve západoslovenské kultúrne prostredie na čele s trnavskou univerzitou zohralo významnú úlohu.

Jazykový vývin k samostatnému spisovnému jazyku bol dlhodobý a neľahký. Po zániku Veľkomoravskej ríše slovenská národnosť sa ocitá v uhorskom štáte. Ako spisovný jazyk sa používala latinčina. Od 14. storočia nastáva odklon od latinčiny a slovenská pospolitosť v uhorskom štáte sa prikláňa k češtine ako k dorozumievaciemu kultúrnemu jazyku, pravda, v bežnom styku ľud používa slovenské nárečia.[3]

Avšak už od 16. storočia nepoužíva sa čeština dôsledne, ale začína v písomnostiach intenzívny slovakizačný proces, čerpajúci z domáceho nárečového základu. V 17. a 18. storočí ku slovakizačnému procesu prispela najviac kultúrna západoslovenčina, preniknuvšia i do tlačených kníh.[4]

Naším cieľom však nie je tuná zaoberať sa zložitým problémom jazykového vývinu spisovnej slovenčiny.[5] Chceli sme upozorniť len v náznakoch na jazykovú situáciu, t. j. aký jazykový vývin naznčoval cestu k samostatnému jazyku; vývin, ktorý cez západoslovenčinu vyúsťuje v Bernolákovom uzákonení spisovnej slovenčiny a napokon v Štúrovej kodifikácii slovenského jazyka. Do tohto procesu slovakizácie sa zaraďuje i novoobjavený trnavský slovník, ktorý si chceme bližšie všimnúť z jazykového hľadiska. Možno sa domnievať, i keď sa to nedá presne zistiť, že Bernolák poznal tento slovník a že ho použil ako prameň pre svoj *Slowár.*

Slovník *Verborum* má 50 strán menšieho formátu. Autor slovníka

sa nespomína vo vydaní. [6] Z lexikografického hľadiska má slovník veľmi jednoduchú štruktúru. Heslové slová sú latínske, stojace v prvom stĺpci, paralelne s nimi sa uvádzajú maďarské a slovenské ekvivalenty. So zreteľom na slovakistiku zaujíma nás predovšetkým slovenská časť tohto slovníka.

Slovné bohatstvo slovníka nie je rozsiahle a lexikografický postup nie je veľmi náročný, V tejto súvislosti treba podotknúť, že ako slovenské tak i cudzojazyčné ekvivalenty sa uvádzajú bez akéhokoľvek gramatického aparátu. V latinských heslách však v prípadoch hláskoslovnej homonymie uvádza sa genitívna forma substantív, adjektív, alebo koncovka 2. osoby slovies. Takto sa naznačuje odlišný význam slova: napríklad *vas, -dis = rukojme* a *vas, vasis = sud, bečka; fundo, -dis = lejem* a *fundo, -das = zakladám; affinis, -is = šwager, šwagrová* a *affinis, -ne = podobný*

Pokiaľ ide o slovenskú slovnú zásobu slovníka, treba si všimnúť jej vzťah ku vtedajšej západoslovenčine, stredoslovenčine a češtine. Všetky tieto tri zložky majú v slovníku svoje zastúpenie. Je pochopiteľné, že autor vychádza vo svojom slovníku predovšetkým z kultúrnej západoslovenčiny, ktorá mala už vtedy v tom čase pevnú tradíciu a samotný slovník vyšiel z centra tejto tradície. No na druhej strane jazykový materiál slovníka svedčí o tom, že autor použil v značnom množstve i stredoslovenské podoby. Stredoslovenské a západoslovenské výrazy predstavujú prevážnu väčšinu jazykového materiálu a len menšiu časť možno pričleniť k bohemizmom. To nás vedie k uzáveru, že autor sa snažil budovať slovný materiál na domácich slovenských základoch.

Na strednú slovenčinu poukazujú slová, ako *azda, chcem, chrápem, nechce, brucho, len, okolo, tri razy, jednako, owca, hviezda, zanedbávam* atď. Slová zo západoslovenskej oblasti, poukazujúce najmä na trnavsko-skalickú oblasť, sú slová typu *zelina, zadek, peniz, veliká noc, poczta, posel, kvasnice, rokita, wira, pusczam, smrtedlny, pratelsky, spiwam, wrablec.* Bohemizmy, ktoré zrejme prenikali do kultúrnej západoslovenčiny, možno vidieť v takýchto slovách: *jehla, predmluva, mluvim, chuwa, jestli, kdyby, pro, prez, gmeno, Buh, hle, dielam, czerwen* (jún),*wudec* (vodca). V slovníku možno nájsť i niekoľko príkladov autorovho pokusu o novotvary, ktoré sa však neujali, pretože ich tvorenie nebolo pravdepodobne podmienené ich naliehavosťou. K takýmto novotvarom sa radia napríklad *lekarim* (=liečim), *oplaczujem* ((=oplakávam), *dwuhlawaty* (=dvojhlavý), *stul poharni* (=kredenc, príbornik), *konec zemsky* (=hranica), *priwoz* (=prístav) atď.

Keďže ide o dielo málo prístupné, bude zaiste užitočné uviesť

ešte niekoľko poznámok z hľadiska pravopisu a slovných druhov.

Slovník je písaný starým pravopisom, používaným za autorovho života: *g=j* (bigem), *cz=č* (obliczag). *ts=č,* *SS=š* (pissem), *w=v* (wistawugem), *vv=v* (dvvur), *ni=ň, ti=ť* (witieztwy), *di=ď* (diedo) atď. I keď slovník nesie stopy spoluúčasti češtiny, slová českého pôvodu majú však poslovenčenú hláskoslovnú podobu. Dôsledne sa vynecháva *ř, ů, ě* (napríklad *rek = Grék, zazi = september, predmluva, dvvur, wiezen, bieda, nepritel, kniez, naromnie.*

Pokiaľ ide o slovné druhy, v slovníku sú zastúpené všetky okrem zámen. Avšak autor nevybavil tieto slovné druhy nijakou gramatickou skratkou. Už len zo zbežného prieskumu sa dá vidieť, že jadro slovníka tvoria podstatné mená a slovesá. Všetky ostatné slovné druhy sú pomerne slabšie zastúpené a zámená sú celkom vynechané. Do podstatných mien popri všeobecných menách zaradil autor slovníka veľa vlastných a osobných mien a tiež podaktoré výrazy z odbornej terminológie. Pri tejto skupine slov sa pokúsil tiež o určitý spôsob výkladu, o akúsi opisnú charakteristiku, ktorá nie je vždy presná a veľmi výstižná. Napr. latinské vlastné meno *Arabus* vykladá «z Arabskeg zemi czlovvek»; *Cyprus* vykladá ako «ostrow morský»; *Xenophon* ako «gednoho muža gmeno»; *Juno* ako «bohinie gmeno»; *Lybie* «gmeno gedneg kragini», *Atomus* — «prach vv povvetri»; *Arithmetica* — «uczeni pocztarske»; *Epigramma* — «wtipny werss»; *Phoenix* — «sluneczny ptak»; *Sindon* — «tenke platno»».

V tejto súvislosti z lexikografického hľadiska stojí ešte za povšimnutie, že autor slovníka pri rozličných slovných druhoch uvádza často synonymá pri slovenských ekvivalentoch, čo treba oceniť ako pozitívnu stránku slovníka.

V našom stručnom rozbore o slovníku *Verborum* chceli sme poukázať na dôležitosť tejto novoobjavenej kultúrnej pamiatky a na niektoré charakteristické znaky z linguistického hľadiska. Náš rozbor chce byť iba všeobecnou informáciou o diele. Slovník má historicko-dokumentárnu cenu ako pamätník slovakizačných snáh v trnavskom kultúrnom prostredí ešte v období pred Antonom Bernolákom. Je teraz úlohou slovenskej historickej lexikológie a lexikografie správne analyzovať jazykový materiál a oceniť národný dosah tejto publikácie trnavskej tlačiarne.

Dr. Štefan Vragaš

---

1) Prvú stručnú správu o slovníku uverejnil *J. Pöstényi* v «Duchovnom pastieri», č. 4, 1967 v rámci spomienky na Trnavskú univerzitu. Ďalšiu správu o slovníku vo forme krátkeho novinového článku «Svedectvo národnej kontinuity» uverejnil *P. Ratkoš* v «Kultúrnom živote» 14. júla 1967.

Najnovšie prináša krátku štúdiu o slovníku *M. Hayeková* v «Slavica Slovaca», roč. 6., č. 91, str. 88-92.

2) O tom, ako sa podarilo trnavskému historikovi J. Pöstényimu vystopovať výtlačok tohto vzácneho a hľadaného slovníka, píše *M. Hayeková* v «Slavica Slovaca», roč. 6., 1971, č. 1. na strane 90:«Dlho sa však nenašiel ani jeden výtlačok. Až pred krátkym časom jeden exemplár získal pre brnenskú univerzitu istý jej pracovník z majetku rajhradského kláštora. Na titulnej strane slovníka je rukopisný záznam:'Monasterii Rayhrad'. Jezuitské kláštory v Trnave a Olomouci pestovali čulé kultúrne styky. Tak sa do Olomouca dostal aj Trnavský slovník, pravdepodobne dielo niektorého linguistu spomedzi trnavských profesorov. Keď boli za Márie Terézie jezuitské kláštory zrušené, knižnicu olomouckeho kláštora prevzal alebo odkúpil benediktínsky kláštor v Rajhrade. Tam sa v bibliotéke uchoval Trnavský slovník až do skončenia druhej svetovej vojny. Po zrušení kláštorov prechádza knižnica rajhradského kláštora a s ňou i vzácny Trnavský slovník do zbierok brnenskej univerzity. Jeho objaviteľ, bývalý rajhradský študent, naň v rámci priateľských stykov upozornil J. Pöstényiho, ...»

3) O prenikaní češtiny na Slovensko pozri napríklad prof. Ľ. Novák, «Čeština na Slovensku a vznik zpisovnej slovenčiny», Turč. Sv. Martin, 1938, str. 25 a nasl.; *E. Paulíny,* «Začiatky kultúrneho jazyka slovenskej národnosti», Jazykovedné štúdie, VI, 1961, str. 5-28.

4) O prenikaní slovenčiny do písaných a tlačených prác na západnom Slovensku so zmienkou jednotlivých názvov publikácií pozri: *K. Habovštiaková,* «Bernolákovo jazykovedné dielo», Bratislava 1968, str. 19 a nasl.

5) Podrobnejšie a bližšie o veci možno nájsť v prácach: *E. Paulíny,* «Dejiny spisovnej slovenčiny», Bratislava 1948; *J. Stanislav,* «Dejiny slovenského jazyka», I-III, Bratislava 1958.

6) *M. Hayeková* predpokladá, že autor slovníka bol Slovák. Usudzuje tak podľa množstva uvádzaných slovenských ekvivalentov.Pozri citovaný článok, str. 90. — Už z nadpisu a zo slovného materiálu možno usudzovať, že autor bol profesor na trnavskom jezuitskom kolégiu a slovník bol školskou príručkou.

Rekviem za maliara, zostavil Imrich Kružliak a upravil Dr. Jozef G. Cincík. Na pamäť Majstra Martina Benku vydala a vytlačila Dobrá kniha v Galte, Ontario, Kanada, 1972.

— Hovor o knihe — zavracia ma vnútroný hlas, keď pri písaní recenzie sa rozbehnem a písanie o knihe sa pomaly mení na zamyslenie sa nad knihou. Zamyslenie sa, ku ktorému dala síce vždy podnet kniha, aj v ňom je prítomná, ale často už spôsobom ťažko postihnuteľným. Tentokrát sa pokúsim oddeliť jedno od druhého, aby sa dala rozlíšiť povinná daň kritika od myšlienok čitateľa. Najprv teda *o knihe.*

Ďalšia publikácia Dobrej knihy, ktorú možno dať bez obáv do ruky hocikomu. Dobrá myšlienka (Imrich Kružliak) a pekná úprava (Dr. Jozef Cincík). A i maličkosti, na ktoré sa v zahraničných vydaniach slovenských kníh doteraz veľmi nedbalo: zoznam literatúry, zoznam ilustrácií s uvedením prameňov a životopisné dáta Martina Benku — maliara, z ktorého nám takto kúsok ostáva. A dobrý pocit, že sú ľudia, ktorí i za neprofesionálnych podmienok dokážu urobiť profesionálnu robotu.
Rekviem za maliara, chválabohu dôstojné rekviem, nie jednohlasný zbor či amatérska spomienková slávnosť. Hlasy všetkých, ktorí o Benkovi napísali po jeho smrti do slovenských novín doma a v cudzine a niekoľko starších svedectiev o umelcovi, ktorý bol naozaj slovenským. Bol umelcom, nad ktorého odchodom smútila bratislavská Pravda aj Slovák v Amerike. Nechcem opakovať, čo autori jednotlivých príspevkov o Benkovi napísali. Ale je potešiteľné, že smrť im dala zabudnúť na podstatné spory i malicherné priečky, že napriek všetkému sme sa kdesi našli. V úcte k životu a k tvorbe, ktorá nám ostala. Ako pripomienka a výraz toho, čo nás spája. Pripomína to i táto kniha, obsah i forma svedčia o tom, že slovenská kultúra je jedna — doma aj v cudzine. Ale to sa už dostávam k tomu,čo som nazval: *zamyslenie nad knihou.*

A ako vždy nielen nad ňou, tentoraz konkrétne nad umelcom a nad dielom, nad človekom a nad životom, o ktorých podáva svedectvo. A od toho je už iba krôčik k svetu nášmu. Kruh sa uzatvára. Konečný

bod umelca je východiskovým bodom naším. Jeho odpoveď na otázku po vyššom cieli, ktorá je podnetom i plodom umenia, je pre nás dôvodom k novým otázkam, dôvodom k otázke o všetkom, čo sa nás dotýka, k otázke o nás, o zmysle a vyzname našich činov. A odpoveď hľadáme aj v diele, ktoré nás priviedlo k tomu, že sme sa začali pýtať. Tentoraz to bola kniha o diele a jeho tvorcovi, tentoraz nás k otázkam vedie kniha, tvorca a dielo. Dielo, ktoré vyjadruje tvorcov výrok, citovaný v tejto knihe, že «Maľovať možno ako každý chce». I žiť tak možno. Čiastočne je to právo, čiastočne povinnosť. Niekde je ľuďom dané viacej práva a ľahšie zabúdajú na povinnosť. V svete, v ktorom Benka dožil, v ktorom sme žili i my, bolo toho práva málo, ale o to silnejšie bolo vedomie povinnosti. Pocit, že treba byť samým sebou. V svete, z ktorého prišiel, v ktorom dozrieval, to tiež nebolo ľahké, i keď ľahšie ako v svete našom. Veď hotová forma vždy dakde striehla. Rovnako i dnes číha kdesi na každého. Každý, niekto vedome iný nevedome, prechádza bodom, v ktorom sa rozhoduje, či bude formovaný alebo bude formovať, či bude objektom alebo subjektom, či len príjme alebo aj dá, či si dá vtisnúť cudziu podobu, alebo si uchová svoju. A či pôjde ďalej a vtisne svetu svoju podobu, prípadne ako umelec zachytí z neho to, čo vedia všetci, ale čo postrehol iba sám. Benka takto odhalil pred nami náš svet, hory a horalov. A v každom našom pohľade, i teraz, keď sa dívame na Skalisté hory alebo na alpského sedliaka, je kúsok z jeho videnia. On nám čiastočne sformoval zrak a vlastným pohľadom na to, z čoho sme vzišli a čo nám je spoločné, spoluvytváral naše videnie sveta a človeka. A nie je práve ono, toto rovnaké videnie sveta, národ? Ten ku ktorému patril a ktorý spoluvytváral. Podieľal sa na tvorbe toho, čo pre nás mnohých začalo mať význam až v okamihu, keď sme si mysleli, že sme to stratili. Aj vďaka tejto knihe sa presvedčujeme, že k tomu patríme, lebo v sebe nosíme — doma aj tu — zmysel pre hodnoty vyjadrené týmto dielom. Patríme k nemu, pretože odchod toho, ktorý ho vyjadril azda najlepšie, vyvolal rovnaký ohlas všade. A dobre, že máme tento ohlas zachytený v knihe. Ako pripomienku pre chvíle pochybností a útechu v chvíľach samoty.

Ján Beňuškin

Ján Doránsky, *Sto epigramov.* Zostavil a úvodom opatril František Vnuk. Obálku a portrét autora nakreslil Jozef G. Cincík. Vydal Slovák v Amerike, Middletown, Pa. Strán 36.

Na dvojfarebnej obálke od J. G. Cincíka je dekel hracích karát, z ktorého sa na nás díva horník s nevinnou tvárou anjela a ľalijovou

berlou v zložených rukách, ako sa nenápadne v dolnej strane obrázku mení na rohatého čertíka, držiaceho namiesto berly trojzubec. Pod hornou kartou trčia dva rohy druhej karty, z ktorej vidíme len «farbu»: v jednom rohu lýra, v druhom strelka. Už na obálke je takto v skratke hodnej epigramu podaná podstata tejto elegantnej básnickej formy, ktorá bola v slovenskej poézii dosť zanedbávaná, aj keď skoro každý lepší básnik napísal epigramy hodné toho, aby sa dostali do učebníc. Spomeňme len Rázusove Prasuliatka alebo Žarnovovu Račlovačku ako ukážky dokonalej symbiózy formy s myšlienkou, čo skoro pri každej príležitosti boli ako dobre namierené strely z presnej guľovnice, ktoré trafili terč rovno do srdca a vec sa tým vybavila. Pri tvorbe epigramu inšpirácia nestačí. Ide tu o postup racionalistický a epigram môže, ale nemusí mať s humorom nič spoločného; humor je len vedľajší bonus, ktorý častejšie ako nie nesie sa na dobre spravenom epigrame. Zdá sa nám, že oveľa častejšie sa u nás vyskytovala forma humoristického verša, často veršovačky, kde humor bol jediným cieľom a na terč sa nestrieľalo presne namierenou guľkou, ale vyšplechla sa naň voda ako na mačky, čo sa pod oblokom rozmňaukali. Halašovci v Kocúre písali touto formou listy a Jana z Búdy tak, že sa mnohé z ich veršovačiek vyrovnajú klasickým dielam tohto žánru, ako napríklad nemecký Max und Moritz.

Ján Doránsky už od svojho vstupu do slovenskej literatúry bol predurčený, aby sa mu forma epigramu stala najvlastnejším vyjadrovacím prostriedkom. Prepracúval sa k nej sústavne, aj keď v prvých obsiahlejších prácach, ako boli príhody a dobrodružstvá pešiaka Furtáka a zbierka Slepí pasažéri, nedospel ešte k čistému epigramu, hoci skratka a štipľavá pointa boli aj vtedy hlavnou vlastnosťou jeho veršov. Bolo sa mu však treba zbaviť deja, aby nezaťaženú myšlienku mohol pribrúsiť, dať jej hrany a plošky ako vzácnemu kamienku a obrátiť ju vo verši svetla, aby preťala tmu ľahostajnosti a lenivosti pichľavým lúčom pravdy. Možno tvrdiť, že dobré epigramy vždy sú viazané na istú udalosť alebo situáciu, ale práve svojou úspornosťou a jednoduchou zrejmosťou pravdy stanú sa trvalými axiómami, takže z nich nevytuchne ani farba, ani vôňa. Preto aj z Doránskeho epigramov sa dozvieme o podstate našich problémov a nerestí aspoň toľko ako z mnohých ročníkov novín, lebo v novinách sa treba prekopať cez siahy zeminy a štrku, kým sa dostaneme ku svetlu pravdy, čo žiari na každej hrane a ploške Doránskeho epigramov. Len tešiť sa možno, že konečne ich František Vnuk nielen zozbieral, ale aj vystrojil úvodnou štúdiou o epigramoch všeobecne so zreteľom na epigramy Doránskeho.

Škoda, že formát určovala viac ekonómia ako estetika a namiesto elegantnej knižočky dostali formu brožúry, kde sa akosi stráca tá chrumkavosť epigramu, tá špecifická kvalita, ktorá si žiada aj svojské typografické a grafické riešenie. Zadná strana obálky je tiež nie najvhodnejšie miesto na perokresbu autora, ktorá by sa bola oveľa — napríklad — lepšie vynímala ako frontispic.

Akosi na dôvažok tejto knižky epigramov dostala sa nám do rúk aj najnovšia zbierka autora «Z času na čas», ktorá vyšla v júni 1972 v 25 exemplároch ako prvé číslo (?). Obálka a starostlivosť s tlačou Ľudo Doránsky v Toronte.

Zrejme, že nejde o knižku, ktorú bude možné kúpiť alebo objednať si. Je to vlastne autorov zápisník a škicák súčasne, kde zhrnul verše i kresby v prvotnej, neprepracovanej forme, takže sa vám zdá, že sa dívate ponad autorovo plece, ako píše a črtá svoje dojmy o svete okolo seba tak, ako mu to príležitosť poslala do cesty, alebo na um poschodilo. A práve táto bezprostrednosť je čosi tak nového a svojsky roztomilého, že ani len na um nám nepríde porovnávať alebo hľadať v literatúre súvislosti, lebo tých aj tak nieto. Je to Doránsky a taký, ako ho poznala len rodina a pár nabližších priateľov. Inými slovy, ten najroztomilejší Doránsky, ktorý sa ani nevie na svet pozerať bez toho, že by nevidel smeti pod koberčekom salónu a tmavé korienky plavých vlasov blondýnky. Nuž nedá nám, aby sme na ukážku neodcitovali epigram «Na pekingskom pikniku»m pod kresbou, na ktorej Nixon s Maom pod Čínskym múrom opekajú na ohníku zemeguľu:

Na pekingskom ohníčku
opekajú zemičku,
zohrievajú sľubmi mieru
nevľúdnu a chladnú éru.
Pokoj bude, v ohni praská,
úprimný jak tých dvoch láska.

J. O.

Slovak Studies, VIII, Historica 5. Slovak Institute, Cleveland-Rome, 1968.

The 8th volume of Slovak Studies edited by Rev. Michal Lacko, S.J. of Rome and published by the Slovak Institute, Cleveland-Rome, continues to bring the reader a variety of informative articles. The present edition contains the following:

M.M. Stolarik, «The Role of the American Slovaks in the creation of Czecho-Slovakia, 1914-1918», pp. 7-83.

Mr. Stolarik's account of the part played by the Slovaks of America in the formation of Czecho-Slovakia during World War I is enhanced by the historical background to the Slovak national movement for liberation from the oppressive regime of Magyar overlords, as well as by his personal interview with Dr. Stefan Osusky, Slovak diplomat who was in the center of the struggle and who reaped the benefits of this participation by being named the Czecho-Slovak minister in Paris between the end of World War I and the beginning of World War II.

Stolarik's interpretation of the events and personalities involved in the founding of the new central European state is objectively traced on the basis of his extensive research — evidenced by a lengthy bibliography. The work was approved by the University of Ottawa for his Master's thesis in the fall of 1967.

*

Sister M. Innocenta Angelovic, SS. S. M., «Education in Slovakia», pp. 83-151.

Sister Angelovic brought us up to date in education inside Slovakia from earliest times to the middle of the 20th century. Her work covers the fundamentals of Slovak education from the primary grades to the university. She dwelves into historical background of the Slovak nation which first became acquainted with Christianity in the 7th and 8th centuries, and more thoroughly after the arrival of SS. Cyril and Methodius from Constantinople in the 9th century.

The Slovak nun from Danville, Pa., correctly evaluetes the dominant role of the Church in the country down to modern times. Religious Orders (Benedictines, Jesuits, Franciscans, Dominicans, Premonstratensians, Augustinians and Piarists) greatly influenced the education of young men in Slovakia ... only in the past hundred years, however, have the women won their place in education.

The author does not sidestep the problems that beset the Slovak nation after World War I. Forthwright are her statements on Czech chauvinism that attempted to reduce the Slovaks to a Czechoslovak identity. Shortly before World War II, the political separation of the Slovaks from the Czechs inaugurated a new look in education whereby the Slovaks adopted a nationwide policy of an unique Slovak system of education. The new administration of the Slovak Republic assumed control of elementary and secondary schools, as well as of

technological and industrial schools, colleges and universities. The change marked a cultural rebirth that showed remarkable growth during the six years of the Slovak state (1939-1945).

As might have been expected, the postwar communist regime seized complete control of education from top to bottom. Compulsory training in Marxist ideology in the state-controled schools is at the core of the new system of education since the end of World War II. No private schools are allowed throughout Slovakia, and all religious schools have been abolished. The future outlook for education in the country is not promising. Communism has established a state-wide monopoly of all institutions of learning.

Sister Innocenta's work was approved as a dissertation for her Master's degree at De Paul University in Chicago, 1950.

*

Ernest Bouydosh, OMI., «The Quadrennial Reports of the Bishops of Nitra to Rome, 1585-1850,» pp. 151-205.

Although Father Bouydosh refers to episcopal reports from the diocese of Nitra in Slovakia over a span of three centuries (1585-1850), he presents only four reports: 1) Bishop Count Ladislav Adam Erdödy's report in 1725. A native of Bratislava, the prelate deals with the counter-reformation during which more than 30,000 Lutherans were restored to the Church.

2) Bishop Count Emery Eszterhazy (from Galanta, near Nitra) was a nephew of Archbishop Emery Eszterhazy of Strigonia (also primate of Hungary). The bishop reports the conversion of almost all the Lutherans in his diocese. He enumerates the Religious Orders (Franciscans, Camaldolese, Jesuits and Piarists) over a twenty-year period (1726-1746).

3) Bishop Joseph Kluch, a native of Kláštor pod Znievom, reports that his diocese was founded in 395 A. D. There is no historical foundation for this claim, however, and the first church in Nitra was consecrated by Archbishop Adalram of Salzburg at the beginning of the second quarter of the ninth century. He records in his report of 1823 that there are 282.611 Catholics, 21.064 Lutherans, 9.634 Jews and 2 Orthodox Christians in Nitra, Trenčín, 20 towns and 432 villages of his diocese.

4) Bishop Joseph Vurum, a native of Trnava, in his report of 1832 gives a historical sketch of his diocese, refutes his predecessor's personal opinion that Nitra had been founded as a diocese in the 4th century. His version of the age of SS. Cyril and Methodius (the second half of the 9th century) is rather confused. The prelate notes the in-

crease of the Catholics by 1200, the Lutherans by 1400 and the increase of the number of Jews by more than 2000 from the date of his predecessor's official report to Rome only a decade before.

*

Michael Lacko, S.J. «A Short Survey of the Eastern Catholic Churches», pp. 205-216.

Father Lacko reviews the history and present status of the Eastern churches in union with Rome, often referred to as uniate churches. The number of believers in the Unite orbit is approximately 10,000.000.

Our Slovak authority on the Eastern and Oriental Church lists the salient features of the Oriental rites united to Rome: a) A distinct Liturgy, b) Recognition of the papal See, c) A total of 7 Sacraments, d) A distinct episcopacy of the Eastern Church.

Father Lacko lists the Slovaks of the Byzantine rite as 284.000 in Slovakia.

For general knowledge he names the following Oriental churches or liturgical rites: Alexandrian (Copts and Ethiopians), Antiochian (Syrians, Maronite), Chaldean, Armenian; Byzantine (Bulgarians, Greeks, Hungarians, Itali-Albanians, Yougoslavia — Croatia, Serbia — Melkites, Ruthenians, Slovaks, Ukrainians, Romanians.

Andrew Pier, O. S. B.

Slovak Studies, IX, Historica 6. Slovak Institute, Cleveland-Rome, 1969.

J. Rekem, «Selected chapters from the Slovak cultural history», pp. 7-49

In his extensive review of the development of Slovak culture through the centuries, Monsignor Rekem explains the phase of Latin-Slovak cultural inter-relationship in mediavel Hungary, touches upon the results of the Tartar invasion of the 13th century, the Hussite revages in the period of the Reformation, the presence of the Turks in the Danube region during the 16th and 17th centuries, the Catholic counter reformation, the rise of nationalism, Bernolak's influence on Slovak literature, the edition of the Cantus Catholici (Catholic hymnbook), the translation of the Bible into Slovak and Bernolak's efforts to establish a unified Slovak literary language.

*

F. Vnuk, «British recognition of Independent Slovakia in 1939», pp. 49-75

František Vnuk, the political writer in Australia, has given a new insight into the events that led up to the official recognition of the Slovak Republic in London by revealing how Harminc, the fully accredited diplomatic representative of the new state, seriously harmed the Slovak cause by joining the Beneš Czechoslovak camp after surrendering the consul's office and documents to the enemy. British representatives, however, maintained contact with the Slovak Republic indirectly. Vnuk's article is well documented.

*

Sister Martina Tybor, SS. C. M., «Father Matthew Jankola (1872-1916)», pp. 75-95.

The founder of the Slovak community of SS. Cyril and Methodius nuns, Danville, Pa., concentrated several lifetimes into his active priestly ministry at St. Joseph Slovak parish in Hazleton, Pa., and at SS. Cyril and Methodius Slovak parish in Bridgeport, Conn. Father Jankola's amazing career as a zelous pastor, patriotic Slovak priest, organizer and writer came to a sudden close ... and many of his dreams were unfulfilled. But his pioneer efforts in founding Slovak parochial schools and his work in founding the Slovak Sisters of SS. Cyril and Methodius with the help of Mother Cyril of the Order of the Immaculate Heart of Mary are adequately evaluated by a talented member of the Order that is currently obseving its Founder's centennial of birth in Trstená, Orava district, Slovakia.

*

John J. Karch, «Slovakia under Communism, 1944-1964», pp. 95-107.

Total commitment to Marxist ideology and bowing to the will of Moscow all along the line, the Slovak communists were forced to follow the party line rigidly during the Novotný Stalinist regime until the coming to power of the 'humanistic' Dubček gave the Slovaks a glimmer of hope in 1967-1968 ... but that was summarily snuffed out by the Soviet invasion in mid-August four years ago. John J. Karch rightly analyzes the situation in Slovakia as the death of national freedom, as well as the suspension of all freedoms (expression, assembly, worship, education) under the communist regime in a country that enjoyed its own self-government from 1939 to 1945, despite wartime restrictions, only to be plunged into the Soviet orbit by a combination of power politics engineered by the Roosevelt-Stalin-Churchill trium-

virate and averted by domestic dissidents that followed Czechoslovak and Communist-Socialist policies.

The author concludes, however, that the struggle for national freedom is not over ... it continues as it has for the past thousand years.

*

Michael Lacko, S.J., «Historical Song from Eastern Slovakia», (The Song about the Icon of Klokočov), pp. 107-113.

Liberation of Vienna from the Turks by King John Sobieski of Poland in 1683 is commemorated in the religious hymn of Our Lady of Klokočov, as discovered and explained by Petrusevic in 1886. The miraculous painting (Icon) was saved when the village church in Klokočov (in eastern Slovakia ... Zemplin district) was burned down by the Kuruci invaders. After being at the residence of the Bishop in Mukačevo, the sacred Icon was enshrined in the Greek Catholic Cathedral church in Prešov where it is venerated to this day. Copies of the famous Icon in Klokočov, as well as in Hamilton (Ontario, Canada), are venerated by Slovaks of the Greek Catholic or Byzantine rite.

*

Michael Lacko, S.J., «Camaldulese Red Monastery — Červený Kláštor (According to its 'Liber Actuum Capitularium')», pp. 113-231.

For the present communist regime that rules Slovakia the restoration of the Camaldulese (Carthusian) Červený kláštor in the picturesque Spiš mountain region is on the basis of having restored monastery of the 13th century as an added attraction for the tourist trade.

Father Lacko (whose first article on the intriguing hermitage appeared in Slovak Studies, vol V, Roma, 1965, pp. 99, 203) returns to the subject and edits a book of the records of the general and conventual chapters (meetings) of Lechnitsa from 1715 to 1760.

Here was translated the Old and New Testament into Slovak, according to V. Jankovič, Prvý slovenský preklad celého Písma Svätého, Verbum I (Košice), 1946-1947, pp. 22-23 and 50. As necessary instruments for the translation the translator himself wrote a grammar and compiled a basic Slovak dictionary! Oddly enough, original documents for this Slovak monastery were found in the National Library in Budapest.

The author cites the latest work by Jankovič on the monastery (V. Jankovič, Z kultúrnej činnosti Kamaldulov v Červenom kláštore: Zborník Slovenského národného múzea, Roč. LXIV, Bratislava, 1970, pp. 121-132).

Although the proceedings of the «Red» (so named because of the reddish stone buildings) monastery are recorded in Latin, Father Lacko introduces his article in English. Perhaps the most interesting feature of his contribution in the history of the Camaldolese monastic hermitage is the controversy involving the problem of whether water fowl (ducks) could be eaten as a substitute for fish by the Slovak monks. After the investigation by a high Church official from Italy, the local positive solution was nullified officially ... apparently frogs were not considered in the prescription for a proper monastic diet.

Andrew Pier, O. S. B.

OBSIAHLE DEJINY SLOVENSKA

Na okraj prvého dielu slovenskej vlastivedy

Ak sa historik nechce znížiť na úroveň dvorného pochlebovača — a ak ním je v pravom zmysle slova, robí to nerád, napriek materiálnym výhodám — potom jeho základnou povinnosťou je búrať legendy a mýty predošlých historiografických úsilí i ústneho podania. I keď tým práca historika nekončí, rozhodne ním začína. Ak sa táto požiadavka nesplní, zrodí sa Homér a nie Thukydides. V takom prípade historická práca nie je svedectvom o dobách minulých, ale iba o dobe súčasnej — čo si tí, ktorí historikovi láskavo dovolia bádať, želajú, aby bolo historickou pravdou.

V historiografickom bádaní o slovenských dejinách nebola nikdy taká paradoxná situácia, aká nastala po roku 1948: dovtedy nebolo možno sústrediť také množstvo prostriedkov a v dôsledku toho ani taký široký štáb profesionálnych historikov. Avšak na strane druhej, až približne do roku 1963 nevyšlo nikdy zo slovenskej historiografickej dielne taká pokrútená pravda o našich dejinách, ako v tomto období. To si konečne, už dávnejšie slovenskí historici uvedomujú. Ktorýsi filmový režisér na konci 50 rokov povedal, že slovenskí filmoví pracovníci nie sú takí hlúpi, ako hlúpe sú ich filmy. To «mutatis mutandis» platilo aj o slovenskej historiografii: slovenskí historici neboli takí dogmatickí, ako zadubené boli ich práce. V exile pri hodnotení slovenských historických prác sme ešte stále tento obrat takmer nezbadali. Poúčame autorov, v čom sa mýlia. Títo historici to vedia aj bez nás (a určite lepšie, pretože, ako sme už povedali, sú profesionálne pripravení a pri prameni, kdežto my, čo fušujeme do tohto remesla spoza hraníc, často nemáme ani patričné školenie). «Ich» omyly sú však omylami oficiálnej pravdy, kánonu. Neobstojí teda tvrdenie, že sú to *en bloc* slovenskí komunistickí historici, sú to historici, ktorí musia (alebo chcú) pracovať marxistickou metodológiou.

Tento trochu dlhší úvod bol potrebný, ak chceme hovoriť o knihe, ktorá si zaslúži mimoriadnu pozornosť. Ide o prvý diel slovenskej vlastivedy (Slovensko—Dejiny. Bratislava, Osveta 1971), ktorý sa s oneskorením dostal na knihkupecké pulty. O dielo mali čitatelia veľký záujem, celý náklad však nemohli rozobrať, pretože zvyšok vydavatelia stiahli.

Pri jeho hodnotení sme nepodľahli klamu — tak ako mu nepodľahli čitatelia — že ide o národnú vlastivedu. Vychádzame z hodnoty diela.

Výklad najstarších období našich dejín je pochopiteľne závislý na archeologickom bádaní, a preto neprekvapuje, že spracovanie tohto obdobia je oveľa lepšie ako v akademických dejinách Slovenska (Dejiny Slovenska, zv. 1. Bratislava, Slov. akadémia vied 1961), ktoré vyšli presne o desať rokov skôr ako prvý zväzok vlastivedy.

V 50. rokoch bolo priam žalostné, ako málo sa slovenskí archeológovia a historici venovali obdobiu Veľkej Moravy a čo z tohto úbohučkého bádania vyšlo. V prítomných dejinách sa už upustilo od klišé, že Veľká Morava bola «spoločným štátom Čechov a Slovákov». Povedala sa pravda i v tom, že Moravania vlastne začali strácať národnosť už v čase, keď nastal asimilačný proces zo strany menej príbuzných českých kmeňov, kým pred zánikom tohto štátu žili vedno s oveľa príbuznejšími slovenskými kmeňmi. Odtiaľ už vedie len krok k vysloveniu toho, že moravskí Slováci sú vlastne pokračovatelia násilne odtrhnutých zárodočných slovenských kmeňov v povodí Moravy.

Prekvapením je aj prístup k dejinám stredoveku. Richard Marsina, ktorý spracúvaním diplomatáru i svojou erudíciou je povolaný na to, aby predostrel celkom inú koncepciu, než na akú sme boli zvyklí, sa o čosi takého so zdarom pokúsil. Nielen širším výberom faktov, ale aj koncepciou.

Zaujímavý je pohľad na tureckú okupáciu Slovenska (nielen zo slovenského hľadiska, ale aj z turkologického) a na obdobie, kedy Slovensko reprezentovalo takmer celé Uhorsko. Určité výhrady však máme k faktu, ak sa obdobie, v ktorom sa rodila slovenská moderná národnosť (18. stor.) chápe ako «obdobie manifaktúr». Tým viac, že tento úsek —vďaka centralizačnému úsiliu viedenskej vlády — bol chudobný na manifaktúry.

Neprekvapuje nás, že zostavovatelia dejín 19. storočia sa bez úhony obišli bez aplikácie poučiek Marxa a Engelsa na revolučné pohyby, pretože napriek zlostným útokom maďarských historikov, sa tohto balastu zbavili už dávnejšie. Rovnako so zadosťučinením musíme konštatovať, že v úmernej miere je zhodnotené aj robotnícke revolučné hnutie, i keď — po pravde — by si pre svoju nerozvinutosť nezaslúžilo toľko miesta.

Zvedaví sme boli i na spracovanie dejín prvých dvoch dekád 20. storočia. Totiž, či tu bude repríza holotíkovskej antilegendárnej legendy, alebo sa dá cisárovi, čo je cisárovo a Bohu, čo je božie. I to má slovenská historiografia už zčasti za sebou. V tomto diele je analyzovaná úloha vodcov i úloha más. A to je vari správne: masy bez vodcov sú rovnako neúspešné ako vodcovia bez más.

Pravda, myslíme si, že základným skúšobným kameňom nakoľko sa historigrafia vie priblížiť k pravde, je a zostane obdobie Slovenskej republiky. I keď odboju proti nej venujú autori viac priestoru ako jej existencii, predsa len možno sledovať pokus o zbavenie sa jednoznačného čiernobieleho pohľadu. Ďalej to asi nepôjde!

Rozumnejšieho poklesku proti dogmaticky chápanej historiografii sa zostavovatelia tohto diela nemohli dopustiť ako toho, že súčasné dejiny jednoducho vynechali s odôvodnením, že sú stále ešte v pohybe. Úzkosť historika písať súčasné dejiny niektorí historici v nedávnom období neraz vyslovili nahlas i medzi riadkami. Nie je to úzkosť pred sebou samým, ale pred nemožnosťou vypovedať pravdu, pretože ju treba premaľovať šablónami. A preto menej je viac.

Môžeme zhrnúť, že prvý diel slovenskej vlastivedy je knihou, ktorá vznikla v období prevetrávania zatuchnutých komnát. Do jednej z nich je vstup stále zakázaný.

Jozef Špetko

Anton Augustín Baník sedemdesiatročný. Vydala Matica slovenská, Martin, 1970. Strán 151 s podobizňou pocteného. Náklad 600 výtlačkov.

V slovenskej svetovej diaspore žijú mnohí, ktorí pracovali vo vlastivedných disciplínach na Slovensku a ako takí už z povolania stretli sa osobne s vzácnym knihovedcom a archivárom Dr. Antonom A. Baníkom. Vo vedúcich knižniciach Slovenska, hľadajúc pramene, diela a písomné doklady, skúmatelia našej minulosti napokon konzultovali aj tohoto polyhistoricky založeného učenca.

V «slovakumoch» Baník bol neobyčajne podkutý a široko rozhľadený. Nie div, že ako takého najprv zamestnával Spolok sv. Vojtecha vo svojom archíve, neskoršie Matica slovenská v Martine a napokon po založení Národnej knižnice slovenskej stal sa vedúcou osobnosťou novej ustanovizne celonárodnej a bibliografickej.

Baníkova príslovečná snaha po objektivite a po pravde,jeho neobyčajná ochota a pohotovosť altruisticky pomôcť a poslúžiť vedeckým tématom zo slovenskej minulosti a kultúry bola medzi súčasníkmi na celom Slovensku všeobecne uznávaná a odborníkmi vysoko hodnote-

ná. Najmä takými vedeckými bádateľmi, ktorí sa stávali zástancami dejinne-etnických práv a tradície Slovákov. Baník ich často predchádzal svojimi pripomienkami, štúdiami a prácami, napr.: r. 1923 prácou *Slovenská reč a jej zovnútorný i vnútorný rozvoj ((*v Pamätnici «Tatran», Brno), r. 1932 — v bojoch o čistotu slovenského jazyka — *Návrh na úpravu pravidiel spisovného jazyka slovenského* (podaný v mene Literárneho odboru SSV), znamenitá štúdia z r. 1936 *Ján Baltazar Magin a jeho politická, národná i kultúrna obrana Slovákov v r. 1728*. Významný bol aj redakčný zásah Baníka pri vydaní Pravidiel slovenského pravopisu r. 1940, nespomínajúc na mnohé — nám známe — vydavateľské, redaktorské, ba i aprétorské, ale nezachytiteľné a nezaznačiteľné práce pri zostavovaní dôležitejších publikácií SSV v Trnave r. 1932-1938. Myslíme tým na Sborníky literárno-vedeckého odboru SSV a iné rozsiahle jubilejné antológie, často aj hudobno-speváckej povahy, ako napr. jeho pomoc Mikulášovi Schneiderovi-Trnavskému pri zostavovaní *Jednotného katolíckeho spevníka.*

Pre hudobné nadanie a zmysel pre vokálnu hudbu už za stredoškolských rokov všimol si Baníka v rodnej Valašskej (na Horehroní) skladateľ a zberateľ ľudových piesní Dr. Belo Bartók, ktorý si v emigrácii v USA s vďakou spomínal na veľké priehrštia slovenských ľudových piesní, ktoré mu ochotne dával k dišpozícii zo svojich zbierok študujúci Baník.

Z matičného knihovníckeho a archivárskeho obdobia zásluhy Baníkove sú mimoriadne veľké o zveľadenie slovenskej národnej knižnice r. 1941. V tomto roku, keď sa stal aj prvým tajomníkom Slovenskej bibliografickej spoločnosti práve utvorenej, odchodí so zvláštnym poslaním do Budapešti. Ide uzavrieť dohodu zo slovenskej strany o vrátení všetkých zbierok Matice slovenskej z Maďarska, ktoré boli zhabané po jej zrušení r. 1875. A zas o dva roky neskoršie, vo dvoch etapách previezol a sústredil knižné zbierky staromatičné zo Štátneho múzea v Nitre, ktoré sa ta dostali tiež po zrušení Matice slovenskej a boli dané do rúk maďarizačnej ustanovizne F.M.K.E. so sídlom v Nitre.

Založenie Ústredného literárneho archívu po r. 1954 a Literárneho múzea slovenského viaže sa tiež na Baníkovo meno. Pracuje v nich aj dnes ako vedecký pracovník po veľkorysom odovzdaní svojej veľkej súkromnej knižnice (do 50.000 jednotiek) do opatery Slovenskej národnej knižnice. Bolo to gesto hodné idealistických milovníkov jazyka a vzdelania slovenského, veľkodušnosť hamuliakovská.

Preto osobná typodokumentačná monografia o Baníkovi, vydaná spoločným úsilím Dr. Aug. Maťovčíka a za zodpovednej redakcie Petra Libu — hoci len v malom náklade — je viac-menej kolegiálnou

bibliograficko-biografickou poklonou dnes už vyše 70 ročnému pracovníkovi na prahu rozvoja takých knihovedných disciplín, o ktoré sa aj on podstatne zaslúžil.

Dr. Jozef G. Cincík

Slováci v zahraničí. Zborník Ústavu pre zahraničných Slovákov Matice slovenskej. Zväzok I. Zostavovateľ a zodpovedný redaktor Dr. Ján Sirácky CSc. Vydáva Matica slovenská, Martin, 1971, strán 272+16 strán obrazových príloh.

Týmto zborníkom sa po prvý raz predstavuje nedávno založený «Ústav pre zahraničných Slovákov». Je síce Ústavom Matice slovenskej, ale svoje sídlo má v Bratislave. Myšlienka je veľmi dobrá. Už bolo konečne na čase, aby sa slovenské kultúrne kruhy zaujímali o tretinu národa, čo žije mimo hraníc Slovenska. Ako sa ten Ústav rozvinie, závisí od jeho náplne. Bol založený v bodobí A. Dubčeka s veľmi širokým programom. Či mu to dnešné okolnosti dovolia uskutočniť, je veľmi otázne. V každom prípade vítame vydanie prvého zborníka «Slováci v zahraničí», ktorý vám tu chcem predstaviť.

Zborník má tieto rubriky: Štúdie, Materiály, Informácie, Literatúra. Štúdie majú na konci rezumé v ruštine a angličtine, alebo v ruštine a nemčine. V prvom zväzku sú tieto štúdie: «Súčasný slovenský národopis a tradičná kultúra menšín» (autor Svetozár Švehlák); «Americkí Slováci a vznik Československa» (Miloš Gosiorovský); «Slovenské jazykové ostrovy na Dolnej zemi ako predmet jazykovedného výskumu» (Jozef Šolc); «Spoločný postup Slovákov a Srbov v južnej Báčke pri voľbe Viliama Paulinyho-Tótha v Kulpíne roku 1869»(Ján Sirácky):«Sto rokov slovenského divadla u juhoslovanských Slovákov» (Štefánia Poláková); «Slovenské kultúrne združenie v Kanade v období druhej svetovej vojny» (Elena Jakešová).

Materiály majú tieto príspevky: «Jozef Gregor-Tajovský na Dolnej zemi» (Juraj Synčok); «Svadba Slovákov v Naďlaku» (Pavel Rozkoš).

Informácie prinášajú: «Dokumenty k slovenskému vysťahovalectvu» (podávajú autori Fr. Bielik a E. Rákoš); «Slovenská kultúra na zahraničných univerzitách» (Jozef Kuzmík).

Literatúra prináša «Prehľad novšej literatúry o dejinách a živote krajanov Slovákov v zahraničí (Produkcia z rokov 1966-1968)» (Elena Jakešová).

Ako vidno obsah prvého zborníka je rozmanitý. Zaoberá sa dejinami, národopisom, jazykovedou, biografiou, bibliografiou. Predmetom sú Slováci, žijúci v juho-východnej Európe (na takzvanej Dolnej zemi), ako aj Slováci v Amerike a Kanade. Dva posledné príspevky týkajú sa všetkých oblastí mimo Slovenska.

Nás tu zaujímajú príspevky, týkajúce sa amerických Slovákov a prehľad bibliografie. Miloš Gosiorovský v štúdii «Americkí Slováci a vznik Československa» pojednáva o vykryštalizovaní politického postoja amerických Slovákov počas prvej svetovej vojny. Vysoko hodnotí «Clevelandskú dohodu» z roku 1915, ako výraz federatívnej úpravy štátoprávnych vzťahov medzi dvoma bratskými národmi. Potom skúma ďalší vývoj a dochádza k uzáveru, že «Pittsburghská dohoda» je vlastne ústupkom amerických Slovákov Masarykovmu čechoslovakizmu» (str. 29).

Elena Jakešová, ktorá je spolupracovníčkou Ústavu zahraničných Slovákov a z poverenia toho Ústavu nedávno navštívila aj Kanadu, má tu štúdiu «Slovenské kultúrne združenie v Kanade v období druhej svetovej vojny». Autorka zaznamenáva síce, že v tom čase boli medzi slovenskými krajanmi tri politické a myšlienkové prúdy: 1) skupina Čechoslovákov okolo časopisu «Nová vlasť»; 2) skupina Kanadskej slovenskej ligy s časopisom «Kanadský Slovák» a 3) skupina ľavičiarsko-komunistická s časopisom «Hlas ľudu»; v ďalšom sa však zaoberá skoro výlučne iba touto treťou skupinou, akoby ona bola vtedy vedúcou silou medzi Slovákmi. Spomína, že jej organizácia «Slovenské kultúrne združenie» bolo roku 1940 zakázané, ale že ilegálne pokračovalo ďalej, až kým nebolo znovu povolené v septembri 1941. Potom podáva činnosť tej skupiny za obnovenie ČSSR. Prameňmi autorky sú skoro výlučne iba komunistické «Ľudové zvesti», no dva razy cituje aj knihu I. Stolárika «Kanadská liga 35 ročná». K obidvom štúdiám chcem poznamenať: Nakoľko obidva vyzdvihujú iba zástoj komunisticky orientovaných Slovákov v USA a v Kanade, je potrebné, aby o tejto problematike napísali aj iní naši spisovatelia poukážuc na zástoj iných zložiek, ktoré sú omnoho početnejšie a významnejšie. K článku E. Jakešovej by mali zaujať stanovisko naši kanadskí činitelia, ktorí boli svedkami tej činnosti počas druhej svetovej vojny.

Tá istá autorka E. Jakešová na konci prináša «Prehľad slovenskej bibliografie v zahraničí v r. 1966-1968». Je to výsledok jej práce v Matičnej knižnici a v niektorých knižniciach počas zájazdu do Kanady a do Ríma. V úvode tvrdí, že na Slovensku majú iba veľmi málo z knižnej produkcie Slovákov na Západe, a že čo tu podáva, je často iba z druhej ruky. V prehľade uvádza iba knihy, nie však články v časopisoch. Svoj súpis zriadila podľa krajín a na počiatku každej krajiny má krátku poznámku o počte tamojších Slovákov a potom prehľad časopisov, čo tam vychádzajú. Celkove uvádza 261 jednotiek. Z nich skoro polovicu tvoria školské učebnice pre slovenské školy v Maďarsku, Rumunsku a Juhoslávii. Najviac záznamov má z Ríma. Je to prehľad veľmi kusý, ale ho posudzujeme kladne, lebo takto sa slovenská

verejnosť dozvie aspoň o tých publikáciách. Autorka vyzýva krajanov k spolupráci a chce v bibliografii pokračovať.

M. Lacko

ŽENY, MUŽI A JEDNA KNIHA POVIEDOK

Mladá slovenská prozaička Alta Vášová vydala svoju druhú knihu, zloženú z dvoch dlhších poviedok *Miesto, čas, príčina* (Smena, Bratislava, 1972). Prvá, ktorá vyšla v roku 1970, sa volala *Zaznamenávanie neprávd.* Alta Vášová už predtým napísala viacero televíznych scenárov, okrem iných *Román pre basu* (podľa Čechova). *Sladké hry minulého leta, Muška* (podľa Maupassanta).

Vášovej poviedky sú najzaujímavejšie tým, že sú «ženské». Vzácna vlastnosť: spomedzi mála žien, ktoré píšu, len máloktorá sa vyhne pokušeniu písať «ako muži» Alta Vášová, zdá sa, nemá (či — už nemá) emancipačné komplexy: prijala prostú pravdu o rozdielnosti ženy a muža, ktorá nemá nič spoločné s rozdielnosťou v hodnote, a usiluje sa vyjadriť ju pomocou slov.

Obe poviedky *Miesta, času, príčiny* sa zakladajú na chápaní ženskosti, ktoré by sa dalo zhrnúť približne takto: ak muži rozmýšľajú v súvislostiach, historicky, hľadajú vzťahy medzi javmi (a preto často nespozorujú bezprostrednú skutočnosť, vymkýňajúcu sa predbežne z ich myšlienkovej sústavy), tak ženy vnímajú bodovo, uvedomujú si ostrejšie ako muži podnety z okolitého sveta, ale zato pociťujú menej prenikavo ich vzájomné závislosti. Na jednej strane filozofické, na druhej poetické vnímanie... ktoré sa navzájom dopĺňajú a obohacujú.

Toto zovšeobecnenie (mužské ...) stojí, čo stojí — všetky zovšeobecnenia platia len, kým sa neskúšajú uplatniť na skutočného človeka z mäsa a kostí. V *mieste, čase, príčine* je vyjadrené oveľa menej jednoznačne a slúži najmä ako «ospravedlnenie» pre nezáväznú hru s miestami a časmi.

Obe poviedky sú napísané v prvej osobe jednotného čísla. Téma prvej z nich: rozprávačka zapisuje priebeh cesty autom na pozemok svojho priateľa Antona, kde mu niekoľko známych má pomôcť stavať chatu. Rozprávačka sedí doma, nie v aute, lebo večer pred cestou sa poškriepila s Antonom a ten ju nepozval na výlet, avšak zároveň je v aute a podieľa sa spolu s ostatnými na utváraní výpravy. Je rovnako naozajstne prítomná na obidvoch miestach. Predpokladá, že táto rozdvojenosť prekvapí čitateľa (mužského — kniha je dôsledne ženská, a teda sa obracia najmä na mužov, tak ako rozprávačkin záujem)

a s potešením na ňu výslovne upozorňuje. Napriek tomu však neide o obyčajnú schválnosť. Rozprávačke sa dva dni čakania na Antona zdajú byť neznesiteľne dlhé: nepredstavuje si, že jej priatelia zablúdili — naozaj blúdi s nimi a trpí ako ostatní beznádejnosťou cesty bez cieľa, nedostatkom priestoru, úsilím, ktoré treba vynaložiť na prežitie, napätými vzťahmi medzi výletníkmi, nepochopiteľnou cudzotou obklopujúceho prostredia. (Táto opravdovosť zážitku z vyfantazírovanej príhody nie je po predchádzajúcich poznámkach na tému «ženskosť—mužskosť» nevysvetliteľná: pre ženu sa myšlienka nevzdialila od reality natoľko ako pre muža, zvyknutého zovšeobecňovať, a teda myslené sa ľahšie stotožňuje s prežitým ...). Je zrejmý symbolický ráz poviedky: osobitná autorkina skúsenosť zo vzťahov medzi mužmi a ženami; dospelými, starcami a deťmi; známymi a neznámymi je podaná s takou nástojčivosťou, že sa vnucuje ako všeobecne platný obraz týchto vzťahov.

Druhá poviedka *Samota, samostatnosť* je stavebne jednoduchšia ako *Miesto, čas, príčina*. Rozprávačka sa po celý čas obracia priamo na «poslucháča—čitateľa» a vysvetľuje mu, na príklade zbližovania sa so školským inšpektorom Emilom, ako pociťuje vzťahy medzi sebou a ľuďmi, ktorí ju obklopujú, ako si uvedomuje prvé príznaky starnutia, ako sa s nimi vyrovnáva.

Poviedka, tak ako predchádzajúca, obsahuje veľa nečakaných postrehov, humoru, irónie a pomerne málo zbytočne mudrlantských odbočiek. *Miesto, čas, príčina* je pozoruhodná — a príjemná kniha. Má však jeden dosť vážny nedostatok: nepresný a neobrazný jazyk, ktorý prekypuje cudzími slovami ako: «tolerancia, kulminačný, kulminujú, konfrontácia, manipulácia, minimum, neoddiskutovateľný, aktivita, konverzuje, indiferentne, dispozície, nedefinovateľne, koncentráty, reálny, mechanický, inkognito, centrum, variabilnosť, kontúry, signalizujú, rešpekt, katalyzátor» a čechizmy ako napríklad: «klábosia, bezostyšne, pochechtávať sa, nepriedušný, nabubrených, robí svojmu spoločníkovi pomyslenie» atď. Dorozumenie sa je už beztak ťažké; prečo si ho ešte sťažovať slovami, strácajúcimi po ceste z cudzieho a vzdialeného prostredia prevážnu časť významového bohatstva, ktoré do nich vkladajú ich tvorcovia a každodenní užívatelia? A prečo sa obmedzovať na úzky okruh čitateľov, ktorí takéto slová poznajú, keď predsa umelecké dielo sa zvyčajne obracia na čo najširšie obecenstvo?

Peter Bú

Detská Encyklopédia. Bratislava, Mladé letá, 1970. Preložil Ľudo Zúbek za odb. spolupráce Dr. J. Nováka. Zostavil B. Říha a Vl. Fuka. 343 strán s farebnými ilustráciami, Q formát.

Napokon aspoň slovenské deti dostali do rúk vtipne zostavenú, radostnými farbami lákajúcu, bohato ilustrovanú encyklopédiu v slovenskej reči. V rozsiahlom zväzku mladé detské rozumčeky (len čo už vedia čítať) nachodia odpovede na mnohé a typické detské otázky, ktorými trápia rodičov a učiteľov. Svojím štýlom sa Ľudo Zúbek výborne prispôsobil detskej mentalite a po tejto stránke vykonal skutočne obdivuhodné dielo s odborným pedagogickým poradcom Dr. Jánom Novákom.

V heslách od «Abeceda» až po «Žula» defilujú ľudské poznatky, doplnené potom osobitným dodatkom až po najaktuálnejšie vedomosti z najrozličnejších odvetví ľudskej kultúry a civilizácie. Knihu ilustračne zatvárajú panoramické pohľady na Prahu — a dodatočne v tomto slovenskom preklade českej detskej encyklopédie — aj na Bratislavu. Slovenská ilustračná časť je už menej podarená a vidno, že bola len akosi narýchlo prilepená. Krikľavo sa vyníma napr. pri hesle «Kostol». Je to pohľad na bratislavskú radnicu s fontánou Rolanda a len tak trochu vykukuje časť jezuitského kostola. Pod heslom kostol čítame aj také ošúchané propagandistické perličky: «Sú ešte ľudia, čo sa chodia do kostola modliť. Veria viacej cirkvi, ako tomu, čo ich učí veda...» Len aby už aj nevinné detské mozočky «umývali» marxistiskými svetonázorom. Túto okatú tendenciu vidno aj pri mnohých iných heslách, ktoré nie sú z oboru techniky.

Typicky marxisticko-imperialisticko-českým spôsobom obišli autori encyklopédie všetky významné slovenské vlastivedné heslá ako Veľkú Moravu, sv. Cyrila a Metoda, Štúra a meruôsmy rok 1848. Ba nieto zmienky ani len o zástave federalizovanej Slovenskej socialistickej republiky. Podľa tejto encyklopédie slovenské dejiny začínajú tzv. slovenským národným povstaním r. 1944. Aj slovenské dieťa si musí povedať: to je do rehotu! Ako ináč spracúvajú kresťanskú minulosť svojich národov napr. aj encyklopédie ruské alebo bulharské. Ako ináč klasifikovať takúto česko-marxistickú rabulistiku, než služobníčkársky morový duch.

Ako sa slovenská redakcia tejto pôvodne českej detskej encyklopédie ospravedlní slovenským deťom, že im zatajila základné poznatky slovenskej minulosti a pokúsila sa ich nadžgať bežnými režimistickými informáciami a okypteniami historickej pravdy?

Ani ináč výbornému historickému spisovateľovi Ľudovi Zúbkovi (o ktorého rýdzej slovenskosti nikto nemôže pochybovať) nepodarilo sa čo i len «vpašovať» faktografické údaje slovenskej minulosti pod

tlakom a dozorom marxistických a spozamoravských šakalov. Jednoducho je to historická a kultúrna genocída. Z chorých a čo sa pravdy týka polozhnitých stromov možno očakávať len choré a polozhnité ovocie. Ako bude vyzerať tá slovenská «socialistická rodina», keď jej budúce pokolenia, slovenské deti dnes kŕmia takýmito otrubami. Čudujeme sa, že zahraničné encyklopédie, futrované českými spracovateľmi hesiel o Slovensku prinášajú správy o «pastierskom» a «primitívnom» slovenskom národe. Ale čo je to za kultúrne barbarstvo, keď sa takto hyzdí a zamlčuje slovenská historická faktografia priamo pod Bratislavským hradom.

— *F.K.* —

Encyclopedia of World Literature in the 20th Century, I-III. (Rozšírený preklad Herderovho *Lexikon der Weltliteratur im 20. Jahrhundert*), Frederick Ungar, New York, 1971.

Dielo toto pôsobí navonok dobrým dojmom. Sú ho tri úctyhodné zväzky veľkého formátu. Významnejší autori sú vedení pod osobitnými heslami podľa abecedy. Tejto dištinkcie dostalo sa Hviezdoslavovi, Kukučínovi, Kraskovi a Jesenskému. Tiež v abecednom poriadku sú uverejnené úhrnné štúdie o literatúrach jednotlivých národov.

V III. zväzku štyri strany sú venované slovenskej literatúre. Autor štúdie, prof. Rudolf Šturm, Čech, zakäroval však mocne plť slovenskej literatúry do českých vôd. Literárne dejiny Slovákov sú vraj úzko späté s dejinami Čechov, pretože ich jazyky sú «krajne podobné» a pretože mali «spoločné politické dejiny».

Nuž, čo sa tej podobnosti týka, nie je ona tak «krajná», keď sa museli vydať česko-slovenské a slovensko-české slovníky a keď sa beletria prekladá z jednej reči do druhej. Pokiaľ ide o spoločné politické dejiny, František Palacký, «otec národa českého», ktorý bol študoval aj na Slovensku, o nich nič nevie. Ani dejiny Česko-Slovenska nie sú v presnom slova zmysle spoločnými dejinami. Sú to dejiny boja medzi dvoma národmi, z ktorých jeden sa snaží ovládať druhý, zakiaľ ten druhý úporne odbíja tieto snahy. Prof. Šturm je teda Tobolkovec, Chaloupeckovec, Peroutkovec a Kulhánkovec.

Kolár a Šafárik «písali česky». O Bernolákovi a Štúrovi niet nijakej zmienky. Vajansky «ustrnul v politickej pasivite», sníval o Rusku ako osloboditeľovi Slovanov, bol romantický básnik, ktorý «zavrhoval demokraciu, modernú filozofiu a umenie».

Vie Šturm, že T. G. Masaryk ešte po smrti Vajanského, t.j. do r. 1917, zamýšľal priviesť princa z rodu Romanovcov na český trón?

Vie Šturm, že Vajanský v mene demokracie bojoval za ronovprávnosť Slovákov v Uhorsku? Čítal kedy Šturm Vajanského stať «Umenie v živote národov» v XI. zväzku jeho zobraných spisov (1912)? Vajanský sa zaiste kriticky díval na modernú filozofiu, hlavne Masarykovu, ktorá priviedla český národ práve tam, kde je teraz. Keby bol dal Masaryk českému národu pevný filozofický základ, českí intelektuáli by teraz nepáchali samovraždy, ako to urobili nedávno piati, medzi nimi Stanislav Neuman.

Hlasistom sa dostalo predimenzovaného uznania. Podľa pozornosti, ktorú im Šturm venoval, človek by myslel, že boli — ak už nie strmým tatranským vodopádom, tak aspoň — riavou v slovenskej literatúre. No v skutočnosti to bola mláka.

Žarnov uverejnil «vlastnecké a meditatívne básne Stráž pri Morave». Nuž anglický čitateľ môže mať dojem, že Žarnov je «československý» vlastenec.

Davisti, Jílemnický a Vámoš tvoria ťažisko celkovej štúdie. Takto čitateľovi, ktorý hľadá tvár slovenskej literatúry, Šturm nadstavil krivé zrkadlo.

«Novomeský, ktorého v slovenskej literatúre zaraďujú hneď po Kollárovi a Hviezdoslavovi, sa vyškolil na Nezvalovi.» Takto «národný umelec» Novomeský je ničím iným než českým epigónom. «Nadrealisti boli v opozícii so slovenským nacistickým režimom». Iba ak ostentatívnym vysedávaním po kaviarňach! «Za druhej svetovej vojny neobjavilo sa v slovenskej literatúre žiadne význačnejšie dielo.» A čo Hronský? «Nemcami ovládaný Slovenský štát je periodou stagnácie». A čo komunistami ovládané Slovensko?

To sú zhruba najkrajšie perličky.

Valentín Beniak a katolícka moderna, t.j. Dilong, Šprinc, Silan, Strmeň, Haranta atď, podľa toho českého autora nemajú miesta v slovenskej literatúre. Preto ich jednoducho vynechal.

Po zrejmom krachu českej politiky a duchovnosti, s údivom sa nám prichodí pýtať, kde sa berie ešte u Čechov tá arogancia, že sa odvážia takto písať o slovenských veciach, keď by im svedčalo sklopiť oči a spytovať svedomie. Človek sa tiež musí pýtať, či by Herderovo nakladateľstvo bolo spáchalo podobnú nechutnosť tým, že by napr. bolo poverilo Žida, aby písal o arabskej literatúre alebo naopak.

— k —

ARTUR LONDON: *L' Aveu,* Gallimard, Paríž, 1968, Strán 630.

Artur London bol od štrnásteho roku komunistom. Ako mladík musel utiecť pre svoju činnosť z prvej Česko-Slovenskej republiky

a šiel, kam ho srdce tiahlo - do Moskvy. Tam sa vyškolil v mládežníckom kurze. Potom bol interbrigadistom vo Španielsku. Odtiaľ po porážke Červených dostal sa do Francúzska, kde sa zapojil na komunistickú stranu. Tam ho chytili Nemci a poslali do Mauthausenu. Po vojne sa vrátil do Paríža, kde redigoval komunistickú revue *Parallèle Cinquante*. Odtiaľ ho povolali českí priatelia do Prahy, kde v jeseni 1949, t. j. práve vtedy, keď Vlado Clementis, zahraničný minister ČSR, bol na zasedaní valného zhromaždenia Organizácie Spojených národov, stal sa štátnym podtajomníkom v Ministerstve zahraničia. Potom bol ako kozmopolita v procese so Slánskym a Clementisom odsúdený na doživotný žalár. R. 1956 bol rehabilitovaný. Teraz žije v exile vo Francúzsku, kde celá jeho rodina požíva dôvery a ochrany Francúzskej komunistickej strany, kde jeho prípad sa teší priazni ľavičiarských intelektuálov, kde Simon Signoret a Yves Montant sfilmovali jeho utrpenie podľa tejto knihy. Film sa dáva v Amerike pod titulom *Confession.*

Osobnosť Londonova je zvláštna svojou vŕtkavosťou Ako internacionálovi, celá Európa bola vlasťou. Často prekračoval hranice. Musel si preto meniť meno. Postupne bolo jeho krstné meno Gerhard, Gérard a na koniec Artur. Narodil sa v Moravskej Ostrave a chce čitateľovi nahovoriť, že sa tam rodia Londonovci. Prečo tento útek od seba samého, od vlastnej identity?

Je zriedkavé dostať do rúk knihu tak konfúznu vo svojich premisách a záveroch. V prvom smere kniha je stavaná na predpoklade, že socializmus je ideologicky správnym a politicky neodvratným systémom. V druhom, že Stalinovo pojatie socializmu a jeho interpretácia Gottwaldom, Zápotockým, Novotným a Širokým bola vykoľajením pravého socializmu. On bol teda obeťou vykoľajenia.
To bol však omyl. Podľa autora niet dôvodu zúfať, že sa socializmus nevráti do dobrých leninských koľají. I keď podľa Ernesta Fischera, rakúskeho umierneného marxistu, podubčekovskú éru charakterizuje sovietsky «Panzersocialismus», i keď táto éra vyvrcholila v lete 1972 v sérii procesov proti bývalým komunistom, i keď v ZSSR niet slobody teraz (dôkaz Solženicyn a samizdat) ako jej nebolo nikdy od 1917; slovom, i keď komunizmus má za sebou vyše polstoročia násilia a brutalizácie ľudí v žalároch a pracovných táboroch, Artur London, ktorý vydal svoju knižku už po obsadení ČSSR Sovietskou armádou, pokladá všetky bývale i terajšie excesy komunizmu za normálne, okrem - pravda - výstrednosti spáchanej na jeho osobe, jeho rodine a jeho politických priateľoch. London zrejme zaspal dobu, keď komunisti začali pohon po 1945 proti všetkým skutočným i potenciálnym plitickým odporcom, menovite proti Cirkvi, keď si r.

1947 vymysleli tzv. sprisahanie na Slovensku ako zámienku, aby uväznili vyše 2000 ľudí. Toto všetko on veľkodušne ignoruje.

London vysvetlil v knihe svoj zástoj na Zahraničnom ministerstve, kam bol dosadený ako kádrovník stranou bez vedomia Clementisa, aby ho kontroloval. Je konfúzne, že tento aktivista, ktorý mal vlastne donášať strane na Clementisa, skončil svoju politickú kariéru vedno s ním.

V knihe nieto vôbec nejakých vyšších myšlienok o komunizme ako moci, ktorá rozleptáva iné politické systémy. Niet tam nič o osude slovenského, českého a iných národov, ktoré interbrigadisti Londonovho druhu (Rajk, Geminder, Šverma, Holdoš, atď) vtiahli do osídiel komunizmu, z ktorých sa v dohľadnej budúcnosti Strednej Európe nebude ľahko vymaniť.

Jedinou vyššou, pre autora nepochopyteľnou záhadou, spojenou s utajeným derogujúcim pocitom, je fakt, že sa dostal do väzenia vedľa akéhosi bývalého SS-áka, ktorý ho v Leopoldove starostlivo ošetroval. Svoju vlastnú otázku položil do úst toho SS-áka: «Vidíš, kam sme sa to obaja dostali? Takto draho platíme za dôveru ja v Hitlera a ty v Stalina!» (str. 561) «Hoci sme boli na protivných polohách, je divné, že sa stretávame tu v tej istej väznici, v tej istej cele, ja odsúdený ako vojnový zločinec na 30 rokov a ty ako komunista na doživotie.» (str. 562) Všetko ostatné je drobný popis jeho osobnej tragédie, zvýšenej chorobou, tragédie jeho ženy a jeho detí, tragédie jeho politických priateľov.

Kniha je písaná úzkoprsím štýlom komunistického aparátčika a na mnohých miestach sa opakuje. Menej podrobností o autorovi a viac o vnútornom boji o moc v komunistickom systéme by bolo urobilo knihu zaujímavejšou.

Čitateľovi ostáva na konci rozpačitý dojem. Londonova kniha nemá odstrašiť ľavicových intelektuálov na Západe od komunizmu, ale skôr povzbudiť, aby neprestali ďalej pracovať za čistú leninskú líniu v ňom. Nuž «In errore perseverare - diabolicum»!

-jam-

Kiril Solunski. Simpozium 1100-godišnina od smrtta na Kiril Solunski. Izd. Makedonska akademija na naukite i umetnostite. Skopje 1970. Kniga I, str. 193, Kniga II, str. 430.

Macedónska akademia vied a umení usporiadala v dňoch 23-25. mája 1969 vedecké sympózium z príležitosti 1100. výročia smrti sv. Cyrila. Zúčastnili sa na ňom hlavne juhoslovanskí vedci. To dáva aj celkový charakter prácam, zverejneným v týchto dvoch zväzkoch.

V prvom zväzku sú práce z archeológie, histórie, dejín literatúry a dejín umenia. V druhom zväzku práce z filológie, linguistiky a paleografie.

Témy vo všeobecnosti sa týkajú najviac juhoslovankého (a ešte bližšie makedónskeho) cyrilometodského dedičstva. Archeológovia podávajú nové poznatky o vykopávkach z najstaršieho obdobia kresťanstva v Macedónii, kritici umenia o freskách a cyrilometodskej ikonografii, jazykovedci rozoberajú jazyk staroslovienskych pamiatok či už staršieho obododobia, alebo neskorších textov takzv. južno-slovanskej (a bližšie macedónskej) redakcie. Všetko toto sú zaiste vážne príspevky k poznaniu celého cyrilometodského dedičstva a musíme vysloviť uznanie mladej macedónskej akadémii vied, že bola schopná zorganizovať, usporiadať a potom aj vydať dva obsažné zväzky materiálov, ktoré sú cennými príspevkami k cyrilometodským štúdiám.

Už z tejto všeobecnej charakteristiky vidno, že v obidvoch zväzkoch nenájdeme štúdie, čo by sa výslovne zaoberali Slovenskom. No, mnohé príspevky svojimi uzávermi sa aj nás týkajú. Nemôžem sa tu zaoberať všetkými príspevkami, ale spomeniem iba niektoré, ktoré sa nás osobitne týkajú.

Branko Panov vo svojej štúdii «Účinkovanie Cyrila a Metoda v Makedónii» snaží sa dokázať, že ešte prv, než by boli šli k moravským Slovanom svätí bratia účinkovali medzi Slovanmi v okolí rieky Bregalnica v dnešnej Macedónii. Malo to byť po návrate z arabskej misie a pred chazarskou misiou (855-860). Tam podľa neho aj vytvorili glagolské písmo a tam už preložili viaceré knihy. Teda v Macedónii sa začala slovanská písomnosť. Autor sa odvoláva na tvrdenia «Uspenia sv. Kirilla» a na tzv. «Solúnsku legendu». Tieto názory predložil aj na Treťom slavistickom kongrese v Salzburgu r. 1970. Prítomní vedeckí pracovníci mu odpovedali, že obidva spomenuté staroslovanské pramene sú hodne neskoré, a nemajú veľkej vieryhodnosti. Jeho mienku však podporoval bulharský profesor Emil Georgiev, ktorý tvrdil ešte aj to, že svätí bratia boli Bulhari a pracovali tam na obrátení Bulharov.

Stefanija Dragi vo svojom príspevku «Slovanskí filologovia a otázka o sonove staroslovenského jazyka» zaoberá sa už dávno diskutovaným problémom. Bartolomej Kopitár a Franc Miklošič tvrdili, že základom staroslovenského jazyka v najstarších cyrilometodských pamiatkach bolo nárečie panonsko-karantánske (teda slovinské), kým Vatroslav Oblak, Matija Murko, Franc Grivec, Franc Ramovš a iní zase tvrdili, že základom bolo macedónske (podľa niektorých bulharské) nárečie. Rozumie sa, že autorka bráni túto druhú teóriu.

Škoda, že nepozná aj názor tretej skupiny slavistov, medzi nimi Jána Stanislava, Juraja Ševelova, ktorí podľa najnovších výskumov tvrdia, že základom je práve naše slovenské nárečie (nárečie podunajských Slovienov) s prímesou macedónskych prvkov. O tejto otázke mal Ján Stanislav prednášku na Druhom slavistickom kongrese v Salzburgu r. 1967, ktorá však, žiaľbohu, nie je uverejnená v Aktách kongresu, a tým ostáva neprístupnou slavistom.

Marjana Čorović-Ljubinković v príspevku «Odraz kultu Cyrila a Metoda v balkanskom stredovekom umení» zaoberá sa najstaršími vyobrazeniami sv. Cyrila a Metoda na Balkáne. Podľa nej najstaršie vyobrazenie sa nachádza v niekdajšej katedrále v Ochride z XI. storočia, potom v malom kostolíku v boci Kalište. Na obidvoch je vyobrazený iba Cyril so svojím žiakom sv. Klimentom Ochridským. Tretie vyobrazenie (a to oboch bratov) nachádzame na jednej ikone sv. Nikolaja Skoropomocníka z monastiera Dochiaria. A. Vasiljev ju kladie do XII-XIII. storočia, kým autorka až do XIV. storočia. Štvrté vyobrazenie je na freske v Dolnobešovickom monastieri v Bulharsku, na ktorej sú tiež znázornení bratia. Potom ako piate vyobrazenie prichádza jedna ikona z monastiera Morača (Čierna Hora) zo XVII. storočia, kde je vyobrazený sv. Cyril so srbskými svätcami.

Čo je na týchto vyobrazeniach najzaujimavejšie, že prvé štyri zobrazujú obidvoch bratov, teda aj Cyrila ako biskupov; iba piate znázorňuje Cyrila ako mnícha. Autorka sa tu pýta, odkiaľ je táto tradícia? Predkladá mienku, že možno v Macedónii bolo známe «Italské žitie», v ktorom sa nachádzala zmienka o biskupskej hodnosti sv. Cyrila. No je veľmi málo pravdepodobné, že by «Žitie», v ktorom sa nachádzala zmienka o biskupskej hodnosti sv. Cyrila, bolo známe aj v Macedónii, a po druhé dnes vieme, že v ňom nebola spomenutá zmienka. Tu sa samočinne natíska iné vysvetlenie. Ochrid bol strediskom činnosti cyrilometodských žiakov Klimenta a Nauma. Ak teda tu už od 11. storočia ikonografia nám predstavuje sv. Cyrila ako biskupa, či to nie je odraz tradície, prijatej od spomenutých žiakov, a teda tradície veľmi vierohodnej? Myslím, že tak sa veci majú, že sa tá ikonografia dá vziať ako doplnok medzery v písomných pamiatkach.

M. Lacko

Printed in Canada

Kollar
2002.133

S T A N O V I S K Á

Anton Augustín Baník: **O dialektickej podstate slovenského konfesionalizmu** — 62
Red.: **Vítame:** *Echo, Horizont* —73
(ik): **Nový umelecký zväz** — 74
(ik): **Po valnom zhromaždení MS** — 75
(ik): **Zjazd slovenských spisovateľov** — 75
Dr. Štefan Vragaš: **Trnavský slovník z roku 1648** — 76

K N I H Y

Imrich Kružliak: **Rekviem za maliara** *(Ján Beňuškin)* — 81
Ján Doránsky: **Sto epigramov** *(J. O.)* — 82
Slovak Studies, VIII, Historica 5 *(Andrew Pier, O.S.B.)* — 84
Slovak Studies, IX, Historica 6 *(Andrew Pier, O.S.B.)* 87
Obsiahle dejiny Slovenska *(Jozef Špetko)* — 90
Anton Augustín Baník sedemdesiatročný *(Dr. Jozef G. Cincík)* - 92
Slováci v zahraničí *(M. Lacko)* — 94
Ženy, muži a jedna kniha poviedok *(Peter Bú)* — 96
Detská Encyklopédia *(—F. K.—)* — 98
Encyclopedia of World Literature in the 20th Century, I-III. *(-k-)* - 99
Artur London: **L' aveu.** *(-jam-)* — 100
Kiril Solunski, Simpozium 1100-godišnina od smrtta na Kiril Solunski. *(M. Lacko)* — 102

OBALKU NAVRHOL DR. JOZEF G. CINCÍK
Vytlačila a upravila: DOBRÁ KNIHA, GALT, ONTARIO, CANADA